

A jelképpé nemesült szolgálatról

A nemzetmegtartó szolgálatáért immáron *Magyar Örökség Díjas* kassai magyar ipari 1972-ben érettségizett IV. F osztálya, amelynek – egyik legszebb népballadánk kifejezésével élve – magam is „gyöngye lépecskéje” vagyok, a rimaszombati születésű Györy Dezső, a par excellence szlovenszkői magyar költő Pozsonyban írott *Magyar Hegyibeszéd 1939 karácsonyán* c. versének egy részletét választotta mottóul:

„most: légy a gáton férfi
s jelkép, álld a sarat,
a tús te vagy, magán,
de tán magad a nemzet,
ember-magyar tanod
ne hagyj!”

Ha törekeny nő is volt **Tamás Aladárné** született **Szűcs Ilona**, annál inkább, erős férfiakat megszegényítő módon állta a sarat. Hosszú élete alatt 5 ország polgára volt, miközben alig hagyta el szülőföldjét. Volt olyan időszak is az életében, amikor okkal érezhette át a nem sokkal korábban meggyilkolt Radnóti Miklós sorait: „oly korban éltem én e földön, mikor az ember úgy elaljasult...” A 2. világháború végét számára / számunkra ugyanis nem a szabadság követte, hanem a sovén örület tobzódása. Ennek következtében a családfő önmaga megtagadására kényszerült – s belehalt. Majd jött a kommunista diktatúra, amely Benne (is) megtalálta az osztályellenségnek számító kulákokat. Ilonka néni mindezt méltósággal viselte.

Amikor csaknem 100 évesen felvállalta önmagát, s felvette a magyar állampolgárságot, jelképpé nemesült. Az első alkalom volt ez élete során, amikor ő maga dönthetett, s nem róla határoztak. Tudta, hogy mi következik. Vállalta. Példát mutatva sokaknak, színvallásra készítette a hatalmat.

Pedagógus volt.

Bár nem túl hosszú ideig állhatott a katedrán, ez alatt a sokat szenvedett, a háború után partizánok által meggyötört, szovjet munkatáborokba hurcolt, a cseh- és morva országrészbe deportált balogiak és Balog-völgyiek legendás tanító nénije lett.

Ahogy Orbán Viktor miniszterelnök fogalmaz a családnak küldött részvétnyilvánításban:

„Mindazok, akik a műveltség alapjaira és a hagyomány megismerésére tanítják gyermekeinket, a jövő építő köveit rakják le. Tamás Aladárné, sokunk Ilonka nénije ilyen kivételes magyar építő volt. Ő nemcsak az ABC-t tanította, hanem magyarságra, összetartozásra, a szülőföldről és a hűhez való hűségre nevelte diákjait.

Tudta és hirdette, csupán a közös gyökerek tarthatják meg a kisebbségbe szorultakat, ezért állt ki bátran a jogaiért is. Aligha feledhetjük, amikor a budapesti Kossuth téren 100 éves korában is irigylésre méltó szellemi frissességgel adott útmutatást Gyöngyösi István máig érvényes soráival: »Nem nemes elme az, mely hamar változik, akármi szélre mindjárt ingadozik, ott tisztul az arany, ahol a tűz lángozik, a rózsza is tövis közt virágozik».

A Gyöngyösi Istvántól vett idézet az egyik legmagasabb magyar állami elismerés, a *Magyar Becsület Rend* átvétele után hangzott el, százezrek hallhatták személyesen, s milliók, az egész nemzet a közvetítés, illetve sajtó révén.

Ilonka néni sok más díjat is kapott. Birtokosa egyebek közt a *Szent István Díj*nak, s a hazájában is „próféta”, hisz megkapta *Rimaszombat Polgármesterének Díját* is.

Nekünk, hátramaradottaknak Ő a díj.

Áder János köztársasági elnök úgy fogalmazott részvétnyilvánításában, hogy „megélt hazafisága mérték volt az elmúlt esztendőekben minden magyar számára”. Kövér László házelnök, egyebek közt, ezt írta: „Hálával gondolhatnak rá egykori tanítványai, a rimaszombatiak, a felvidéki magyar közösség és az egész magyar nemzet”.

Köszönjük neki a példaadást. Legfőképpen pedig az Úrnak adunk hálát, hogy adta őt nekünk. Mert az Úr az ország és a hatalom és a dicsőség mind örökké.

B. János István

Cs. Varga István

„Minden fej Isten kápolnája” Németh László Széchenyi-drámájáról

Németh László esszé-, regény- és drámaíró, műfordító, a magyar népi írói mozgalom eszmetemető és mintaadó személyisége, szellemi organizátora. Életműve az etikumra épített minőségeszmény jegyében fogant: kivételes egység és teljesség, műfajai pedig a gondolkodó szépirodalmi egyetemes kifejezőképességének megnyilvánulásai. Legfőbb példaadója Széchenyi, tőle és Adytól örökölte a magyarság tragikus sorsérzését, szembesülő etikai imperatívuszát. A magyar irodalom Németh László-i „eszme-katedrálisában” az esszék képezik a főhajót; a főoltár: *A minőség forradalma*. A jobb- és baloldali mellékhajókat a magyar regény és dráma műfaját intellektualizáló és pszichologizáló Németh-regények és drámák alkotják.

Németh legfőbb példaképei az erkölcs kiválóságai: **Széchenyi, Tolsztoj, Gandhi, Albert Schweitzer**. Széchenyi a társadalomjavító, jobbitó, nemzetépítő és programadó munkát önmagán kezdte. Eszmealkotóként, a tapasztalatai alapján igazított tervein, bizonyította életrevalóságukat. Fő művének az életét betöltő alkotásait, a nemzet javát szolgáló tetteit tekintjük. Széchenyi és Németh nemcsak keseregte, de teremtette is a magyarságot. Széchenyi életművének is *„Nemzete szellemében kell elkészülnie.”* Öröksége magában foglalja erkölcsi pozitív megjelenítését, de létdilemmáinak könyörtelen felfedését, hatástörténetét, az utókor kultuszát, értelmezéshagyományát, mítoszait, legendáit, még a hiedelmait is.

Széchenyi István **Széchenyi Ferenc** fia, akinek bécsi házában szívesen látott vendég volt **Hofbauer Szent Kelemen**, Varsó és Bécs apostola, aki nemesek, tudósok és diákok körében egyaránt hitre térítő hűség-gel munkálkodott. Az Akadémia-alapító Széchenyi István apja magyarságszerető példáját követte. A szabadságharc bukását mélyes tragédiaként szenvedte meg. Korának szellemi áramlatait felhasználva, és eredeti felismerései alapján teremtett saját ideákat. Vívódásai ellenére csatlakozott a kibontakozó forradalmi mozgalomhoz. Látva, hogy a szabadságharc kitörése elkerülhetetlen, önmagát vádolta amiatt, hogy a dolgok idáig fajultak. Öngyilkossági kísérletekkel próbálkozott, és idegileg teljesen összeomlott. Naplójába 1848. szeptember 4-én ezt írta: *„Nem volt még ember, ki nagyobb zűrzavart hozott volna ebbe a világba..., mint én! Ó, Istenem, irgalmazz nekem.”*

Ekkor már **Jellasics** sereget gyűjt a magyarok ellen. Széchenyi naplóírása is megszakad, a barátai Döblingbe, **Görgen** doktor magán-elmegyógyintézetébe vitték, hogy az életét megmentsék. Az intézetet sohasem hagyta el. Itt élte át a szabadságharc leverését. Az egészségét tel-

„Én nem a tagadás, hanem a teremtés embere vagyok.”
(Széchenyi)

jesen már nem, de gondolkodási képességét az 1850-es évek második felére visszanyerte. 1856 után álnéven, külföldön jelentette meg politikai írásait, újságcikkeit.

Széchenyi *Ein Blick (Pillantás)* című munkáját **Rónay Jácint**, a tudós bencés szerzetes csempészte ki Londonba, ahol 1859 márciusában német nyelven jelent meg. Ebben a gróf kíméletlenül leleplezi a Magyarországról külföldön terjesztett osztrák propaganda hazugságait. Gúnyosan támadja a bécsi adminisztratív elnyomás rendszerét és névadóját, a gyűlölt jelképpé vált **Bach** belügyminisztert. Ez az írás egyik közvetett oka lett a Bach-rendszer bukásának és Széchenyi halálának is.

„...Rodostó, vérpád, bolondház”

A bécsi rendőrség 1860. március 3-án házkutatást tartott a döblingi elmegyógyintézetben. Széchenyi környezetében kiterjedt politikai összeesküvést vélt fölfedezni. A házkutatáskor **Kiss Márton**nál, a gróf írónakánál és sakkpartnerénél döntő bizonyítékot találtak. Kiss anynyira óvatlan volt, hogy el sem rejtette a nála lévő, egyik legkompromittáltabb kéziratot: az *Önismeret* című, más néven *Nagy szatíra*ként ismert dokumentumot. Ezt Széchenyi korábban írta, és magát a császárt is bírálta benne.

A gróf a házkutatás után levelet írt **Thierry** rendőrminiszternek, aki az 1860. március 17-én kelt válaszelevelében ezeket a vészterhes szavakat használja: *„Das Irrenhaus hat aufgehört für Sie ein Asyl zu sein – Az elmegyógyintézet megszűnt az Ön számára menedék lenni.”* Nem fogadható el, hogy végzetes „félreértés” történt, hogy a miniszter nem azt akarta mondani: hogy el fogják hurcolni Széchenyit döblingi menhelyéből, hanem csak meg akarta inteni, hogy agitációit ne folytassa, mert ezeknek a következményei ellen a tébolyda nem fogja többé megvédeni. Thierry levele a hatalom természetét jellemzi, azt a rendszert, amely egy Széchenyi Istvánt is konspirációra, majd pedig öngyilkosságra volt képes kényszeríteni.

Ez a belügyminiszteri fenyegetés okozta azt a katasztrófát, amely sokkal korábban kezdődött, amelynek a gyilkos pisztolylövés csak végpontja volt. Március 10-én egy augsburgi, bécsi felhivatalos értesülésre hivatkozó hírlapi tudósításból Széchenyi megtudta: ha visszavonultságra van szüksége, akkor vonuljon vissza, egyébként lépjen elő, és vállalja tetteiért a felelősséget. Németh idézőjelben, saját fordításában közli az *Augsburger Zeitung* ominózus cikkének részletét: *„A döblingi elmegyógyintézetben, ahol tudvalevőleg gróf Széchenyi István tartózkodik, valamint a gróffal kapcsolatban álló*

több egyén lakásán az elmúlt héten meglepetésszerű vizsgálatot hajtottak végre. Mint halljuk: a rendőrség e házkutatások során sok iratot lefoglalt, s kiterjedt összeesküvésnek julott a nyomára."

A gróf ezek után felismerte: a nemzetközi politikában elszigetelődő Bécsnek ekkor nem volt szüksége nyilvános perekre. Attól tartott, hogy per helyett örültek házába vizsik, feltűnés nélkül eltüntetik a politikai életből. Az idegbetegségéből rendszeren talán soha ki sem gyógyult Széchenyi ekkor újra önemészto, önvádoló hangon ír naplójában. 1860. április elsején utolsó bejegyzése: „*Nem tudom megmenteni magam!*” Ezzel megszakad az emlékek felsorolása.

Félelmét, hogy erőszakkal elviszik és megölik, fokozta **Jósika Sámuel** bárónak, régi jó barátjának váratlan halála is. A rátörő politikai aggodalmak miatt egy végzetes pillanatban – 1860. április 7–8. éjszakáján –, máig vitatott körülmények között önmaga ellen fordította fegyverét. **Kosáry Domokos** *Széchenyi Döblingben* című könyvében tényként állítja: a gróf agyonlőtte magát. Halálának a körülményei miatt, közvetett információk alapján terjedt el, és vált közhiedelemmé, hogy Széchenyit meggyilkolták. Amikor holtan találták, kezei a lágyékán nyugodtak, a fegyver pedig a combján hevert. Valószínűtlen, hogy miután fejbe lövi magát, így essen le a keze, és a fegyver a combján maradjon. A falon nem volt vér, csak agyvelő, ami arra utal, hogy Széchenyinek már nem volt vérkeringése, amikor a fejlődés érte. Szakértők három tűszúrásnyomot találtak a ruháján, a szívénél. Ez megmagyarázná, miért nem volt véres a gallérja, ha fejbe lőtte magát, akkor véresnek kellett volna lennie.

Németh nagyszerű tanulmányban, majd pedig drámában állított emléket legfőbb példaképének. Széchenyi és a magyarság kérdésköréről külön is értekezik. Hősét

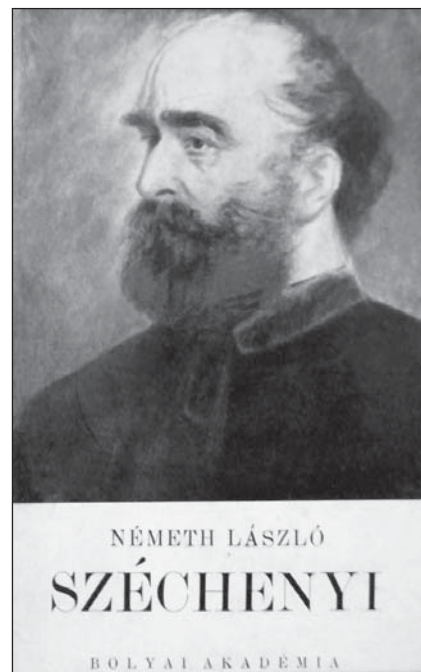
a leghívebb és legtalányosabb magyar titulussal illeti. Széchenyi könyvét vázlatnak nevezi. (Bp., [1942.] Bolyai Akadémia.) Hatásosan érzékelteti a történelmi atmoszférát. Széchenyi Kasszandraként előre látja a magyarság sorsát, és elkiáltja: „*Ég az oltár!*” Döbling menedékszindróma, sokrétű metafora: nemzeti jósda, a jövőt építő szent csontok lerakásának színhelye.

Kempen báró, a bécsi rendőrminiszter nem egyetlen kémét, agent provocateur állított Széchenyire. Egy nevezetes dátum alkalmából, 1859. március 15-én, a magyar forradalom évfordulóján adott parancsot Széchenyi állandó rendőri megfigyelésére, amely hamarosan eredménnyel is járt. Széchenyi tudta, hogy a lehető legóvatosabban kell eljárnia, környezete már nem volt ennyire elővigyázatos, ami a drámai konfliktust okoz.

Lonovics érsek, a hányatott sorsú, de emberi és főpapi méltóságát mindvégig megőrző főpap is igazi jel-ember: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hazaszerető papságának jelképes alakja. Széchenyi a harmadik felvonás végén, a vele folytatott dialógusban fogalmazza meg nagyrabecsülését az Egyház iránt is: „*Nem panaszkodhatom – ahhoz, hogy milyen kevésbé érdemeltem meg: elég szerencsém volt az egyházzal. Ifjúkoromban Albach Szaniszló, aztán ön. Két olyan pap barátságával dicsekedhetem, akik éppen, mert nemcsak papok voltak, áthoztak valamit ebbe a rideg századba az egyház hajdani melegéből. Albach azal fogott meg, hogy Rousseau-t is bevette Isten szentjei közé. Ön pedig...*” A karakteres, bizalomteljes, pergő párbeszédben Széchenyi Lonovics bölcsességét dicsérni: „*Ön elhitei az emberrel, hogy Isten mosolyogni is szokott.*” Lonovics: „*A lángésznek a középszerűség az orvossága. Én mindig így értelmeztem az én szerepemet István gróf mellett.*”

Németh László

A dráma első kiadásának borítója

A négyfelvonásos dráma végén a Lonovics érsekkel folytatott drámai dialógus az egyik, jelenkorig létfontosságú és megoldatlan magyar sorskérdést is tartalmazza: „Elég szomorú, hogy köztünk, magyarok közt, ennyi a Babarczy. A vad csernagorác elvérzik, s ki nem adná a társát, nálunk pedig egy tiszt és nemesember egy Széchenyi István bizalmának lopja be magát tolvajául. Én nem Világos miatt esek kétségbe a magyarságon, hanem a Babarczyak nagy száma miatt...” Történelmi sorsértelmezés, Lonovicsnak a létdilemmájára adott válasz: „Fordítsa meg a dolgot. Amelyik népnek ilyen a történelme, ott a Babarczyaknak el kell szaporodniuk. A tanulság minálunk mindig ez volt. Rákócziaknak, Hajnóczyaknak, Széchenyieknek: Rodostó, vérpad, bolondház. A Babarczyaknak létra a magasba...”

„...misztikus hazaszeretet...”

Tematikusan is szakrális textusok figyelhetők meg Németh számos művében. A Széchenyi drámában azt valósította meg, amiről **Szerb Antal** írja irodalomtörténetében: „A hazaszeretnek sok formája van, korok és egyéniségek szerint. Azonban a legrikkább és legelőkelőbb a misztikus hazaszeretet, melyben az ország szolgálata istentiszteletté szankcionalizálódik. A legszebb magyarok hazaszeretete ez, így Széchenyié is, amelynek mélységeibe az avatatlan sosem fog belelátni.”

Németh drámájában minden a „lélek színpadán”, nemcsak a néző, hanem Isten szeme előtt történik. A főhős halálának a „titka” is rejtve marad. A darab végén **Brach**, Széchenyi inasa az ajtóban zavart arccal mondja: „Holnap húsvétvasárnapja. Gondoltam, megkérdem: ne küldessük-e el a grófnénak a szokásos virágot?” Erre a válasz: „Virág? Húsvét: Hol van az, Brach... Természetesen, küldessen.” A záró jelenet végén csak annyi hangzik el: „Húsvét.” De a rendezői utasítás mindennél beszédesebb. „Brach visszahúzódik az ajtóból. Széchenyi gépiesen bezárja. A szoba közepére jön. Húsvét. Egy hirtelen mozdulattal a szekrényhez megy, látni, hogy kivesz valamit, aztán a háttal álló karosszékbe veti magát. Egy hosszú pillanatra csend, utána tompa puffanás, s látni, amint Széchenyi bal keze a karosszék karfáján át a föld felé hanyatlik. Egy-két pillanatra múlva.”

Puffanásnak hallatszik a vontcsövű pisztoly dörmögése, a lövést csupán halljuk, de nem látjuk. Ez a dramaturgiai megoldás **Ibsen**ével rokon. (Németh Ibsen színpadának jó ismerője, a *Nóra* és *Rosmersholm* drámák fordítója.) A *Peer Gynt* végszávaiban az igazság a **Gomböntő** hangján a ház mögül hangzik fel: „Jön, Peer, az utolsó keresztútam; ott majd -; no de nincsen több szavam.” Közben **Solveig** egyre hangosabban énekel a nap fényében: „Rengellek, az álmodat őrzöm; - csak aludj, álmodj, fiam!” Mire nincs több szó? - „Végső keresztút! Látod-e Peer? / Ott majd kiderül, ki vesztes, ki nyer?”

Széchenyi István Döblingben (Korabeli litográfia)

A drámai szituációban Széchenyi Lonovicstól kérdezi: „Mit szól ön Szókratész halálához, a méregpohárral? [...] mit szól ehhez mint pap? Szabad volt-e Szókratésznek azt a bürökserleget kiinnia? Nem kellett volna-e megvárnia, míg a dikasterium szolgálai, vagy hogy hívták az akkori hóhérlegényeket, rárohannak, s szétfeszített szájába préselik azt a kis főzetet?” Lonovics érsek válasza: „Őn azt kérde, nem volt-e Szókratész halála öngyilkosság. Erre, azt hiszem, nyugodtan felelhetem, hogy nem. Végre is az ítélet számít, s ezt nem ő, hanem a népbírák mondták ki.” Démoszthenész öngyilkossága azonban valóban bűn volt, mert „Őfölte nem volt az ítélet kimondva”.

Széchenyi halálával kapcsolatban analógiaként kínálkozik **Gárdonyi** remekművének, *Az öreg tekintetes* főszereplőjének végső megoldása: „vízbe-borulása”, és annak sejtelmes írói értelmezése: „Tettének oka ismeretlen.” Széchenyiről is azt akarják elhithetni a világgal, hogy öngyilkos lett, és „tettének oka ismeretlen”. Széchenyi nagyon különbözik a történelmet alakító emberek sokaságától. Nála az üdvösség és a nemzet, tartalom és forma, elvek és tettek egységet alkotnak. Ő felfelé igazodott. Nem a választóknak, adófizetőknek akart megfelelni, hanem a benső lélekhangnak. A nemzetre hivatkozással nem másoktól kért áldozatot, maga vállalt áldozatot és hű maradt eszményeihez mindhalálig. Halálának igazi tragikuma mélységesen hasonló az isteni törvényt helyreállító Antigoné önfeláldozó tettehez.

A Széchenyi-dráma főhőse élete végpontján is azt vallja: „A kereszténység egy életen át tartó haláltusa [...] Keresztény módra haldoklom az életért.” (Agonia christiana: keresztény haláltusa, küzdelem az életért.) Széchenyi halála húsvét vigíliáján, a legnagyobb keresz-

ténység ünnep, a feltámadás kegyelmi idejében történik: „Holnap húsvét vasárnapja.”

Az osztályszempontú ideológia alapján Széchenyiben csak a grófot látták, műveit ugyan tényszerűen elismerték, de irtották keresztény és magyar szellemét. Németh drámahőse az üdvösség, emberség és magyarság összhangját példázza. Ezt bizonyítja Széchenyi-könyvének és drámájának kritikai és színpadi fogadtatástörténete is. Széchenyinek a „*kiművelt emberfők*”-be, Németh „*emelkedő nemzet*”-be vetett hitét kiirtani mégsem tudták: Valaki mindig védte és védi, aki tudja, hogy tettének oka nem ismeretlen.

„Itt alkotni, teremteni kell”

Széchenyi a szabadságharc leverését, a Haynau-rémuralmat, a Bach-rendszert, míg Németh László Trianont, a II. világháborút, 1956-os forradalom letiprását, az emelkedő nemzet álmának szertefoszlását – személyes sorsként, egyéni tragédiaként élte át. Koruk szellemi áramlatait nemcsak felhasználták, hanem eredeti felismerések alapján saját eszméket is teremtettek. Ami a legtöbb eszmealkotónak nem adatik meg, Széchenyi részt is vehetett eszméinek kipróbálásában. A tapasztalatok alapján igazított eszméin, így bizonyíthatta tételei életrevalóságát. Fontosnak tudta a tudás gyakorlati hasznosíthatóságát: „*Ne tegyünk semmi haszontalant, semmi olyat, ami nem visz előre.*” A fortélyos Bach-rendszer korában is időszerű alapelvet követett: „*Itt alkotni, teremteni kell.*”

Széchenyi fő művének az életét, a magyar nemzet javát szolgáló cselekedeteit tekintjük. Munkásságának nagy része, a naplói is: írói alkotások. Olyan költői tehetség, aki versek helyett hidat, intézményeket hozott létre: példaértékű életművet teremtett. A „*Nyelvében él a nemzet*” hitvallását hitte és erősítette.

1844. november 13-án lett Magyarország hivatalos nyelve a magyar. 1858 elején az Akadémia működését a kormány azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy az alapszabályokból hagyják el „*a tudományok magyar nyelven való működésére vonatkozó pontot*”. Deák folyamodványát az Akadémia feltétel nélküli működésének az engedélyezésére figyelmen kívül hagyta. Ekkor szánta el magát megszólalásra.

1858. november 6-án Széchenyi Döblingből azzal a kéréssel küldött levelet az Akadémia igazgatójának, hogy azt a december 20-i ülésen olvassák föl. **Tasner Antallal** egyeztetve, levelének hangnemét tompítva, felszólította az Akadémiát: ha végrehajtja a kívánt változtatást, akkor megvonja támogatását az intézménytől. Nyíltan kifejezi véleményét: „*A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítanak ellenkezőt. Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt áll, ezt a legvakabb is észreveheti. Nemzetiségünk nekünk, magyaroknak pedig becsesb, mint a föld bármely kincse, sőt életünk.*”

Széchenyi születésének 225. évfordulóján, a soproni szobrának talapzatára magyarul, németül, horvátul és

angolul is rávésik a hazaszeretetről szóló szavait: „*...a hazaszeretet [...] azon szent láng [...], melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert a legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a Földön eredetét...*” (Részlet Széchenyinek 1846-ban, az Akadémia decemberi ülésén elhangzott beszédéből)

Drámaírás és kegyelmi nyelvtudás

Jogos a kérdés: Széchenyi korának nyelve visszhangzik a színpadról? Egyértelmű, hogy főszereplői archaizált drámai nyelven szólnak, miközben létrejön az aktualitás, a jelenbeliség élménye, a hermeneutikai megértés, értelmezés és az alkalmazás fogalmainak újrafelfedezése. A mű megértése több mint a benne foglalt elemek helyének és szerepének tudása: a megértésben magunkra vonatkoztatjuk a művet, felépül a szellemi-lelki híd az egykori keletkezési feltételek és a jelenkori befogadók között.

A drámaíró Németh a korszerűtlenség vádjá ellen így védekezett: „*Azzal talán biztathatom magam, hogy az én drámáimban is van valami, ami miatt majd egy évszázados korszerűtlenséget meg fogják bocsátani.*” Szembefordul a cselekménydrámával, száműz csaknem minden gesztust, külső cselekményt a színpadról, s a színházat a vívódás helyévé, a lélek színpadává avatja. Művei szinte kihívóan hangsúlyozzák: a színház eredeti értelmében a beszélt nyelv művészete, s a dráma végeredményben párbeszéd.

Felvetődik a kérdés, Németh a Széchenyi-drámájában követte-e a drámaírásról vallott elveit, elméleti megállapításai befolyásolták-e műveinek nyelvhasználatát? Az tagadhatatlan, hogy korának egyik legtudatosabb, legmesszebbre látó, **Kosztolányi**hoz mérhető nyelvművelő írója, érdemben szólt a magyar nyelv erejéről és gyengéről. Széchenyi-drámája gondolatilag egységes, nyelvi szempontból is következetes. Sajátos nyelvelméletének és drámaírói gyakorlatának a következetes kongruenciáját valószínűsítette meg. A Széchenyi-drámának is domináns vonása a szókinccsgazdagság, a szóállomány szemantikai sokszínűsége.

A Széchenyi drámanyelve nem stilizált társalgási nyelv, benne a korabeli nyelvhasználat mégis fontos, korfestő és hangulati szerepet kap. Németh példákkal bizonyítja: szóláskincsünk a stílusgazdagság és stílus szépség tápláló forrása, megőrzése és továbbfejlesztése szépíróink feladata és kötelessége is. Egyénített mondat szerkesztési elveket alkot és követ: mondatait erőteljes szerkesztettség, mélyen tagolt, az állítmányi részekben megnyilvánuló néha túlzott kifejtettség jellemzi. Már **Jánosik Zsuzsa** is felfigyelt a szépíró egyik jellegzetes, beékelődéses szerkesztési sajátosságára, amely nagyobb arányban jellemző a Németh-drámákra, mint a prózára.

A Széchenyi-drámában erőteljes az idegen szavak, a mitológiai elemek és a korfestő szavak jellemző stí-

lusértéke. Szembetűnők a Széchenyi-dráma jellemzői: stíluseszménye, a görög színjátszást idéző nyelvi igény, a nemes emelkedettség, színészi beszéd, amely a színpadi látszat, a színpadszerűség értelmében is megváltoztatja a néző és az ábrázolt személy közötti perspektívát. A Németh László-i gondolatiság mélysége, a drámai nyelv forrásaiból táplálkozó stílus a dráma művészi jelentőségét bizonyítja.

A szépíró Németh László is nemzetnevelő gondolkodó, poeta doctus. Drámái saját, léhelyzet-elemző és lélektisztító gyötrődéseiből is erednek, de műveltségélményei által is ihletett alkotások. Műveiben ez a nagyfokú tudatosság nem csak retorikai és szerkesztési szinteken érhető tetten, hanem a nyelvhasználat számos vonatkozásában is megragadható.

A Széchenyiben együtt van a konfliktusos és középontos drámamodell. Nem lehet véletlen, hogy kedvelt eszköze a metaforánál kevésbé hatásos, de nyelvilag pontosabb metonímiaszármozók: a szinekdoché, amely jelentésátvitelen alapuló trópus/kép; eredeti jelentése: 'együttértés'; a metonímia egyik fajtája, sajátos változata: a rész neve jelenti az egészet – pars pro toto. **Vörösmarty** *Előszó* című művéből egy Széchenyire abszolút illő példa: „Küzdött a kéz, a szellem működött, / Lángolt a gondos ész, a szív remélt.”

Egy új „Bach-korszak” rémlátomása

Németh veszélylátó képzelete egy új „Bach-korszak” rémlátomását vizionálta. 1939. március-áprilisában a nemzeti önvédelem szándéka hozta létre a *Kisebbségben* című vitairatát. Munkája a második világháború előérzetében, vívódások és töprengések közepette született kiáltvány és program. A szerző, történész- és írókörtársaihoz hasonlóan, a múltat értelmezi. Azt kutatja: hol tévesztett utat a magyarság? Kultúrakritikai tipológiáját a történelem tragikus fénytörésbe állította. A „*mélymagyar*” és a „*hígmagyar*” szerencsétlen terminológia élesen megosztotta a „*népi*” és az „*urbánus*” tábor, az eszmeileg erősen differenciált magyar progressziót. A „*kisebbségben*” metaforát XX. és XXI. századi tragikus történelmünk súlyos, ma már európai és világméretű kihívásokkal szembesíti, és tragikus tanulságokkal telíti.

Széchenyi a „*kiművelt emberfők sokaságában*”, Németh „*A minőség forradalmá*”-ban látta a magyarság anyagi, szellemi és lelki felemelkedésének zálogát. Ma is igaz Széchenyi gondolata: „*Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.*” Azóta is a társadalmi hierarchiában legalul mindig az egészségügy található, alatta már csak az oktatásügy, annak alján pedig a könyvtárügy. Ebben a Mammon-hitű világban óriási vigasz, hogy az emberi, szellemi-lelki csodák mégis a legtisztább világban, a kórtermekben, a tantermekben és a könyvtárak csendjében születnek. **Benda, Babits**, Németh László nyomán óriási az írástudók felelőssége a tanulóifjúság iránt. Németh Lászlónak különösen az fáj, hogy az utókor Széchenyi eszméit rendre megvalósította, de

szellemét kiirtotta magából. Széchenyi jogos magyarság-kritikájából megtanulható: az összefogás eredményt hoz, a viszályok, különösen a pártviszályok pedig szétforgácsolják a maradék erőket is. Ez a dráma valódi „lirai torokszorulás” – a baj csak az, hogy manapság végképp nem jellemző ez a szenvedélyesen igazságkereső feladatvállalás.

„...éltető eszmévé finomul...”

Németh Széchenyi-drámája **Arany János** *Széchenyi emlékezete* (1860) című ódájának a szellemiségét idézi. Az emberi méltóság, a keresztény szellemi-lelki értéktudat nyilvánul meg Németh legszebb nyelvezetű drámájának a Széchenyi-definíciójában. A drámaköltő, a kegyelmi tudás lélektisztja hangján, Lonovics érsek hitvalló szavaival tesz bizonyosságot: „*Minden fej Isten kaplnája. De a Széchenyié: székesegyház.*”

A Széchenyi-monumentumokból poézist teremtő Arany János *Széchenyi emlékezete* című költeményében történeti, eszmei és esztétikai szempontból is érvényesen, katartikus erővel fogalmazza meg a nemzeti kegyeletet koronázó gondolatait:

„...Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerásván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad, s nőltön nő tiszta fénye,
Amint időben térben távozik.
Melyhez tekint fel az utód erénye;
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

*Te sem haltál meg népem nagy halottja!
Nem mindenestül rejt a cenki sír;
[...]*

*Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
Egy nemzet gyásza nem csak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog, és erő!”*

A magyar szellem mindkét géniuszával sok méltatlanság történt. Széchenyi születésének a 225. évfordulóján megállapíthatjuk, mindkettőjük utóéletére érvényes **Nagy Gáspár** *Éjszakáimban lámpafény*. Németh László *halhatatlan szellemének* című versének konklúziója:

„A szív meg leszámolt eleitől fogva,
idővel, bajjal, üldözőkkel:
a férfi a halál suhogó árnyékában élt,
bár igazán sose halt meg,
de azért jobb és értőbb utókor remélt!”

Zsupos Zoltán

A nemzetőrség és a honvédség szervezése, tevékenysége Gömör megyében 1848-ban*

A nemzetőrség szervezésének hivatalos megkezdése

A nemzetőrség előbb spontán, majd egyre tudatosabb szervezése után elérkezett az ideje a nemzetőrségre vonatkozó XXII. törvénycikk életbe léptetésére, az országos szervezés megindítására. A már korábban több helyen létrejött, központi irányítás nélküli nemzetőrség felett biztosítani kellett a kormány kizárólagos rendelkezési jogát.

Batthyány Lajos 1848. április 18-án kelt miniszterelnöki rendelete kimondta, hogy a nemzetőrség csak a polgári hatóságok rendelkezésére és a nemzetőri főparancsnok felszólítására foghat fegyvert.¹ A nyomtatott körlevél az Alispáni Hivatalhoz 1848. április 24-én érkezett meg: „Elnök miniszter: A nemzetőröknek csupán főparancsnokuk felszólítására engedtetvén meg a fegyverfogás, e részben miniszterelnöki rendeletet ad.² (tárgyaltatott)»³ A rendeletet az április 25-én Rimaszécsben tartott Kisgyűlésen tárgyalták: „Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök úr rendelete, miszerint a nemzetőrséget oda figyelmezteti, hogy a polgári hatóság rendelkezésén kívül fegyvert nem foghat. [Végzés] Közhírré tételni rendeltetik.”⁴

Szintén 1848. április 18-án kelt Batthyány Lajos miniszterelnök másik rendelete, amelyik a fentivel együtt, 1848. április 24-én érkezett a megyéhez: „Országbiztossági utalvánnyal ellátott katonai csapatok e megyén keresztül menet, a kellő helyeken alkalmaztassanak, és az eddigi gyakorlat szerint ellátassanak.”⁵ (tárgyaltatott)⁶

Batthyány, aki magára vállalta a nemzetőrség szervezetének országos kiépítését, majd április 20-án kinevezte „a nemzeti őrseregről szóló törvény életbeléptetésére” hivatott, a miniszterelnöknek alárendelt Országos Nemzetőrségi Haditanácsot, közölte a hatóságokkal, hogy ezután minden, a nemzetőrséggel kapcsolatos rendeletet – miniszterelnöki ellenjegyzéssel – ez a tanács fog kiadni.⁷

Batthyány Lajos 1848. április 21-én, Pesten kelt miniszterelnöki körlevelében a törvény értelmében utasítást adott a nemzetőrség lakhely szerinti összeírására, míg másnap a lovas nemzetőrség szervezéséről értesíti a hatóságokat, valamint tudatja, hogy a vezényleti nyelv magyar lesz, de a kiképzésnél az érintettek anyanyelvét fogják használni. A két nyomtatvány 1848. április 29-én érkezett az Alispáni Hivatalhoz: „A nemzetőrségnek haladéktalan rendezése, s biztosságok általi összeírása tárgyában.⁸ (példány tabellával) – tárgyaltatott.”⁹ A nemzeti huszár őrsereg létezéséről, s abba lehető önkéntes besorozhatásról tudósít, meghagyván, hogy mindenhol a vezérszó csak magyar legyen.”¹⁰

Batthyány Lajos 1848. április 21-én nyomtatott, bizalmas kiegészítő rendelkezést adott ki a nemzetőrség össze-

írásával kapcsolatban, ami érdekes módon már a fentiek két nappal megelőzve, 1848. április 27-én megérkezett az Alispáni Hivatalhoz: „A nemzeti őrseregei összeírását oly helyeken, hol ellene ellenszenv nyilvánul, életbe nem léptetni, és csak oly helyeken kívánja eszközölni, hol a népet felfegyverezni bátorságosan lehet.”¹¹

Ez a rendelkezés a későbbiekben gondot okozott azal, hogy szinte szabad kezét adott az érintetteknek, hogy azonnal megkezdik-e a nemzetőrség törvény szerinti összeírását, vagy esetleg későbbre halasztják azt.¹²

Az Alispáni Hivatalhoz 1848. április 23-án **Szemere Bertalantól** érkezett körlevél: „Az újabb törvénycikkek kihirdetése előtt, akkor és utána való teendő, s alkalmazkodás tárgyában részletes utasításokat ad. (Mellékletekkel) (tárgyaltatott)»¹³ A belügyminiszter 1848. április 19-én Budapesten kelt nyomtatott felhívásának első oldalának alján kézírással szerepel: „A hibásan nyomott tegnapi hasonló körlevél helyett.” A nemzetőrségre vonatkozóan ebben az alábbiak olvashatók: „Még a XXII-ik t. cikkre figyelmeztetem, melly szól a nemzetőrségről. A nemzetőrök törvényszerű összeírása ezúttal csak a honvédelmi miniszter rendelkezésére fog megtörténni. Ezt megjegyezvén, a népnek meg kell magyarázni, hogy a nemzetőrség csak a községi, megyei s országon belüli rend fenntartására állítatik fel; hogy az ország határain túl nem vitetik, feladata lévén nem külső ellenség, de belső rendtelenségnek ellentállani. Meg kell magyarázni, hogy ebben részt venni mindenki tartozik, s hogy ennek az leendő következménye, miképen az állandó katonaság száma kevesbbitetvén, egy részről kevesebb fog katonáskodni, más részről az összes adómenyiség a hadügyre nézve lejjebb szállíthatatik.

Lehetetlen, hogy efféle magyarázatok fel ne világossítsák a népet, mely a nemzetőrség eszméje ellen lelkében gyanút kezd táplálni.

Minden esetre a már fennálló és a honvédelmi miniszter rendelete szerinti alkotás előtt is a törvény értelmében (XXII. 1. 3. 4. 5. §) szaporítandó nemzetőrség akképen rendeztessék és tartassék, hogy a közcsend és rend fenntartása benne biztosítékát találja. Ez annál fontosb, mivel bár a magyar katonaság vissza hozatala iránt a minisztérium lépéseket tön, még mindig olly kevés számmal van a katonaság az országban, hogy a rendet a netaláni háborgatás ellen csak a törvényhez és rendhez hív polgárok egyesülete, s összetartása tarthatja fenn, melly ha nem cselekszik is, már nyugalmában, egyedül létezése által hat.”¹⁴

* A tanulmány első két része a folyóirat idei 1. és 2. számában jelent meg.

A fentiekből is látható, hogy Batthyány és Szemere nemzetőrséggel kapcsolatosan kiadott rendeletei keresztették egymást, hiszen Szemere azt írta, hogy a nemzetőrségi összeírásokat a hadügyminiszter rendeletére kell majd megkezdeni.¹⁵

Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. április 20-dikán Pest-Budán kiadott, a népképviselői választásokra vonatkozó utasítása az Alispáni Hivatalhoz 1848. április 24-én érkezett: „Az első bíróságú rendezett tanácsal bíró városok[nak] s községeknek választási utasítást oly meghagyással küldi, hogy azt illetőknek minél előbb kiosztva, ők egyszersmind a csend, rend fenntartására felelősség terhe alatt serkentessenek. (küldettek)”¹⁶ A nyomtatvány egyik példánya, amit a belügyminiszter közvetlenül Jolsva város közönségének küldött, a város iratai között található. Az új választási rendszerrel kapcsolatos ismereteken túl kiemeli a közbiztonság és a nemzetőrség fontosságát: „A haza jelenleg a városok fejleményeit éber figyelemmel kíséri, mert érezi, miképpen azoknak feladása: értelmiségben, rendszeretben, és községi élet által fejlődni szokott áldozatkész szellemben példát tüntetni fel, mely követésre éppen úgy kecsegtet, mint erkölcsi hatalma által kénytelenítő is; mert érezi, hogy ellenkezőleg, ha a háborgás, a rendbontás városokban büntetlenül erőre kap, könnyen szerte harapódzik, és az ipar, kereskedelem, forgalom megakasztása, megszüntetése által a polgárokat ínségre és fejtelenségre juttatja.

Azért férjhez illő józan határozottságot, és a szabadságot feltételező rend fenntartását ajánlom minden egyes lakosnak külön érdekében; mely rend legfőbb támaszát bírja a folyton szaporítandó nemzeti őrseregben, melynek alkalmazását, további utasításig is, a városi elnökre, a választás ideje alatt pedig a választási elnökre bízni, célszerűnek vélem.”¹⁷

Az 1848. április 25-én Rimaszécsben tartott Kisgyűlés intézkedett Szemere Bertalan belügyminiszternek a népképviselői választásokra vonatkozó utasításával kapcsolatban: „Elnök alispánunk (**primóczy Szentmihály Antal**) bemutatván belügyminiszter, Szemere Bertalan úrnak a legközelebb hozott igazgatás, törvény pontos megtartása, a rendezéseik haladéktalan életbe léptetése körüli utasítását. [Végzés] Hogy pünkösöd hava 1-ső napjára Rimaszombat mezővárosába már megrendelt közgyűlésre a hatóságnak választókerületekrei felosztása iránt 7. § értelmében terv készíthessék, Rimaszombat mezővárosába folyó Szent György hava 29-ik napjára kisgyűlés határozatit, s annak megye szerte közhírré tétele megrendeltetik, mely körlevélben főszolgabíróink által a megyei községek egyszersmind oda is utasítassanak a tárgy kelő kiemelésével, hogy a XVI. törvénycikk 2-ik § b. pontja következtében, Pünkösöd hava 1-jén Rimaszombatban tartandó közgyűlésre képviselőket megbízással ellátva küldjenek.”¹⁸

Itt említjük meg, hogy 1848. május 5-én alakult meg az *Országos Statisztikai Hivatal*, amelynek első fontos feladata a népképviselői választás statisztikájának elkészítése volt. Kerületenként mérték fel a választásra jogosultak számát és a részvételi arányt, de megkapták az egyes településekre vonatkozó további fontos adatokat is. A Belügyminisztérium keretei között, önálló országos hatóságként működő intézmény élén **Fényes Elek** állt. Az ő korábbi, 1836–1840-ben¹⁹ és 1847-ben²⁰ megjelent munkáiban már közölte az egyes településekre vonatkozó adatokat, és munkáiban a nyelv alapján ítélte a településeket valamelyik nemzetiséghez tartozónak.²¹ Fényes következő, 1851-ben megjelent művében²² az egyes települések lélekszámára és vallási összetételére vonatkozó adatokat a korábbi években küldték be a megyék. Jelentőségüket nem szükséges külön hangsúlyozni, hiszen azok ismerete fontos folyamatok értelmezését segíthetik. Az alábbiakban közölt jegyzékben a településnév után először az 1848-ban Gömör megye választókerületeinek felosztását tárgyazó tervében²³ olvasható adatok szerepelnek, majd a választójel után a Fényes 1851-ben megjelent könyvében szereplő adatok. (A szögletes zárójelben a Fényes által szerepeltetett részadatok összege található, amely nem mindig azonos az általa megadott teljes lakosság-számmal.) A települések közel fele esetében a lélekszám azonos, többiek esetében pedig különböző okokra vezethetők vissza az eltérések, ami lehet: egyszerű elírás, számcsere; az egy-egy valláshoz tartozó személyek számának figyelmetlenségéből történő kimaradása (amint azt több példa is mutatja); az úrbéres vagy egyéb, nem közvetlenül a településhez tartozó birtokon lakó személyek beszámítása vagy be nem számítása, de feltételezhető az is, hogy a szerző újabb adatokat kapott és használt fel. A lakosság vallási összetételének ismerete ekkor még fontos információ volt. A nemzetiségre vonatkozó pontos felmérést nem végeztek, azonban Fényes könyvében közli, hogy az adott településen milyen nyelvet beszélők vannak többségben. Noha a „tót” kifejezésnek akkor nem volt pejoratív jelentése, a „szlovák”-ot használjuk helyette. A nyelvhatár ekkor nagyjából a már a XVIII. században stabilizálódott Rimaszombat – Rozsnyó vonaltól valamennyire északra húzódott. A megye északi része megmaradt vegyes nemzetiségűnek, míg a déli fokozatosan homogén, szinte teljesen magyar nemzetiségű területté vált. Az alábbi adatok a nemzetőrség összeírásának tükrében nyernek majd jelentőséget.

Abafalva 506 / m. falu 468 lak²⁴, 380 r.kat., 22 ev., 6 ref. [408]

Aggtelek 611 / m. falu 17 r.kat., 594 ref. [611]

Ajnácskő 780 / m. falu 520 r.kat., 260 ref. [780]

Almágy 564 / m. falu 564 r.kat.

Alsóbalog 664 / m. falu 28 r.kat., 10 ev., 626 ref. [664]

Alsóbátka 529 / m. falu 28 r.kat., 473 ref., 28 ev. [529]

Alsófalu 371 / m. falu 9 r.kat., 362 ref. [371]

Alsókálosa 447 / m. falu 460 ref., 5 r.kat., 15 ev. [480]

- Alsópokorágy 262 / m. falu 22 r.kat., 240 ref. [262]
 Alsósajó 602 / szl. falu 196 r.kat., 406 ev. [602]
 Alsószkálnok 299 / szl. falu 13 r.kat., 286 ev. [299]
 Alsószuha 767 / m. falu 105 ref., 373 r.kat. [478]
 Alsóvály 374 / m. falu 360 ref., 20 r.kat. [380]
 Antalfalva 449 / szl. falu 449 r.kat.
 Babaluska 270 / szl. falu 6 r.kat., 264 ev. [270]
 Bakóháza 19 (Bakaháza) / 19 r.kat.
 Bakostörék 493 / szl. falu 27 r.kat., 466 ev. [493]
 Balogfala 622 (Balogfalu) / m. falu 565 r.kat., 59 ev. [624]
 Bánréve 305 / m. falu 278 r.kat., 27 ref. [305]
 Baraca 503 / m. falu 428 lak.
 Baradna 472 / szl. falu 13 r.kat., 459 ev. [472]
 Barciháza 10 (Bárciháza) / 10 r.kat., 43 ref. [53]
 Bataháza 20
 Beje 468 / m. falu 523 lélek
 Bellény 176 (Belény) / m. falu 2 r.kat., 174 ref. [176]
 Béna 428 (Benya vagy Béna) / m. falu 428 r.kat.
 Berdárka 200 / szl. falu 5 r.kat., 195 ev. [200]
 Beretke 260 / m. falu 383 lélek
 Berzéte 1 212 / m. falu 386 r.kat., 825 ref. [1 211]
 Betlér 1 217 / szl. falu 461 r.kat., 756 ev. [1 217]
 Bikszög 246 (Bikkszög) / m. falu 123 lakos, Felső-Vály helységgel össze van kapcsolva.
 Bisztró 690 / szl. falu 29 r.kat., 661 ev. [690]
 Bodolló 40 / puszta 23 r.kat., 20 ref. [43]
 Borosznok 217 / szl. falu 16 r.kat., 201 ev. [217]
 Bugyikfala 290 (Budikfalva) / szl. falu 7 r.kat., 283 ev. [290]
 Büdöstő 5 / puszta 5 ref.
 Cakó 503 / m. falu 155 r.kat., 330 ref., 18 ev. [503]
 Cikóháza 10 / puszta 10 r.kat.
 Cserencsény 295 / szl. falu 56 r.kat., 239 ev. [295]
 Csetnek 2 274 / szabadalmas szl. mezőváros 546 r.kat., 1 728 ev. [2 274]
 Csíz 658 / m. falu 85 r.kat., 483 ref., 90 ev. [658]
 Csoltó 581 / m. falu 358 lélek 25 ev., 32 ref, többi r.kat.
 Csoma 483 / m. falu 483 r.kat.
 Csucsom 303 / m. falu 103 r.kat., 200 ev. [303]
 Darnya 580 / m. falu 81 r.kat., 485 ref., 14 ev. [580]
 Derencsény 580 / szl. falu 19 r.kat., 561 ev. [580]
 Deresk 1 000 / m. falu 998 r.kat., 7 ev. [1 005]
 Détér 654 / m. falu 522 r.kat., 132 ref. [654]
 Dobfenek 191 / m. falu 166 r.kat., 25 ref. [191]
 Dobóca 886 / szl. falu 874 r.kat., 12 ev. [886]
 Dobra 1325 / puszta 13 r.kat., 28 ref. [41]
 Dobrapatak 423 / szl. falu 22 r.kat., 401 ev. [423]
 Dobsina 4 921 / szabadalmas bányaváros 554 r.kat., 4 367 ev. / szl. és német lakosokkal [4 921]
 Dúlháza 149 / m. falu 35 r.kat., 114 ref. [149]
 Dúsa 149 / szl. falu 6 r.kat., 143 ev. [149]
 Egyházashát 589 (Ó- és Egyházashát) / m. falu 600 r.kat., 20 ref. [620]
 Esztrény 237 / szl. falu 237 ev.
 Fazekaszaluzsány 633 / m. falu 590 r.kat., 73 ev. [663]
 Feketelehota 931 / szl. falu 12 r.kat., 919 ev. [931]
 Feketepatak 436
 Feled 530 / m. falu 764 r.kat.
 Felfalu 224 / szl. falu 49 r.kat., 175 ref. [224]
 Felsőbalog 831 / m. falu 156 r.kat., 654 ref., 21 ev. [831]
 Felsőbátka 159 / m. falu 103 r.kat., 38 ref., 10 ev. [151]
 Felsőkállosa 140 / m. falu 108 ref.
 Felsőpokorágy 450 / szl. falu 11 r.kat., 439 ev. [450]
 Felsőhajó 582 / szl. falu 62 r.kat., 520 ev. [582]
 Felsőszkálnok 222 / szl. falu 2 r.kat., 220 ev. [222]
 Felsővály 502 / m. falu 522 lak. 500 ref., 16 r.kat., 6 ev. [522]
 Fillér 567 / szl. falu 24 r.kat., 543 ev. [567]
 Forgácsfalva 437 / szl. falu 437 r.kat.
 Füge 584 / m. falu 418 lak. 329 r.kat., 37 ev., 52 ref. [418]
 Fűrész 739 / szl. falu 790 többnyire ev. lak.
 Gacsalk 361 / szl. falu 44 r.kat., 317 ev. [361]
 Gecelfalva 403 / szl. falu 7 r.kat., 396 ev. [403]
 Gencs 405 / szl. falu 78 r.kat., 327 ev. [405]
 Gergelyfala 115 / m. falu 386 ref.
 Gerlice 597 / szl. falu 6 r.kat., 591 ev. [597]
 Gernyő 33 (Gernyő) / puszta 13 r.kat., 28 ref. [41]
 Gesztes 870 / szl. falu 14 r.kat., 856 ev. [870]
 Gesztete 764 / m. falu 764 r.kat.
 Gice 637 / m. falu 168 r.kat., 374 ref., 95 ev. [637]
 Gócs 607 / szl. falu 44 r.kat., 563 ev. [607]
 Gortva 72 / puszta 52 r.kat., 20 ref. [72]
 Gömörpanyit 694 / m. falu 456 lak. 20 r.kat, a többi ev.
 Guszóna 600 / m. falu 600 r.kat.
 Gyubakó 337 (Dibakovó v. Gyibakó) nem régi / szl. falu 337 r.kat.
 Hacsava 243 / szl. falu 16 r.kat., 227 ev. [243]
 Hangony 763 / m. falu 763 r.kat.
 Hankova 252 / szl. falu 12 r.kat., 287 ev. [299]
 Hanva 1 354 (Hamva) / m. falu 922 lak.
 Harkács 537 / m. falu 519 r.kat., 22 ág.kat. [541]
 Harmac 618 / m. falu 240 r.kat., 1 036 ref. [1 276]
 Helpa 1 868 / szl. falu 1 868 r.kat.
 Henckó 409 / szl. falu 43 r.kat., 366 ev. [409]
 Henclova 252 / szl. falu 252 lak.
 Hét 396 / m. falu 289 lak.
 Hisnyó 734 (Chizsnó) / szl. falu 61 r.kat., 673 ev. [734]
 Hnilec 120 / szl. falu 187 r.kat., 31 ev. [218]
 Horka 755 / m. falu 693 lak, mind ref., kevés r.kat.
 Hosszúrét (Krasznahorka) 754 / m.-szl. falu 754 r.kat.
 Hosszúszó 464 / szl.-m. falu 535 lak. 508 ev., 9 ref., 18 r.kat. [535]
 Hrussó 622 / szl. falu 6 r.kat., 616 ev. [622]
 Hubó 506 / m. falu 458 lak.
 Imola 672 / m. falu 412 lak. mind ref.
 Ispánmező 810 / szl. falu 11 r.kat., 799 ev. [810]
 Iványi 300 (Ivány) / m. falu 28 r.kat., 271 ref. [299]
 Jánosi 1 276 / m. falu 240 r.kat., 1 036 ref. [1 276]
 Jelene 62 / puszta 48 r.kat., 14 ev. [62]
 Jéne 218 / m. falu 17 r.kat., 201 ref. [218]
 Jeszte 185 / m. falu 185 r.kat.

- Jólész 395 / m. falu 246 r.kat., 149 ev. [395]
 Jolsva 4 075 / szl. mezőváros 1 060 r.kat., 3 015 ev. [4 075]
 Jolsvataploca 389 / szl. falu 37 r.kat., 352 ev. [389]
 Kánó 331 / m. falu 321 lak.
 Kecege 261 / szl. falu 24 r.kat., 237 ev. [261]
 Kecő 336 / m. falu 334 lak. 170 ev., 147 r.kat., 17 ref. [334]
 Kelemér 590 / m. falu 606 lak. 100 r.kat., 506 ref. [606]
 Kerekgede 361 / m. falu 361 r.kat.
 Kerepec 47 / puszta 20 r.kat., 27 ref. [47]
 Kiéte 236 / szl. falu 14 r.kat., 212 ev. [226]
 Királyi 295 (Király) / m. falu 94 r.kat., 201 ref. [295]
 Kis- és Nagyveszverés 54 726 / két szl. falu, Kisveszverés 72 r.kat., 475 ev. [547], Nagyveszverés 211 r.kat., 563 ev. [774]
 Kisfalud 32 / puszta 32 ref.
 Kisfalud 430 (Kisfalu) / m. falu 128 r.kat., 302 ref. [430]
 Kisgömöri 283 (Gömör-Kis) / m. falu 238 r.kat.
 Kistrőce 444 / szl. falu 394 r.kat., 50. ev. [444]
 Kisszlabos 345 / szl. falu 9 r.kat., 336 ev. [345]
 Klenóc 2 716 / szl. falu 65 r.kat., 2 651 ev. [2 716]
 Kokova 2 601 / szl. falu 806 r.kat., 1795 ev. [2 601]
 Koprás 186 / szl. falu 83 r.kat., 103 ev. [186]
 Kóród 28 / puszta 28 lak.
 Kőrös 434 / m. falu 60 r.kat., 174 ev., 200 ref. [434]
 Kövecses 498 / m. falu 160 lak. 7 r.kat., 140 ref., 13 ev. [160] (itt is van majorság)
 Kövi 2 389 / szl. falu 43 r.kat., 2 339 ev. [2 382]
 Kraszkó 316 / szl. falu 7 r.kat., 316 ev. [323]
 Krasznahorkaváralja 1 014 / magyar mezőváros 987 r. kat., 27 ev. [1014]
 Krokova 402 / szl. falu 18 r.kat., 384 ev. [402]
 Kuntapolca 694 / m. falu 136 r.kat., 558 ev. [694]
 Latránfala 17 / puszta 17 r.kat.
 Lekenye 337 / mind magyarul beszélnek és eredetűek, 314 lak. 1/4-e ev., a többi ref.
 Lénártfalva 595 / m. falu 459 lak. Néhányat kivéve ref. (itt is van majorság)
 Lenke 430 (Lenke-Alsó) / m. falu 69 r.kat., 361 ref. [430]
 Lévárt 491 / m. falu 390 r.kat., 101 ev. [491]
 Lice 1007
 Likér 279 / szl. falu 15 r.kat., 264 ev. [279]
 Lipóc 338 / szl. falu 11 r.kat., 327 ev. [338]
 Lökősháza 356 / m. falu 14 r.kat., 156 ev. [170]
 Lubenyik 350 / szl. falu 50 r.kat., 301 ev. [351]
 Lukovistye 970 / szl. falu 9 r.kat., 961 ev. [970]
 M.hegymeg 252 / m. falu 252 r.kat.
 Majom 274 / m. falu 51 r.kat., 175 ref., 48 ev. [274]
 Málé 793 / szl.-m. falu 809 lak. róm. kat. eredetűkre nézve szlovák ajkúak, mindnyájan magyarul jól beszélnek.
 Markuska 318 / szl. falu 8 r.kat., 310 ev. [318]
 Martonfala 407 / m. falu 48 r.kat., 359 ref. [407]
 Mastinc 37 (Masishtinec) / puszta 3 r.kat., 34 ev. [37]
 Méhi 555 / m. falu 498 lak., kik egy pár úri családot kivéve mind r.kat.
 Meleghegy 366 / szl. falu 46 r.kat., 320 ev. [366]
 Melléte 576 / m. falu 163 r.kat., 395 ref., 18 ev. [576]
 Miglész 362 / szl. falu 5 r.kat., 317 ref. [322]
 Mihályfalva 337 / m. falu 30 r.kat., 307 ref. [337]
 Mikolcsány 362 (Mikocsán) / m.-szl. falu 11 r.kat., 221 ev., 130 ref. [362]
 Mnisány 422 / szl. falu 35 r.kat., 367 ev. [402]
 Murányalja 1 213 / szl. falu 1 213 r.kat.
 Murányhosszúrét 1 384 / szl. falu 499 r.kat., 685 ev. [1 184]
 Murányhuta 622 / szl. falu 622 r.kat.
 Muránylehota 481 / szl. falu 481 r.kat.
 Murányzdichava 552 / szl. falu 522 r.kat., 30 ev. [552]
 Nadabula 841 / m.-szl. falu 126 r.kat., 715 ev. [841]
 Nagyrőce 1 866 / szl. mezőváros 524 r.kat., 1 342 ev. [1 866]
 Nagyszlabos 794 / szl. falu 14 r.kat., 780 ev. [794]
 Nagyszuha 478 (Szuha-Ratkó) / szl. falu 10 r.kat., 469 ev. [478]
 Nandrás 751 / szl. falu 22 r.kat., 729 ev. [751]
 Naprágy 466 / m. falu 577 lak. Néhány evangélikust kivéve mind ref.
 Nasztraj 327 / m.-szl. falu 216 r.kat., 68 ev., 43 ref. [327]
 Nyustya 1 360 (Nustya) / szl. falu 262 r.kat., 1 098 ev. [1 360]
 Ochtina 739 / szl. falu 56 r.kat., 623 ev. [679]
 Oláhpatak 967 / szl. falu 37 r.kat., 930 ev. [967]
 Oldalfalva 280 / magyar falu 328 lak. 210 ref., 58 ev.
 Orlaitörék 223 (Törék-Orlai) / szl. falu 40 r.kat., 183 ev. [223]
 Osgyán 1 292 / m. falu 491 r.kat., 758 ev., 43 ref. [1 292]
 Otrokócs 614 / m. falu, minden lakos m..
 Pacsa 730 / szl. falu 679 r.kat., 51 evang. [730]
 Pádár 739 / m. falu 19 r.kat., 912 ev. [931]
 Pálfala 345 (Pálfalva) 64 r.kat., 281 ref. [345]
 Pápocs 239 / szl. falu 7 r.kat., 232 ref. [239]
 Páskaháza 265 / m. falu 15 r.kat., 231 ref., 16 ev. [262]
 Pelsőc 1 140 / m. mezőváros 931 ref., 25 ev., 184 r.kat. [1 140]
 Pelsőcardó 356 / szl. falu 25 r.kat., 314 ev., 16 ref. [355]
 Perjése 567 (Perjes) / m. falu 6 r.kat., 561 ev. [567]
 Perlász 250 / szl. falu 10 r.kat., 241 ev. [251]
 Péterfala 528 / m. falu 528 r.kat.
 Pétermány 302 / szl. falu 5 r.kat., 297 ev. [302]
 Pogonyi 40 / puszta 12 r.kat.
 Pohorella gyárakkal 2 343 / szl. falu 2 343 r.kat.
 Polom 251 / szl. falu 11 r.kat., 240 ev. [251]
 Polonka 2 316 / szl. falu 2 316 r.kat.
 Polonka 255 (Poloszka) 19 r.kat., 236 ev. [255]
 Pongyelok 477 / szl. falu 76 r.kat., 398 ev. [474]
 Poprocs 301 / szl. falu 301 ev.
 Poszoba 279 / m. falu 204 ref.
 Priboj 130 / szl. falu 2 r.kat., 128 ev. [130]
 Putnok 2 309 / m. mezőváros 2 447 lak. 1 150 ref., 50 ev., 50 r.kat., 5 gör. egyesült, 7 gör. nem egyesült [2 447]
 Radnót 922 / m. falu 18 r.kat., 904 ref. [922]
 Ragály 605 / m. falu 458 ref., 213 r.kat. [671]

- Ráhó 666 / szl. falu 149 r.kat., 517 ev. [666]
 Rákos 691 / szl. falu 73 r.kat., 618 ev. [691]
 Rakottyás 150 / m. falu 43 r.kat., 112 ref. [155]
 Rás 301 Alsórás 10 r.kat., 29 ref.; Felsőrás / m. falu 235 m. [274]
 Ratkó 1 615 / szl. mezőváros 6 r.kat., 1 609 ev. [1 615]
 Ratkólehota 416 / szl. falu 342 r.kat., 74 ev. [416]
 Ratkószuha 479 / szl. falu 10 r.kat., 469 ev. [479]
 Ratkózdichava 264 / szl. falu 8 r.kat., 256 ev. [264]
 Recske 311 / m. falu 320 lak. Mind ref. majorság, zsellér
 Rédova 1 431 / szl. falu 35 r.kat., 1 396 ev. [1 431]
 Rekenyeújfalú 448 / szl. falu 109 r.kat., 339 ev. [448]
 Répás 451 / szl. falu 12 r.kat., 439 ev. [451]
 Restér 278 / szl. falu 27 r.kat., 251 ev. [278]
 Rimabánya 486 / szl. falu 11 r.kat., 475 ev. [486]
 Rimabrezó 754 / szl. falu 179 r.kat., 575 ev. [754]
 Rimalehota 450 / szl. falu 23 r.kat., 201 ev. [224]
 Rimaszécs 1 676 / m. mezőváros 735 r.kat., 423 ref., 18 ev. [1 176]
 Rimaszombat 7 467 szabadalmas mezőváros 688 r.kat., 5 925 ref., 854 ev. [7 467] nagyobb részint m., szlovákokkal és kevés némettel keverve
 Rimaszaluzsány 266 (Zaluzsány-Rima) / szl. falu 2 r.kat., 264 ev. [266]
 Rimóca 169 / szl. falu 5 r.kat., 164 ev. [169]
 Rochfalva 596 / szl. falu 39 r.kat., 557 ev. [596]
 Rónapatak 342 (Patak-Róna) / szl. falu 16 r.kat., 376 ev. [392]
 Rozloszna 379 / szl. falu 31 r.kat., 348 ev. [379]
 Rozsnyó 6 200 / város 6 110 lak. 2 886 r.kat., 3 524 ev. [6 110] Nyelvükre nézve a sokkal nagyobb rész m., a német már kevesebb, s még kevesebb a szlovák.
 Rudna 515 / m. falu 161 r.kat., 354 ref. [515]
 Runya 654 / m. falu 703 lak.
 Sajógömör 1 000 / város 1 544 lak., mind ev. és m.
 Sajókeszi 318 / m. falu 305 lak., mind ref.
 Sajópüspöki 609 / m. falu 535 r.kat., 72 ref. [607]
 Sánkfalva 594 / m. falu 458 lakos, kik főleg r.kat. és mindnyájan magyarok
 Sebespatak 415 (Bisztró vagy Sebespatak) / szl. falu 26 r.kat., 389 ev. [415]
 Serke 969 / m. falu 96 r.kat., 873 ref. [969]
 Sid 476 / m. falu 461 r.kat., 15 ev. [476]
 Simonyi 575 (Simony) / m. falu 7 r.kat., 568 ref. [575]
 Sőreg 393 / m. falu 593 r.kat.
 Sumjác 1 546 orosz falu 89 r.kat., 1457 g.kat. [1 546]
 Susa 172 (Sussa) / m. falu 79 r.kat., 93 ref. [172]
 Susány 610 (Sussán) / szl. falu 574 r.kat., 36 ev. [610]
 Süvete 588 (Sivette) / szl. falu 51 r.kat., 537 ev. [588]
 Szalóc 439 / m. falu 63 r.kat., 376 ref. [439]
 Szárnya 297 (Sztárnya) / m. falu 698 lak.
 Szásza 389 / szl. falu 389 ev.
 Széki pusztá 30
 Szelce 407 / szl. falu 6 r.kat., 401 ev. [407]
 Szentkirály 295 helység 194 r.kat., 120 ref. [314]
 Szentsimony 713 (Szent-Simon) / m. falu 713 r.kat.
 Szilakszó 200 pusztá (lakosság számát nem írja)
 Szilistye 337 (Szlikuszó) / szl. falu 10 r.kat., 327 ev. [337]
 Szirk 745 / szl. falu 9 r.kat., 736 ev. [745]
 Szkáros 551 / m. falu 56 r.kat., 478 ref., 27 ev. [561]
 Sztrizs 343 / szl. falu 16 r.kat., 327 ev. [343]
 Szuhafő 732 / m. falu 321 ref.
 Szútor 27 / m. falu 32 r.kat., 459 ref. [491]
 Tajti 262 / m. falu 262 r.kat.
 Tamásfalva 1 029 / szl.-m. falu 63 r.kat., 872 ev., 94 ref. [1 029]
 Tamási 340 / m. falu 340 ref.
 Telgárt 812 orosz falu 59 r.kat., 1 216 g.kat. [1 275]
 Tiba 80 / m. falu 355 lak.
 Tiszolc a hámmal 3 600 / Tiszolc szl.-n. bányaváros 946 r.kat., 2 313 ev. [3 259]; Tiszolc-Hámmor szl. falu 52 r.kat., 289 ev. [314] [összesen: 3 600]
 Tornalja 708 / m. falu 725 lak., mind ref.
 Tóthegymeg 194 / szl. falu 194 ev.
 Tótújfalú 42 / pusztá 48 r.kat.
 Trizs 381 / m. falu 236 lak.
 Turcsok 849 / szl. falu 48 r.kat., 801 ev. [849]
 Uhorna 553 / szl. falu 479 r.kat., 74 ev. [553]
 Újfalú 148 / m. falu 5 r.kat., 143 ref. [148]
 Újvásár 464 / szl. falu 5 r.kat., 459 ev. [464]
 Umrlehota 412 (Jolsvalehota) / szl. falu 61 r.kat., 351 ev. [412]
 Uraj 378 / m. falu 356 r.kat., 22 ref. [378]
 Uzapanyt 65 228 (Panith-Uza) / m. falu 154 r.kat., 498 ref., 87 ev. [739]
 Válykó 341 / szl. falu 15 r.kat., 326 ev. [341]
 Varbóc 381 / szl. falu 27 r.kat., 354 ev. [381]
 Várgede 745 / m. falu 552 r.kat., 140 ev., 53 ref. [745]
 Velkenye 445 (Vekenye) 438 r.kat., 7 ref. [445]
 Vernár 827 orosz falu 58 r.kat., 754 g.kat. [812]
 Vígteleke 254 (Végtelke) / m. falu 254 ref.
 Visnyó 267 / m.-szl. falu 248 ref., 19 ev. [267]
 Vizesrét a massával 800 / szl. falu 126 r.kat., 701 ev. [827]
 Zabar 302 (Zabar-Tót) / m. falu 279 r.kat., 23 ref. [302]
 Zádorfalva 1036 / m. falu 583 ref., 25 r.kat., 5 ev. [613]
 Zádorháza 275 / m. falu 34 r.kat., 241 ref. [275]
 Závadka 1 307 / szl. falu 1337 r.kat.
 Zeherje 454 / m. falu 26 r.kat., 228 ref. [254]
 Zubogy 436²⁹ / m. falu 417 ref., 103 r.kat., 17 ev., 2 óhitű [539]
 Zsip 288 / m. falu 19 r.kat., 269 ref. [288]
 Zsór 102 / m. falu 111 lak., mind ref.

A megye alispánjához Pelsőcre 1848. április 27-én érkezett Szemere Bertalantól annak április 21-én kelt nyomtatott körlevele.³⁰ Ebben egyebek között nagy nyomatékmal utasította a hatóságokat arra, hogy „a vagyonosokból, a törvény értelmében a nemzetőrség szaporíttassék.”³¹ A benne foglaltakkal kapcsolatban az alábbiakat jegyezték fel: „A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány folyó hó 20-án megszűnővén működni, az ahhoz szokásos

tudósítást ezentúl minden ötöd nap a belügyminiszterhez felküldeni kelljen. A rend és csend fenntartása ajánltatik.”³² A belügyminisztert 1848. május 2-án – utasításának megfelelően – tájékoztatták az előző napon Rimaszombatban tartott törvényhirdetési gyűlésről, annak részletes határozatairól: „Szemere Bertalan belügyminiszternek április 21-én kelt azon levele folytán, melyben rendeli, hogy megszűnővén működni a csend, rend fenntartásával megbízott Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány, minden, a megyei állapotról adandó tudósítást, már többé nem azon Bizottmánynak, de 5-öd naponként, csak hozzá kelljen felterjeszteni. [Végzés] A megyei békés állapotról; a május 1-ső napján Rimaszombatban volt törvényhirdetési gyűlésről, annak részletes határozatairól, tudósítás terjesztett.”³³

Az 1848. május elsején Rimaszombatban tartott népgyűlésen először megtárgyalták az országgyűlési követek, **Szentiványi Károly** és **Darvas Pál** beszámolóját az országgyűlésről, majd ünnepélyesen felolvasták és kihirdették az 1848-ik évi országgyűlésen alkotott törvénycikkelyeket, és bizottságot választottak, hogy azokat minden településen alaposan, részletesen elmagyarázzanak.³⁴ Elrendelték továbbá, hogy a nyomtatásban megjelentetett új törvényeket – a településen beszélt nyelv/eknek – megfelelően magyar és/vagy szlovák nyelven is terjesszék.

„Felsőges királyunk és Batthyány Lajos miniszterelnök aláírásával, úgy a királyi magyar pecséttel hitelesített 1848-ik évi országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek felolvasás és kihirdetés végett miniszterelnökileg megküldetvén, bemutattattak. [Végzés] A bemutatott törvénycikkelyek egész ünnepélyességgel szóról szóra felolvasatván, kihirdetettek, s a nagyszámú közönség által tetszés kitérő jeleivel fogadtattak, miknek vonalán jelen kihirdetett törvényeknek községenkénti bővebb megmagyarázása céljából

Felső járás rozsnói szakaszába **Máriássy Jób**, **Sziklay Eduárd**, **Roszty József** s főszolgabíró **Szontagh Gyula**;

jolsvai szakaszába idősb **Kajaba József**, **Glósz Soma**, **Czibur Gusztáv**, főszolgabíró ifj. **Kirinyi János**;

Ratkai járásba **Bodon Antal**, **Szentmiklóssy Gusztáv**, **Nagy Soma**, főszolgabíró **Bornemissza Soma**;

Kishonti járásba **Szatkó József**, **Malatinszky István**, **Kuglics János**, **Malatinszky Frigyes**, főszolgabíró **Kubinyi Ödön**;

Serki járásba **Kubinyi Rudolf**, **Keszler Antal**, **Miklovics Ferenc**, főszolgabíró **Török Sándor**

Putnoki járásba **Mumhart János**, **Ragályi Miksa**, **Hámos Antal**, főszolgabíró **Hevesy Bertalan** biztosilag oly utasítással küldetnek ki, hogy ezen összes bizottmányok haladék nélkül összeülvén, előlegesen fontos eljárásuknak szabályul szolgáló alapelveket dolgozzanak ki, aztán egyenként minden járás[ban]

és szakaszban, mégpedig hovaelőbb aszerint járjanak el, s általuk magyar és szláv nyelven a belügyminiszter által nyomtatni hagyott, hasonlólag 500 darabban Kisgyűlésileg Landerertől is megrendelt s naponként leérkezendő, elnökileg időközben nekik kiadandó törvény példányok a községekben osztassanak ki.”³⁵

Ezen, az 1848. május 1-én Rimaszombatban „nagyszámú közönség jelenlétében szabad ég alatt tartott népgyűlésen” döntöttek a nemzetőrök összeírására kiküldött biztosok személyéről is:

„Az 1848-ik évi 22. törvénycikk értelmében a nemzetőrök összeírása szükséges lévén:

Felső járás rozsnói szakaszában **Szontagh Imre**, **Kerepesy Ödön**, **Fabriczy Valér** szolgabíró;

Jolsvai szakaszába **Bartófy András**, **Nagy Pál**, **Török Dániel** szolgabíró;

Ratkai járás egyik szakaszába **Czékus Márton**, **Tremel József**, **Frenyo Rafáel** szolgabíró;

Ratkai járás második szakaszába **Sebe Rudolf**, **Marton Rudolf**, **Fáy Albert** szolgabíró;

Kishonti járás egyik szakaszába **Ruthényi Bertalan**, id. **Szügyi Ferenc**, **Széplaky Lajos** szolgabíró;

Kishonti járás másik szakaszába **Pongrácz Arnold**, **Fáy Kálmán**, **Török László** szolgabíró;

Serki járás egyik szakaszába id. **Török Bálint**, **Kubinyi Arnold**, **Madarasy István** szolgabíró;

Serki járás másik szakaszába **Farkas Miklós**, **Draskóczy Gyula**, **Jankovich István** szolgabíró;

Serki járás harmadik szakaszába **Rakovszky József**, **Lakatos Ferenc**, **Kubinyi László** szolgabíró;

Putnoki járás egyik szakaszába **Sándor Ferenc**, **Hevesy Benedek**, **Putnok Mór** szolgabíró;

Putnoki járás másik szakaszába **Szentiványi József**, **Fialka József**, **Szörcey Antal** szolgabíró;

Putnoki járás harmadik szakaszába **Szentiványi Miksa**, **Draskóczy László**, **Szontagh Bertalan** szolgabíró a nemzetőrség összeírására az 1848-ik évi 22. törvénycikk értelmében, biztosilag kiküldetnek, oly utasítással azonban, hogy előlegesen, az eljárásuknak szabályul szolgáló alapelvekben állapotjanak meg.³⁶

A népgyűlésről a *Pesti Hírlap* két beszámolót is közölt, az elsőt **Gyóri Dániel** első jegyző tollából május 7-én.

„Gömörből. Folyó évi május első napja örömmünnepe volt Gömör megye közönségének. Nagyszámú, többnyire községenként képviselőkül utasított polgárok jelenlétében, szép renddel tartotta meg isten szabad ege alatt első népgyűlést. A törvények kihirdetettek. A választókerületek, előleges terv alapján, megállapítottak. A közigazgatási állandó bizottmány, úgy a központi választmány tagjai törvény szerint megválasztottak. A törvény bővebb megmagyarázására s a nemzetőrség összeírására községenként bizottságok küldettek. Kitérő lelkesedéssel kiállotta a nép, hogy derék nádó-

runknak, ki nemzeti újjászületésünk nehéz munkájában magának kitűnő érdemeket szerzett, köszönet szavaztassék; a magyar minisztérium iránt, míg alkotmányos úton járand, tettek által is bebizonyítandó bizodalom nyilvánítassék, és hogy Szentiványi Károly, tiszta jellemű hazafinak, Gömör megye főispánjává leendő kineveztetése kéressék.

Mindezek határozatba menvén, alulírott a történeteknek hírlapokban közzétételére utasítottat, s ezt, habár köteleessége is, de annál örömebb cselekszi, minél bizonyosabban tudja, hogy e föllekesült népet nem pillanatnyi hév, hanem valódi meggyőződés vezette, miután e népnek hite, hogy társadalmi jelen viszonyaink megszilárdítását, a gyökeres reformok közéletbe átültetését csak akkor és úgy lehet biztosan várni, ha a nemzet jelesb egyéneseiből alakult minisztérium iránt, kik még jelenleg a teendők ezer nehézségeivel kénytelenek találkozni, e haza polgárai bizodalommal viselletnek. Kelt Rimaszombaton, 1848-iki május 1-ső napján.

Győri Dániel, első jegyző.³⁷

Ezt követte május 12-én egy bővebb leírás a **D. V.** monogrammal jelölt szerzőtől.³⁸

„Gömörből. Rimaszombat, május 1-jén. A törvények kihirdetésére és a törvényben meghagyottak feletti intézkedésre hívtak össze mai napra, nem többé a politizáló táblabírák, vagy sujtásos KK. és RR., hanem az összes nép. Habár minden helység képviselőit nem lehetett is szemlélni e gyűlésen, megjelent mégis minden vidék, s a számban elég népes gyűlés a megyeház előtti tágas téren foglalt helyet. Aggasztó félelem szállta meg a város lakosait, a mindenünnen nagyobb számmal megjelent nép egybe csoportozása miatt; de az magát legcsendesebben viselvén, hatalmas bizonyosságot tón arról, hogy a nyert szabadságra érdemes. A gyűlés a követi tudósítás felolvasásával nyitott meg; ezt követte a bemutatott törvények felolvasása s kihirdetése. Utána a választmányi tagok felolvasott névsora – mennyiben egyébiránt minden érdek, jelesül az egyház, nevelés, ipar, kereskedés, kézműves, földművelő és az eddigi arisztokrácia érdekei aránylag képviselve vannak – helysélssel fogadtatott, s némely tagokkal szaporítottat. A megyének választó-kerületekre lett felosztása is elfogadtatott lényegében, bár némely helységeknek ez, vagy ama kerülethez lett csatolásában csekély módosítást szenvedett. A hat kerület választóhelyei nálunk: Rozsnyó, Jolsva, Rimaszombat, Kövi, Rimaszécs és Putnok lettek. E főhelyek, úgy e kerületek kijelölésében is, a távolságra és a vidék összeföltének könnyítésére kevés figyelem fordítottat; így lón, hogy 6 óratávolságra is rendeltünk helységet egy, vagy más választóhelyre, midőn a negyedőrai más helyeket onnan kizártuk. Külön bizottmányok küldettek ki e gyűlésből a törvények helységenkénti kihirdetésére, úgy a nemzetőrségbe felveendőik összeírására.

Végül J. A.³⁹ indítványára, István nádor és helytartónak köszönetet s a magyar felelős minisztériumnak határtalan bizodalmat szavaztunk, s ezt felírásainkban fejezendjük ki.

Eddigi követeink, a megye régiebb határozata folytán, hitel tőnek arra, miként kormányhivatalt vállalni nem fognak, most elhatároztuk, hogy a hon változott körülményeiben őket letett hitők által kötelezetteknek tovább nem tartjuk, s így megkérni határoztuk a minisztériumot, miszerint megyénk főispánjává, a megye osztatlan bizalmú volt, országgyűlési követét Szentiványi Károlyt nevezné ki, mind a mellett, hogy Szentiványi ismételve kérte a gyűlést, hogy a felírástól álljanak el. A törvényt hirdető és magyarázó választmányban délután a 10. t. c. 4. §-át némelyek úgy értelmezték, hogy csak oly helyeken lesz gubacsszedési joga a helység lakosainak, hol számukra elkülönözött erdő már ezelőtt kijelöltetett; mások ellenben mindazoknak, kik bármi úton szedtek eddig gubacsot, a gubacsszedési jogot biztosítani kívánták; a többség kimondá, miszerint gubacsszedhetés egyedül azokat illeti, kik illyes szedésnek eddig vagy az úrbér, vagy folytonos és nyilvános gyakorlat által használatában voltak; – ugyanazon t. c. 6-ik §-nak némelyek oly értelmet adtak, hogy szerinte minden eddig be nem hajtott census, vagy dézsmaváltás elenyésztelet, s behajthatatlanná vált; azonban a többség úgy a censust, mint a dézsmaváltást szerződésből folyó tartozásnak tekintvén, kimondotta, hogy az, amennyiben illetők által múlt időkről még be nem szedetett, behajtható.

A 13. törvénycikknek némelyek oly magyarázatot adtak, hogy azzal a protestáns papok fizetését tevő, többnyire irtványföldek terméséből kiadni szokott nem is tized, de szerződésen alapuló 16-od vagy 20-ad is eltörültelet; – a többség pedig kimondá, hogy valahol csak létezett a törvényben alapuló papi tizedszedés, akár katolikus, akár protestáns pap szedte azt, azt a törvényt hirdető biztosságok megszüntetletnek jelentsek ki.

A 15. t. c. által némelyek a zálogváltó pöröket folyamatukban meg nem akasztottaknak jelentették ki.

Mások ismét azt hitték, hogy a törvény szellemében még az úrbéri telek elidegenített egyes részei sem válthatók többé vissza; a többség azt mondá, hogy a jövő törvényhozásig még a zálogpörök folytathatása is felfüggeszetelet.

A 22. t. c. felett legélenkebb vitalkozás támadt; voltak, kik óvatosságból úgy vélekedtek, miképp sem az osztatlan állapotban levő és egyedül félteleket bíró testvéreket, sem az 50 éven túl haladt gazda alatt álló gyermekeket, vagy háznép tagjait, – bármennyi vagyonnal bírjanak, a nemzetőrségre kötelezni nem lehet; voltak ismét, kik, kivált a hon jelen állapotában, a minél nagyobb számban felfegyverzést szükségesnek találván azt hitték, miképp minden egy féltelektől kelletvén nemzetőrt állítani, valamint az 50 évet haladt

alya és gazda gyermekei háznépe besorozandó; úgy összeírandó a féltelket bíró testvérek egyike is. A vitakozást nem kis részben tette érdekessé a minisztériumnak egy napról kelt két rendelete, melyek egyike szerint a tisztviselőknek a nemzetőrség szoros összeírása tétetik kötelességül; másika szerint pedig az rendelletik, hogy ott, hol a nemzetőrség felállítása iránt ellenszenv mutatkozik, a törvény végrehajtása függesztessék fel. A választmány mindkét tárgyban új utasítást kér a minisztériumtól, s addig a nemzetőrség összeírását felfüggesztette.

D. V.⁴⁰

A cikkek jól tükrözik, melyek voltak azok a kérdések, amelyek a viták központjába kerültek, s amelyekre nem sikerült egyértelmű válaszokat találni, így kénytelenek voltak a legmagasabb fórumoktól felvilágosítást kérni.

Az április 27-én és 29-én érkezett rendeletekre vonatkozóan a *Törvényhatóság Elnöki Jegyzőkönyv*be május 2-án jegyezték be:

„Batthyány Lajos elnök miniszternek, a 13. 41, 15. 42 számok alatt ide jött rendeletére, a nemzeti őrsereg rendezése s összeírására vonatkozólag, felíratot;

Miképp a sikeresítésre bizottmányok nevezettek.

Felvilágosítás kéretett a részben, hogy az egy, vagy fél telken élő, osztatlan állapotú testvérek s vérrokonok közül, nemzetőrül egyik nemzetőrül beíratassék-e, vagy sem.⁴³

A szóban forgó, Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja által 1848. május 2-án Rimaszombathból Batthyány Lajos miniszterelnökhöz írt levél május 5-én érkezett a címzetthez:

„Nagy Méltóságú Gróf!
Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Köteles tisztelettel vévén Miniszterelnök Úrnak múlt április hó 21-éről 13. és 15. számok alatt a nemzetőrség rendezésére vonatkozó rendeletét, nem késtem azokat elnökletem alatt foglalkozó állandó választmány elébe terjeszteni, hogy a rendelkezésekhez szabott intézkedések haladéktalanul megtételhessenek. Az őrsereg összeírására járásokként választmányok nevezettek ugyan, azonban az őrsereg rendezését tárgyzó törvénynek összeírással kezdendő sikerbe vétele körül, midőn az állandó választmány alkalmazólag intézkedni kívánt, a gyakorlati élethez mérve – egy nehézség állott elő, mely a törvényben elhárítva nincs, mert jelesül a 22-ik törvény 1-ső §-a a községeknél oly lakosokat határoz őrseregbe írandóknak, kik fél telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak. Ezek a törvény szavai, melyek, ha szoros értelmük szerint alkalmaztatnának, Gömör megye helységeiben igen kevés lenne azoknak számuk, kik az őrseregbe írathatnának, s kiket a fentebbi törvényszavak képeseknek találnának; nagyobbára olyanok volnának, kik a gazdaság vitelénél nélkülözhetetlenek,

mert Gömörben kevés telek birtok találtatik, melyet több, osztatlan testvérek közösen nem bírnak, a lakosok helységeiben patriarchális életrendhez szokvák, melyben a legidősebb viszi a gazdai szerepet, de a birtokhoz egy jogú s egy kenyéren élő testvérek is ön személyüket illetőleg szabad akaratot gyakorolnak, ez a volt jobbágyi állapotú lakosokra vonatkozott törvény ama rendeletéből szükségképp is kifejtett; miszerint a kisebb telki állományoknak feldarabolgatása meg nem engedtetetett, de kifejtett a lakosoknak azon tapasztalásaikból is; hogy a községekben azon család vergődhetik leginkább tehetős állapotra, mely elég munka tehető erővel bír. Midőn tehát egy egész vagy fél telket több, együtt és egy kenyéren élő testvérek s vérrokonok, mint közöst, osztatlan állapotban bírnak, azok közül fél telek birtokosának tekinteni egyet sem lehet, miért is a képességet meg nem ütök, – hol pedig csupán egy kizáró tulajdonosa a teleknek, ez összeírás alá törvény szerint tartozván, azon ellentétnek kellenék bekövetkezni, hogy míg a több alkalmas férfiakat magában foglaló család a törvény felemlített szavai szerint egy inkább és könnyebben nélkülözhető egyed sem állítana az őrsereghez, az alig egy férfi családfőt mutatható háztól, annak is – kit a munkavitel tekintetében nélkülözni nem lehet, az őrseregbe soroztatni köllenek –, mi már az 1840-ik évi 2-ik törvénycikk ama rendelkezéssel sem egyezteteték össze; mely az egy fiúval megáldott családot az újonccállításnál teljesen kímélte. Ily helyzetben szükségesnek találta az állandó választmány annak meghatározását, hogy az egy, vagy fél telken élő osztatlan állapotú testvérek s vérrokonok közül nemzetőrül egyik beíratassék-e, nekem adta fel az összeírásnak felfüggesztése mellett kötelességül tisztelt Miniszterelnök Urat az iránt megkérni, miszerint e kérdésre nézve határozott utasító rendeletét megküldeni méltóztassék.

Egyébiránt szükség még említenem azt, miképp a 13. és 15. számok alatt április 21-éről hozzám intézett Miniszterelnöki rendeletek elsője a nemzeti őrsereg haladéktalan rendezését teszi ugyan kötelességül, a 15. szám alatti azonban azt rendeli, hogy oly helyeken, hol ellene ellenszenv nyilatkozik, most egyelőre életbe ne léptetessék, hogy a teendők iránt mind magam, mind az állandó választmány minden kételkedést kikerülhessünk, e tekintetben határozott utasítást kérek az iránt; ha az összeírás általánosan, vagy a 15. számú rendelet szerint kivételesen teljesítéséké, nem mellőzhetvén annak kijelentését: miképp e megyében leginkább a népesebb, és az őrsereg nemes rendeltetését felfogni bíró városoknál mutatkozik rokonszenv az őrsereg megalakulása irányában, nem úgy a községeknél, melynek lakosai szokvák a házi családélet patriarchális nyugalmaéhoz, kiknek, mondhatni nagy részben ferde fogalmuk van az őrsereg rendeltetéséről, s kik következtetéseket keresnek, melyek rémképei megszerítik a szabadság öröm élvezetét.

Ezek azok, miket további bővebb intézkedés tekintetéből feljeleníteni hivatalos kötelességemnek ismertem. Ki egyébiránt nagybecsű kegyeibe hazafiúi köteles tisztelettel ajánlott maradok.

Rimaszombatban, május 2-án 1848.

*Nagy Méltóságú Gróf Tisztelt Miniszterelnök Úrnak
alázatos tisztelő szolgálója
Szentmiklóssy Antal
Gömör megye első alispánja⁴⁴*

A nemzetőrség összeírásával kapcsolatos kérdésekre a levél kézhezvételének napján **Deák Ferenc** helyettes miniszterelnök válaszolt:

„Folyó hó 2-án kell levelére Önnek, melyben – hivalkozva az ottani sajtólagos patriarchalis birtoklás módra utasítást kér az összeírás mi módon leendő eszközzésére nézve: ezennel válaszolom, hogy oly esetben, midőn féltelket osztatlan család bír⁴⁵ – nehogy a honvédelem ily helyeken gyenge legyen – ezen családból egy alkalmas tag összeírás alá essék. Az 1848-iki felhívott törvény⁴⁶ katonaságról, nem pedig nemzetőrsegről rendelkezvén ide nem alkalmazható annyival inkább, mivel a nemzetőrség és gazdálkodás egymás mellett megállhatnak, és így ki képességgel bír, legyen bár egyetlen fia is, a nemzetőri kötelesség alól felmentve nincs.

Ami pedig azon kérdést illeti, vajon általánosan történjék-e az összeíratás vagy nem? erre nézvéen meghagyom Önnek, hogy miként 15. számú rendeletemben⁴⁷ már egyszer rendeltem, azon helyeken, hol a nemzetőrség iránt ellenszenv nyilatkoznék, az összeírás ne eszközöltessék.”⁴⁸

Az Alispáni Hivatalhoz 1848. május 5-én érkezett meg a levél, melynek tartalmát röviden így foglalták össze: *„A nemzetőrség összeírása tárgyában folyó hó 2-án felküldött levélre válaszoltatik, miképp oly helyen, hol fél telket osztatlan család bír, ezen családból egy alkalmas egyén nemzetőrnek írássék.”⁴⁹*

Deák Ferenc utasítását a május 8-án Pelsőcön tartott állandó bizottmány ülésén tárgyalták: *„A miniszterelnök távollétében Deák Ferenc folyó évi május 5-ről 110 sz. a. a nemzetőrség összeírására nézve, alispáni hivatalunknak utasításul küldi, hogy oly esetben, midőn fél telket osztatlan család bír, nehogy a honvédelem ily helyeken gyönge legyen, ezen családból egy alkalmas tag összeírás alá essék, annyival inkább, mivel a nemzetőrség és gazdálkodás egymás mellett megállhatnak, és így – ki képességgel bír – legyen bár egyetlen fiú is, a nemzetőri kötelesség alól felmentve nincsen, végre azt is rendel, miképp azon helyeken, hol a nemzetőrség iránt ellenszenv nyilatkoznék, az összeírás ne eszközöltessék. [Végzés] Ezen utasító rendelet a nemzetőrség összeírására kiküldött biztosoknak, jegyzői hivatalunk által haladéktól kiadandó lévén, egy-*

szersmind minden biztosságok számára a 13. számú miniszterelnöki rendelet mellett egy példányban közölt összeírás mintá táblázatokat készíttessen, s azokat minden szolgabírónak, úgy az első bírósági tanácsú városi községeknek, kik az összeírásra kiküldve vannak, valamint az utasításul szolgáló folyó évi május 9-én készített szabályt egész kiterjedésében – maguk alkalmazása végett – gyorsan küldje ki.”⁵⁰

Az állandó bizottmány ezen az ülésen tárgyalta az igazságügyi miniszter egy másik rendeletét és utasítását is, amelyben szintén említésre kerültek a nemzetőrség összeírására kiküldött választmányok: *„Azon igazságügyi miniszter folyó évi április hó 29-ről 114. szám alatt az 1848-ik évi XVIII-ik törvénycikk folytán, a sajtóvétségek felett ezentúl bíraskodó esküdtszékek iránti ideiglenes rendeletet s utasítást megküldi. [Végzés] Ezen ideiglenes rendelkezéshez képest, a 2-ik § értelmében először is az esküdtszéki tagságra képes polgárok összeírása lévén szükséges, ennek teljesítése – utasításul kiadtván részükre a miniszteri rendelet 1., 2., 3. és 4-ik §-ai – a nemzetőrség összeírása végett kiküldött választmányokra bízatik, mely választmányok a 14 napok alatt elkészítendő összeírást az elnökek bemutatandják. Az 5-ik § szerint pedig, a választmány azon három tagjaiul, kik a szolgálati lajstromot az 5-ik és 6-ik §-ok értelmében elkészítendik, Szentmiklóssy Antal, **Fáy Gusztáv** és **Ratkó József** megválasztottak.”⁵¹*

A nemzetőrség összeírására vonatkozó, május 9-én elkészült utasítást szétküldték a megyében, ennek egy-egy példánya Rozsnyó és Jolsva város tanácsának iratai között található:

„Nemzetőrség összeírására szolgáló utasítás.

Az 1848-ik év május 8., s több napokon Pelsőcön tartott kormányzó választmány jegyzőkönyvének hiteles kivonata.

A nemzeti őrseregnek az 1848-ik évi 22. t. c., közelebbről a 13. sz. a. miniszterelnöki rendelmény értelmében leendő összeírására szakaszonként kiküldött biztosságok haladéktalanul kezdvén meg munkálódásukat, községenként felvilágosítandják a népet az őrsereg célja és rendeltetése iránt, majd idézett törvény 1-ső szakaszában felállított kvalifikációkat hűn és lelkiismeretesen tartva szemük előtt, segítségül veendik községekben az adóketési táblázatokat, házanként írandják össze, a fent érintett miniszteri rendelmény mellékletében megküldött táblázatba iktatandják az őrsereg tagjait, tekintettel lévén a vagyoni kvalifikációnál arra, hogy kik falukon féltelekhez hason mennyiségű birtokot irtásokban bírnak, ha szinte fél telek után járó úrbéri földeknek nem lennének is birtokában – besorozandók; úgy a szolgálati kötelezésnél, az esetben, hogy ha fél telket osztatlan család bír, ezen családból egy alkalmas tag összeírás alá essék. To-

vábbá jegyzésbe teendik minden nemzetőr mellett azt is, ki kíván lovas szolgálatokat tenni, minden mások a gyalogok közzé lévén sorozandók, nem különben azon körülményt, a nemzetőrség tagjai közül kik képesek önköltségükön szerezni fegyvert; az erre képtelenek feljelentés után az álladalom által fogván e tekintetben elláttatni. Fő kiindulási pontul illető biztosok még arra is utasíttatnak, miképp a községekben megjelenve a törvény rendelte nemzetőrség eszméjét, úgy körét a nép előtt annak rendén kellőképp megmagyarázván, ahol tapasztalják, hogy az őrsereg ellenében a többség részéről ellenszenv nyilatkozik: az összeíráshoz ne is kezdjenek, és kizárólag oly helyeken eszközöljék azt, hol biztosan lehet fegyvert adni a nép kezébe.

Mindezek kellő figyelemben tartás végett a biztosságoknak kiadatván, a jegyzői hivatal oda utasíttatik, hogy a 13. sz. a. miniszterelnöki rendelet a mintatáblával együtt, és az eljáró biztosságoknak másolatban kiadván, egyszersmind az őrsereg teljes életbe léptetése körül a megyei kormányzó választmányának koronkénti teendőit rövid, sommás tervbe foglalva terjessze elő.

Draskóczy Gyula⁵²

Rozsnyó város tanácsa a választások előkészítéséhez és a nemzetőrség újabb törvény szerinti összeírásához már napokkal korábban hozzálátott, amiről a május 5-én tartott ülésen döntöttek:

„Olvastatott a belügyminisztertől Rozsnyó városa közönségéhez hivatalosan küldött rendelet, mely szerint a városokban eddig fennállott igazgatási mód a törvény értelmében új rendszerrel felcseréltetni, és az abban megszabott teljesítendő végrehajtása felelősség terhe alatt a város tanácsának meghagyatik, az arra kellt viceispáni végzéssel. [Végzés] Tisztelettel vétetvén, ennek következtében a szükséges intézkedések mielőbbi megtétele végett, város gyűlése tartatni határozatott.”⁵³

„Ugyanazon miniszteri utasításnál fogva az őrseregnek szaporítása hagyattatik meg, melynek folytán a szükséges intézkedések mielőbbi megtétele indítványoztatott; avégből [Végzés] **Kovács István s Marko József** tanácsnokok, főjegyző **Kek József, Böltszázy**, fősószóló **Ujházy Dániel** az őrseregnek az újabb törvények rendeletéhez képesti összeírása végett kiküldetnek, teendő tudósításuk bevértatván.”⁵⁴

Néhány nappal később, 1848. május 10-én, a város nyilvános gyűlésén már be is számoltak a nemzetőrség összeírásával kapcsolatos eredményekről:

„Kovács István, Marko József tanácsnokok, főjegyző **Kek, József, Böltszázy József**, fősószóló **Ujházy Dániel** a nemzeti őrsereg összeírására kiküldött biztosok, tudósításukat és az ./. alatt tett összeírást, bővebb megvizsgálás tekintetéből bemutatták. [Végzés] Az ./. alatti lajstromban megjegyzettek kihagyatni, a többiek pedig jövő vasárnap délelőtti 10 órára a nemes városházához tisztjeiknek megválasztása végett behívatni rendeltettek.

Ez alkalommal a gyakorlati helynek kijelölése, úgyszintén az őrsereg részére az egyén ruha és fegyverek megrendelése iránti intézkedések indítványba hozatlatván, Roszty József őrsereg kapitánynak belátására bízott, miszerint a nemes város valamelyik, avégre alkalmasb réjtét vagy földjét szemelje ki. Az egyén ruhára nézve az egyformaság tekintetéből, az érkezendő miniszteriális rendelés bevértatni, a szükséges fegyverek mielőbbi kieszközlése végett pedig, mennyiben magyar szellemű városunk az idegen elemű s ajkú vidékiektől környezve lenne, és így a megtámadhatásnak igen is kitéve lenne, ez okból szükséges védelmi fegyverek a minisztériumtól kieszközöltetni rendeltettek.”⁵⁵

A nemzetőrség összeírására vonatkozó, május 9-én elkészült, már említett, „Rozsnyó város Közönségének” címzett utasítást a mellékletekkel Pelsőcről 1848. május 12-én az alábbi levél kíséretében küldték el Gömör megye jegyzői hivatalától:

„Tisztelt Városi Közönség!

A választási és nemzetőrségi törvények értelmében, a kellő utasításokat (3 darab) Önökkel ./. alatt közölve, tisztelettel vagyok Pelsőcön, 1848-ik év május 12-én.

A tisztelt Városi Közönségnek alázatos szolgálja Győry Dániel m. k. első aljegyző”⁵⁶

./. Melléklet a 13. számú Miniszterelnöki rendelethez.

Öszeírása a megyei vagy kerületi nemzeti őrseregnek.”⁵⁷

A Rozsnyón május 14-én tartott „őrsereg tanácskozási gyűlésében” még nem ezt tárgyalták, de újabb lépéseket tettek a nemzetőrség szervezésében:

„Főbíró elnöki beszédében üdvözölve az őrsereget, törvény által kiemelt szép jogaiknak tiszteletben tartása, s legnemesb hivatásuknak bármily környülmények közt hűn s lelkesen leendő megfelelésére híván fel, ezek után az őrseregről szóló törvények hirdettettek ki, melyeknek felolvasása után a város két osztályzatában, úgy mint az alsó és felső hadnagyságban tizedenként összeírt, s a nemes tanács által megvizsgált őrsereg névlajstroma olvastatott fel, azzal a kijelentéssel, hogy mindazok, kik netalántán az összeírásból kihagyatnak vagy be nem íratnak volna, annak idejében magukat a nemes tanács előtt jelentsék. Ezek után megkezdetvén a tiszték választása, közfelkiáltással

1-ső kapitánynak Roszty József,

a 2-ik kapitányságra **Vajda Károly, Marko János, Boros Péter, Kalmár László, Somoskeöy István és Szegeő Zsigmond** jelöltek közül a választók legnagyobb része által

2od kapitánynak Szegeő Zsigmond,

főhadnagyoknak Böltszázy József, Kalmár László, **Steh József, Somoskeöy István** jelöltek közül

főhadnagyok Kalmár László és Somoskeöy István,

alhadnagyoknak Marko János, Kek József, **Kek**

László, Vass Károly, Sziklay József, Steh József, Böltszázy József és Szecskai János közül alhadnagyoknak Böltszázy József, Kek László, Vass Károly, Markó János, őrmestereknek **Bradáts Sándor, Sziklay József, Spissák György, Stolcz Ferdinánd, Czirbesz Frigyes, Bronts József** közül őrmestereknek **Bradáts Sándor, Sziklay József, Spissák György, Stolcz Ferdinánd,** zászlótartóknak közakarattal **Sztankai József** választattak meg.⁵⁸

A nemzetőrség összeírására vonatkozó, Pelsőcről 1848. május 12-én elküldött utasítás 1848. május 16-án került Rozsnyó tanácsának nyilvános gyűlése elé:

„Olvastott a nemzeti őrsereg összeírására szolgáló Megyei Biztosság utasítása, az ahhoz mellékelte, s az őrsereg összeírására szolgáló minta táblázattal, valamint a Középponti Választmány jegyzőkönyvének azon végzése, mely szerint Rozsnyó városa oda utasítottatik, hogy polgárainak lajstromát tisztelt **Mattyasovszky István** kanonoknak haladék nélkül adja ki. Olvastott hasonló t rendelő körlevele Szontagh Gyula főszolgabírónak.

[Végzés]

A polgárok s választók összeírása végett kiküldött bizottmány által összeírt polgáraink névlajstroma hovaelőbb főtisztelendő **Mattyasovszky István** kanonoknak megküldetni határozatott.⁵⁹

Rimaszombatban is folyamatosan haladt a szervezés, hiszen miután a város 1848. május 13-i ülésén a város főbírája „bemutatta a nemzetőrség számára meghozatott katonai szabályokat”, „a könyvecske használat végett az őrsereg kapitányának” adatott át.⁶⁰

A nemzetőrség összeírásával kapcsolatos, a megyétől 1848. május 12-én elküldött utasítás Rimaszombatban a város tanácsának 1848. május 17-i ülésén került napirendre:

„Főbíránk bemutatta a nemzeti őrsereg összeírását tárgyazó, s a megyei nagyválasztmánytól átküldött utasítást, az ahhoz mellékelte táblázatokkal. [Végzés] A folyó hó 9-én kinevezett biztosságnak, az összeírás aszerint leendő megtétele végett kiadatni rendeltetett.⁶¹

A nemzetőrség összeírásával kapcsolatosan – amint az már említésre került – problémák merültek fel, többek között az április 21-én megjelent két rendelet közül az egyik az azonnali összeírásra, a másik – ellenszegülés esetén – annak halasztására adott utasítást, ami helyenként zavart és késedelmet okozott⁶², és egyéb fontos kérdésekben is pontosításokra volt szükség.

Miután sikerült egyértelműen tisztázni tenni a felmerült kérdéseket, Gömör megyében is folytatódhatott a nemzetőrség összeírása. Amint a fentiekből is kiderült, a nemzetőrség összeírásával kapcsolatosan 1848. május 12-én Pelsőcről elküldött utasításokat és nyomtatványokat a következő napokban kapták meg az érintett városok

és személyek, és – amint arról az előfogatok nyilvántartásának adatai is tanúskodnak – május 16-tól megkezdődött az egyes településeken az összeírás.

A Felső járás Jolsvai szakaszában Nagy Pál, Bartóffy András és Törék Dániel volt a kiküldött biztos. Nagy Pál május 16-án Jolsvától Nagyrőcég, másnap Chisnyótól Mnisányon át Jolsváig, onnan Miglészen át Süvetéig és Nagyrőcég, május 18-án Nagyrőcétől Murányon és Telgárton át Sumjácig, május 19-én Sumjácától Pohorellán és Helpán át Polonkáiig, majd Helpára visszatérve Vöröskőig, végül május 20-án Vöröskőtől Murányaljáig és Muránytól Jolsvára hazatérve járta végig a településeket.

Bartóffy András biztos május 17-én kelt útra, amelyet majdnem végig Nagy Pállal együtt tett meg. Az első napon Nagyrőcéről Miglészen át Süvetéig és vissza Nagyrőcég, május 18-án Nagyrőcétől Murányon és Telgárton át Sumjácig, majd Sumjácától Pohorellán és Helpán át Polonkáiig ment, majd onnan tért vissza Helpára. Mivel ezt az útvonalat találjuk Nagy Pál esetében is, és valószínűleg a két biztos együtt tette meg az utat. Mivel egy napra ennyi település igen sok lett volna, feltételezhető, hogy Sumjácól Helpáig ő is május 19-én jutott el, csak a dátumot tüntette fel tévesen az előfogat elszámolásakor. Ezt alátámasztja, hogy május 19-én ő is Vöröskőig, végül május 20-án Vöröskőtől Murányaljáig, majd Murányig jut el, de ő Nagyrőcére tér vissza.

Törék Dániel május 16-án Nagyrőcétől Umrálehótán, Chisnyón és Kopráson keresztül Jolsváig, másnap – valószínűleg Nagy Pállal és Bartóffy Andrással Jolsvától Nagyrőcég ment.

A Felső járás Rozsnyai szakaszáról csak Fabricius Valérra vonatkozóan rendelkezünk adatokkal, aki május 22-én Rozsnyóról Betlérre, június 7-én pedig Rozsnyóról Krasznahorkaváraljára ment.

A Kishonti járás egyik szakaszába Ruthényi Bertalan, id. Szügyi Ferenc és Széplaky Lajos volt a biztos. Ruthényi Bertalan május 17-én Tamásfalától Zeherjén át Rimaszombatba, másnap Orlajtőreken, Bakostőreken és Alsószkálnokon, Varbócon, Rimazaluzsányon, Ráhón át Tamásfaláig, május 29-én Ráhotól Osgyánig, és Nagyszuhán át Ráhoig ment. Id. Szügyi Ferenc május 30-án Rimaszombattól Varbóciig ment.

Mielőtt tovább lépünk, érdemes megemlíteni egy korábbi eseményt. A társadalmi béke megőrzésében fontos szerepük volt a különböző egyházak papjainak és tanítóinak, akiket a kormány és a megye is folyamatosan felszólított a megújulás támogatására. Kiemelt szerepük miatt fokozott figyelem irányult tevékenységükre, így amikor a megye arról értesült, hogy **Maklári Lajos** gicei református lelkész április 9-én elmondott prédikációjában állítólag az urak ellen lázította az embereket, azonnali vizsgálatot rendelt el, aminek lefolytatásával **Terhes Sámuel** esperest bízták meg. Az ügyben érintettek kihallgatására hamarosan sor kerülhetett, mert azokat április

19-én már megkapta a gicei lelkész, aki másnap elküldte azokkal kapcsolatos levelét Terhes Sámuelhez. Mivel ez a levél nem jutott el a címzetthez, ezért április 24–25-én sor került az érintettek újabb kihallgatására, amelyek birtokában Maklári Lajos újabb levélben foglalta össze az eseményeket:

„Nagytiszteletű Esperes Úr!

A folyó hó 19-én hozzám érkezett tanúvallomásokra megfelelő levelemet elküldöttem négy, sőt öt rendbeli bizonyítványokkal mindjárt másnap, tudniillik április 20-án nagytiszteletű Esperes Úr kezéhez. Mikolcsányi gondnok s egyszersmind bíró, **Farkas János** által, és ő tegnap előjövén azt mondja, hogy késő[n] érkezvén be Rimaszombatba, egyenesen a Zsodomain – mint nevezni – korcsmába szállott, elaludt és a levelemet valaki szűr ujjából kilopta.

E levélben volt: 1. Feleletem ama három tanúvallomásokra, vagy jobban lehet így nevezni, rágalom pontokra. 2-szor benne volt azon prédikációm eredetiben, melyet április 9-dikén elmondottam Gicén, oly célból küldém be, hogy lássa meg akárki, és győződjék meg saját szemével, hogy micsoda borzasztó nagy pletyka kerekítetett ki belőle – mert jobb, hogy a tények szólnak. 3-[adsz]or benne volt a második vallatott tanú, tudniillik gicei tanító, **Nagy Dániel** úr bizonyító levele, melyben állítja, hogy oly vádpontok is beiktattak az ő vallomásába, miket ő nem állított, sőt kéréstől tagadott, és így az ő általa erősítve lévő 2-dik tanúvallomás hitelességgel nem bír. 4-[edsz]er benne volt a harmadik tanúvallomás szerzőjének, egy hallgatóm, **Csöge István**nak azon bizonyító levele, melyben állítja, hogy maga sem tudta, mire eskettetett meg, hanem csak rámondotta mind, amik eleibe terjesztettek. 5-[öd]ször ott volt Egyházam minden vádpontokat meghazudtoló Bizonyítványa. És e levélcsomó azon módon ellopott. Egyebet nem sajnálok benne, csak a prédikációt. Mert amivel az ellenem koholt rágalmakat legszebb lett volna, és legkönnyebb is, egyszerre semmivé tenni, ami mint tény, legerősebben szólhatott volna védelmemre – az nincs meg többé.

Nagytiszteletű Esperes Úr! Valamint az április 20-dikán beküldött levelemben nem taglalom az ellenem beadott vádpontokat, úgy most sem taglalom, mert azok oly neveltségre méltók és hiábavalóságok, melyekre félelni nem méltó. Akárki nézze és olvassa meg azokat, bizonyosan azt fogja mondani. Keptelenség és hinni nem lehet, hogy okos lelkész ily hitványságokkal lépjen szószékébe, és kivált, aki engem ismer, jelölem elhinni bizonytalannal nem fogja. Magam is azt állítom, hogy az a lelkész, ki efféléket beszélne szószékből, nem érdemes egy ily szép hivatal viselésére, mely kezei közt nyomorú bosszúvágy vagy csúffá tétel – vagy minek is nevezem – alacsony eszközévé törpítetik.

Hanem senki sem tudja jobban, mint Ön, nagytiszteletű Esperes Úr! miféle keserű poharakat kell kiürí-

teni sokszor egy oly lelkésznek, ki hivatalát önhasznára keresése nélkül, egészen egyháza s gyülekezete javára folytatván, lelkiismeretes kötelességének tartja az egyház elnyirbált jogait védeni, kivált más vallásúak és hatalmas egyének ellenében. Ily helyzetben vagyok én is. A helybeli, többnyire evangélikus vallású földesurak előtt pár évvel ezelőtt elvesztettem népszerűségem amiatt, hogy azon Kérlevelet a Vármegye eleibe felterjesztendő, melyben az egyházi személyek számára századok óta adni szokott, de most megtagadott tűzi faizás ügyében a régi usust kívántuk visszanyerni – én, mint a gyülekezet papja s Consistorium elnöke írtam meg. Ez idő óta a helybeli földesurak mindenben szerelnének megbotránkozni, és engem vádolni, hogy elejthessenek. Ki gondolta volna, hogy kérni, könyörögni is bűn legyen? Egyéb okait is elősorolhatnám annak, miért vesztettem el a gicei urak előtt népszerűségem, de elhallgatom, mert én jobban örülök ezen urak becsületének, mint ők az enyémmek.

Április 9-dikén, midőn a kérdéses prédikációm elmondám, jelen volt a templomban – mert urak közül senki sem volt jelen – egynőszemélyis, a tekintetes **Czékus Lajos** úr gazdasszonya, **Hegedűs Zsuzsánna**, kinek természete itt-ott gyűjtött pletykákkal, s hírekkel magának kedvséget szerezni. Tudatlanság és rosszakarat, ha párosulnak – mit ki nem vihetnek? Ez a nőszemély némely szokat prédikációból emlékezetében megtart, azokat összefűzi, érthető alakba szedi, s tekintetes Czékus Lajos úrnak elbeszéli. Ezen úrnak sem kellett több, anélkül, hogy engem az urak közül valaki megszólított s kikérdelt volna afelől, miről beszéltem, vád alá tette, s a tekintetes Alispáni hivatalnak bevádoltattam. Késő[n] tudtam meg a dolgot, de mihelyt fejem felett a vihart tornyosulni láttam, mindjárt jelentést tettem tekintetes Segédgondnok úrnak, és ezen jelentő levelem is szolgálhat a tekintetes törvényszék előtt mentségemül s öngazolásomul.

A második tanúvallomási pontnak iskola tanító, Nagy Dániel úr ismeri vallójául önmagát, ki az ./. alatt ide mellékelte bizonyítványában az egész pontnak hitelességét lerontja.

A harmadik pont szerzője Csöge István gazdaember rágalomnak lenni állítja a nevezett pontokat, és amit vallott az ./. alatt ide mellékelte bizonyítványában olvasni lehet, saját kezűleg a hitesek előtt és velük aláírván azt.

Nagyon sajnálok, hogy magát az április 9-diki prédikációm le nem tisztázhattam a nagy sietség miatt; akartam tenni, s úgy beküldeni nagytiszteletű Esperes Úrnak, hogy személyesen megláthatta volna, mit beszéltem, de mivel siettem a válasz felelettel, úgy vélekedtem, hogy annál hitelesebb lesz, ha az eredetit – bár maculába[n]⁶³ legyen is – küldöm be. Azonban ez elsikkadván, vele többé nem bizonyíthatok, hanem helyette bizonyítsanak maguk hallgatóim, s köztük az értelmesebb rész a .///. jegy alatt.

Úgy lehet, hogy az Isteni gondviselés úgy intézvéen elvesztett levélgyjteményem dolgát, kezéhez is juthat nagytiszteletű Esperes Úrnak.

Ennek a prédikációnak rövid foglalata: Az igazság, ami a Keresztény vallás megismerése szabadságot szül. János 8. 32.

Beszédem kezdetén: hála az Egek urához hazánk újjászületéséért.

Felosztás: Megbizonyítása annak, hogy a keresztény vallás vezérelheti egyedül az embert a művelt szabadságra – mely más szóval: az embernek méltósága –; a másik rész: miképp és minemű törvényismeretre vezérli az embert a művelt szabadság? s itt hallgatóimat intellem a törvényiszteletre, engedelmességre, jó rendre, egymástóli függésre, szép békességre.

Hogy beszédem hatását nem tévesztette, tapasztaltam onnan, mert sokan könnyeket hullattak, hazánk felvirulása iránti édes remény, s az isteni gondviselés iránti hála forró könnyeit.

Egyébiránt, vajh ha hazánk minden népe oly békeszerető s törvénytisztelő polgárokból állana, mint az én gyülekezetem!

Hátra volna, hogy méltatlan gyanúsítóm ellen terjeszteném elő azon kérelmemet, hogy törvény útján rendre intettetnének, és másszor puszta hírhallásra, úgynevezett pletykákra ne építenének – de nekik is kénytelen vagyok megengedni, mert egy értetlen asszony pletykáján építettek. Különbben fájdalمامat el nem titkolhatom, s ki kell jelentenem, hogy becsületesemre nézve oly nem érdemlett gyanúság alá sodortattam, melynek szennyeit úgy lehet, esztendők le nem moshatják. Üldözőimtől, amit kérek s kívánok, annyit: ne bántsanak engem, hagyjanak szent hivatalomat hasznosan folytatni.

S midőn ezekben feleletem nagytiszteletű Esperes Úr elébe terjeszteném, teljes tisztelettel maradtam Gicén 1848. április 25-dikén

Nagytiszteletű Esperes Úrnak alázatos szolgája, Maklári Lajos, a gicei református egyház papja.

Ha ezen adatok nem elegendők ártatlanságom bizonyítására, kérem alázatosan nagytiszteletű Esperes urat, méltóztassa feljelenteni a tekintetes Megyei Bizottmánynak, hogy nagyobb felvilágosítás okáért a tekintetes Megyei Bizottmány törvényes contrainjudens bíróságot méltóztassék Gicére kiküldeni minél előbb.⁶⁴

A levélben hivatkozott, ./././ jegy alatti levelet az istentiszteleten jelen lévő gicei lakosok írták:

„Alább írtak tartozó kötelességünknek ismerjük, T. Lelkipásztorunk kérésének engedve bizonyosságot tenni afelel, hogy a T. Úr a hallgatóit sohasem szokta ingerelni az Uraság ellen, se prédikációban, se másképpen, de azt fájdalمامan vesszük észre, hogy némely, kivált nem vallásunkbeli uraktól, ok nélkül, méltatlanul bántatik. Bizonyítjuk, hogy április 9-dikén, a szabadság örömmnépét tartván, legkisebb ingerlő szót

se szóllott, sőt inkább egyetértésre, békére, jó rendre, függésre intette hallgatóit, és igen sajnáljuk, hogy egy asszony miatt Lelkipásztorunk rossz hírbe keveredett, holott hivatalviselése ellen kifogást tenni nem lehet.

Gicén 1848-dik április 24.

A református hallgatók névszerint: **hites, Farkas István;** **hites, Farkas András;** **nasztraji kurátor, Vályi Márton;** **hites, Somkúti István** **bíró;** **hites, Szabó István;** **Vályi András;** **hites, Hegedűs János;** **hites, Berec András;** **hites, Kelemen János;** **hites, Drelo István;** **vicekurátor, Molnár János;** **hites, Lipták Márton;** **hites, Horvát János;** **egyházfi, Csöge János;** **hites, János Jakab.**⁶⁵

Terhes Sámuel esperes 1848. május 8-án Rimaszombathban kelt levele kíséretében küldte el a megyei Állandó Választmányhoz a Maklári Lajos ügyében keletkezett iratokat, majd az ügyet az 1848. június 5-én Pelsőcön tartott állandó bizottmányi ülésben tárgyalták meg és zárták le:

„Terhes Sámuel esperes, mint gicei lelkész, Maklári Lajos ellen emelt lázítási vád körülményeinek kiderítésére bizottmányilag küldött biztos, többi iratoknak is vissza melléklésével a vádlott nyilatkozatát bemutatja. [Végzés] Felmutatott iratok egybevetéséből, Maklári Lajos lelkész ellen emelt vád alaptalannak kimondatik, s erről nevezett lelkész illető esperes által megnyugtatósul értesítendő lévén, egyszersmind főpásztorhoz méltólag oda is utasíttassék, miképp magas lelkészi hivatásához képest, továbbra is szakadattanul azon legyen, hogy a helységi bármily felekezetű lakosok békéje, testvéries egyetértése, semminemű félreértések által meg ne zavartassék.”⁶⁶

Visszatérve a megyei eseményekhez, röviden szólunk a szlovák lakosság körében megindult nemzeti mozgalomról, a téma részletes bemutatására itt nem vállalkozhatunk. A mozgalom élén állók nemzeti igényeiket kezdetben óvatosan fogalmazták meg, hogy azok ne sértsék a magyar államegység és a magyar hivatalos nyelv eszméjét. Röpirataikban és megyei gyűléseiken márciusban és áprilisban még a magyar kormánytól kérték nyelvi és kulturális jogaik kibővítését. A Liptó vármegyeiek a március 28-i liptószentmiklósi gyűlésen megfogalmazott petícióval az ország vármegyéihez, a nádorhoz és a magyar kormányhoz fordultak: szlovák nyelvű megyei igazgatást, bírósági tárgyalást, törvényeket és hirdetményeket kértek, továbbá igényelték a szlovákok országgyűlési képviselőletét, a szlovák iskolarendszer és kulturális élet biztosítását. Követelték a szlovák nemzetiség jogainak politikai, társadalmi elismerését, ami a szlovák nyelv szabad használatának igényét jelentette. A mozgalom kisszámú értelmiségi vezetése megpróbálta a szlovák anyanyelvűeket az általuk megfogalmazott nemzeti törekvésekkel kapcsolatban mozgósítani. **Jozef Miloslav Hurban** evangélikus lelkész április elején kelt kiáltványában az említett petícióban foglaltakon túl szlovák nyelvű egyete-

mi oktatást is igényelt, és felszólította az érintetteket arra, hogy követeléseiknek szervezeten, helyi majd nemzeti gyűlésen adjanak hangot. Hurban szerkesztette az április 28-án Brezován tartott népgyűlés petícióját is, amiben már a szlovákság nemzetként való elismerését és egyenlőségűsítését kérte.⁶⁷

Gömör megye első alispánja, jól ismerve a lakosság hangulatát, helyes értékelést adott, amikor már kezdetben arról tudósított, hogy a szlovák értelmiség mozgalmának az itteni lakosság körében nincsen széles bázisa, bár a szervezkedés megindult. Szentmiklóssy Antal 1848. május 10-én Uzapanyitról írt jelentést Szemere Bertalan belügyminiszterhez, amely május 23-án érkezett meg a címzetthez:

„18. sz. a.

Tisztelt Belügyminiszter Úr!

Megyének belrendjét s a közcsendet illetőleg örömmel van szerencsém jelenteni, mikép - az alább elősorolt körülmények közepett is - e hatóság kebelében a törvények s Felsőség iránti népbizodalom erős és nagy, a béke és a rend általános, összetartó és szilárd.

Nem kések egyszersmind tisztelt Miniszter Úrral tudatni azt is, miszerint Ratkai járásunk egyik helységében a törvények hirdetése s magyarázásával foglalkozó választmány véletlenül jött nyomába egy aláírás nélküli, állítólag Bécsben nyomtatott tót proklamáció - mondhatni - lázító beszédnek; melyben felszólítanak tót ajkú honosink, hogy éber figyelemmel kísérve az országos átalakulást, s megfontolva az újabb törvényeket, melyek - úgymond - csak a tót nyelv s nemzetiségnek az önkény korlátai közzé leendő szorítása, s majdani megbuklatására irányozvák, megfontolván - úgymond - mindezt, elkészülten - ha szükség - a végzőkre is, készen legyenek.

*Isten örökös az igazság felett, Isten akarta, hogy e proklamáció szülhette eredmények már gondolatban is elfojtassanak. A nevezett választmány feltalálván s beküldvén azonnal hozzám az említett beszédet, rögtön tudósított a tapasztaltokról, s értésemre jött, hogy azon proklamáció - bár már több helységekben is elterjedt -, a népnél legkisebb elégedetlenséget, legkisebb törvényeink iránti bizodalmatlanságot sem idézett elő. Mindazonáltal szükséges volt a teendőkről gondoskodni. Rögtön egy választmányt hívtam össze, melynek határozatából **Spissák György** és **Ferjencsik Sámuel** ág. evang. alesperesek, mint kikben azon vidéki lakosság bizodalma leginkább öszpontosulni látszik, biztosilag lőnek kiküldve avégett, hogy illető proklamációk osztogatóit nyomozván, a szétterjedt s netalán feltalálható proklamációkat összeszedni, a népet a törvények üdvösségéről felvilágosítani siessenek; eljárásukról s eredményről jelentésüket azonnal beadandók lévén. Addig is, míg e jelentést a proklamációval együtt tisztelt Miniszter Úrnak is felterjesztendhetném, erősen*

hiszem, hogy a kiküldöttek sikerrel működendnek, és az érdekelt néposztály valamint eddig legkisebbé sem volt békételen, úgy ennek túl is - egyedül csak nemzetiségünknek élve - békében s meglegedetten élvezendi újabb törvényeink adta jogait.

E helyen szükségesen megemlítendőnek látom azt is, miképp megyénk több helyein, s mondhatni általános tapasztaltatik, miszerint az allodialis zsellérek - a szabadság elvéből kiindulva -, földesuruk felszólítása s törvényeink világos rendelete dacára is, tartozásaikat megtagadják. Számátalanok az e részben előforduló panaszok, melyeket azonban a kiküldött bizottmányok - felvilágosítás s törvény magyarázás által - némileg megszüntetni képesek.

Az Állandó Bizottmány folyó hó 8-án Pelsőcön megkezdte működését. A minden rendű s rangú néppel tömött teremben szép renddel folytak a tárgyak. Minden arcon öröm lebegett. Kitörő volt az öröm, s minden kebel magasztos érzelmektől dagadozott, midőn a magyar Minisztérium egyes rendeletei szőnyegre kerültek. És e Bizottmány, csak midőn minden intézkedéseket igénylők felett határozott, midőn mindazt, mit a kor igényéhez mérve jónak s üdvösnek talált - megtette; végezte működését s szétoszlott.

Mindezekről megtévén alázatos jelentésemet, mely tisztelettel maradtam.

Uzapanyiton, május 10-én 1848. évben.

*A tisztelt Miniszter Úrnak alázatos szolgálja
Szentmiklóssy Antal
Gömör megye első alispánja⁶⁸*

A Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyvben erről az alábbi bejegyzés tanúskodik: „Szemere Bertalan belügyminiszternek, a megyei közrend s béke állapotáról, május 10-én feliratott, miként:

A közrend és béke megyénkben állandó és szilárd, bár a Ratkai járás Derencsény helységében, a törvények kihirdetése s magyarázása végett kiküldött biztosok, egy tót proklamációnak jöttek nyomába, melyet azon biztosok beadván, azonnal intézkedtetett: miként Spisak György fő-, és Ferjencsik Soma alesperes urak - mint azon vidéki nép bizodalmat leginkább bírók - a tény nyomozása, a szétterjedt proklamációk összeszedése végett, rögtön kiküldettek; eljárásukról beadandó jelentésüknek, ezen miniszterhez leendő felterjesztése ígertetett.

Feliratott, miként e megyében tapasztaltatik, hogy az allodialis zsellérek - földesuruk felszólítására sem akarják megadni tartozásaikat. Végre, az Állandó Bizottmánynak folyó hó 8-án, Pelsőcön volt összeülése, s szép rendű működése, megemlítettett.⁶⁹

Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. május 2-án Budapesten kelt, Gömör vármegye Alispánjának Pelsőcre küldött nyomtatott rendelete május 11-én érkezett meg

a címzetthez.⁷⁰ Ebben a föld birtoklásával és a szolgáltatásokra vonatkozó alapvető változások miatti feszültségek elsimításával kapcsolatos teendőket foglalja össze, hangsúlyozva, hogy milyen kiemelkedő jelentősége van az adott helyzetben a nyugalomnak és mennyire fontos a jó termés elérése. A rendelet szövegéből egy rövid, akkor ceruzával megjelölt bekezdés: „A birtokbeli, vallásbeli, nyelvbéli különbségekből eredően az eddigi bűnös erőszakosságok, találjon módot a baj kútfejének fölfedezése után azt megorvosolni. – Mind ez különbféle a helybeli körülmények szerint, s e szerint csak Ön maga tudja az eszközöket hozzá megválaszthatni.”

A rendelethez kapcsolódó bejegyzés a Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyvben: „Rimaszombat, május 16-án. Szemere Bertalan belügyminiszternek

A megyei közrend s béke állapotáról, a tapasztalt nagyobb rendőri kihágásokról, s arról, miként az allodiális zsellérek, földesúri tartozásukat megadni vonakodnak, – hivatalos jelentés tétel.

Egyszersmind, az 538. szám alatti rendeletéhez képest feliratott, hogy e megyében a termőföldek mindegyikét bevetve s beülletve, s kedvező helyzetben vannak.

*Mellékletben a tót proklamáció, s birtokosok tudósítása is felküldetett.*⁷¹

A rendőrségi aktára május 12-én jegyezték fel: „Gömör megye első alispánja jelenti, hogy a tót proklamáció hatás nélkül maradván, általános csend létezik.”⁷²

A proklamációval, az azzal kapcsolatos vizsgálat részleteivel Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja következő, 1848. május 16-án Rimaszombatból kelt, Szemere Bertalan belügyminiszterhez írt jelentéséből értesülünk, aki azt május 21-én (a már fent ismertetett, május 10-én írt, de valami miatt késve célba érő 18. sz. alatti levél érkezése előtt két nappal) vette kézhez:

„19. sz. a.

Tisztelt Belügyminiszter Úr!

Megyénk belrendjét, a békét és csendet illetőleg örömmel van szerencsém jelenteni, miképp az mind ez ideig legkevésbé sem zavartatott meg. A nép elégyt, tisztelettel a törvény, – s bizodalommal van alkotói s a Felsőség iránt. Folytonos jeleit láttatja a közörömmek, melyet benne az újjászületés ébresztett.

Vissza hivatkozólagon folyó hó 10-én kelt, 18. szám alatti felterjesztett jelentésemre, melyben fölírom, hogy ez, e megye egyik helységében feltalált tót proklamáció körüli tények nyomozására, s az e részben kelt netaláni aggodalmak megszüntetésére biztosokat küldtem légyen ki: ezennel kettőzött örömmel jelentem, miként azon biztosok működésüket végezvén, a várt eredményt s jó sikert feltalálták. Említett proklamációk egyikét ././ alatti, a biztosoknak eljárásukról beadott jelentését pedig másolatban ././ alatti, tudomás végett mellékletben felterjeszteni van szerencsém. Hittem, hogy e proklamációk az illetőknél, óhajtott eredmény-

re nem talállandnak, hittem, hogy a nép – mellőzve a felhívást – békében s elégytlen élvezendi tovább is nyert jogait: s úgy lón, e hitemben Istennek hála! nem csalatkozám.

Mindenütt tehát e hatóság kebelében béke és rend uralkodik. A panaszok nagyobbára szűnnek. Olykor-olykor hallani még nagyobb rendőri kihágásokról, és azt, miként az allodiális zsellérek földesúri tartozásukat leróni s megadni vonakodnak, azonban ezek csak a törvény fel nem fogása s félremagyarázásának szüleményei, miket részint biztos, részint szolgabírói eljárások is fékezni, illetőleg megszüntetni képesek.

Folyó hó 2-án kelt, 538/B. szám alatt hozzám intézett rendelete folytán, hivatalos tisztelettel van szerencsém jelenteni azt is, miképp a hatóság kebelében a természetű földek mind bevetve, s beülletve vannak, a nép kettőzött szorgalommal műveli földjeit. A vetések gazdagon hullámozzák át mezőinket, s dús reményekkel kecsegtetik a földművelő gazdát. Ha az idő tovább is kedvezend, minden jót lehet várni. Egyébiránt rendeletének hódolva, el fogok követni mindent, mit e részben üdvösnek, jónak s szükségesnek látni fogok. Az e részben netalán levő aggodalmak megszüntetéséért kellőképpen teendem meg intézkedéseimet. Istenben legyen a bizalom, nem fog elmaradni áldása sem!

Mindezekről megtévén alázatos tudósításomat, mely tisztelettel maradtam Rimaszombatban, május 16-án 1848.

Tisztelt Belügyminiszter Úrnak alázatos szolgálja

Szentmiklóssy Antal

*Gömör megye első alispánja*⁷³

Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja Szemere Bertalan belügyminiszterhez írt jelentéséhez csatolta a levélben hivatkozott, Spissák György és Ferencsik Soma biztosok által 1848. május 11-én Ratkón írt beszámolót, továbbá mellékletként a *Bratja Slováci!* kezdetű nyomtatott felhívást.

*„Alább írtak, mint első alispáni hivatal által május hó 8-án kelt, ide ././ alatti vissza csatolt elnök alispáni jegyzőkönyvi 1040. szám alatti kivonat értelmében, a derencsényi iskola tanítónál talált ingerlő szellemben írt szláv felhívás, melyet állítólagosan a derencsényi lelkész terjesztene, szerzőjének s terjesztőjének nyomozására, s a feltalálható példányoknak elszedésére, s azoknak, kikhez ezen felhívás már eljutott volna, annak veszedelmes irányáról s szomorú következeiseiről való kitanítására kiküldött biztosok, hivatalos tisztelettel jelentjük, hogy mi a kimenetellel nem késve, azon hó 10-én a hely színére kimenvén, a nevezett lelkész urat kérdőre vontuk; ki is a szóban lévő felhívásnak szerzőjéről mit sem tudván mondani, kinyilatkoztatá, hogy a kérdéses felhívásból a törvénycikkelyek kihirdetése napján Rimaszombatban **Daxner István** úrtól három példányt kapott légyen, melyek közül egyet a derencsényi iskola tanítóval közlött, hol azt a megyei*

választmány találta; mást azon nap nála volt hrussói vicebírónak adott avégre, hogy azt a hrussói lelkésznek vigye meg: a harmadik példányt szekrényéből kihúzva, az alul írtaknak kézbesítette.

Mire Hrussóra felmenvén, a vicebírótól és lelkésztől megtudtuk azt, hogy a kérdéses proklamációt a vicebíró elolvastván, azt azonnal a lelkésznek átadta, ki azt íróasztalából kivéven, kezünkhöz szolgáltatta.

Hogy pedig arról is, milyen szellem uralkodik az ottani nép között, tulajdon tapasztalásunkból meggyőződünk, Budikfala⁷⁴ és Gesztes helységekbe is kimentünk, a lelkéssel és a tanítókkal nem csak, hanem a helységek előjáróival, valamint a derencsényiekkel is beszélve, mindenütt nyelv és minden tekintetben a legtökéletesebb békét és csendet találtuk, ugyanezt tapasztaltuk Hrussón, Dobrapatakán és Szuhán⁷⁵. Sőt örömmel mondhatjuk, hogy Derencsényben, az elemi iskolákban tartatott vizsgákra lejött kiétei lelkész is, azon völgy dékánjától őszinte nyilatkozata szerint hallottuk, miképpen a kiétei és hozzá tartozó leány gyülekezetekben, úgy szinte a baradnai egyházhoz csatolt Poloma⁷⁶, Zdichava⁷⁷, Poprocs és Rovné⁷⁸ helységekben, hol azon dékán úr is napokban vizsgákat tartott, tökéletes csend és béke uralkodik, miről, a Ratkó völgyére átmenve, Ratkón és a környékbéli helységekben is örömmel meggyőződünk.

Ez idő közben érkezvén Jolsvára, a pesti közcsend-re ügyelő állandó választmány által április 2-ik, honi nyelven közrebocsájtott, szláv nyelvre fordított és ide B alatt rekesztett nyilatkozatnak néhány példánya; - minden félreértéseknek kikerülése tekintetéből szerencsénk vagyonszertelellettel jelenteni azt, hogy ezen nyilatkozatnak egy-egy példányát a helységek lelkészeinek és iskola tanítóinak, a lakosok előtti elolvasás s hazafiúi kötelességekre való buzdítás végett hagyunk.

Kezünkbe került három példány kérdéses proklamációt NB alatt ide rekesztjük. Mindezekről tesszük alázatos jelentésünket.

Ratkón, május 11-én 1848.

Spissák György, mint kiküldött biztos
Ferencsik Soma biztos⁷⁹

A proklamációval kapcsolatban a gömöri ágostai hitvallású evangélikus egyházmegye papjai és iskolatanítói 1848. május 18-án Jolsván nyilatkozatot adtak ki:

„Nyilatkozat

A közönség tudomására jutván az, hogy bizonyos, a hon határain kívül tartatott tanácskozmányból egy ellenséges izgató szellemű s hangú felhívás intéztetett a szláv fajú népséghez, s ezen felhívásnak néhány példányai csakugyan a mi kezeinkhez is eljutván; kötelességünknek tartottuk mi alul írt lelkészek és iskola tanítók, úgy is mint magyar polgárok, úgy is mint azon egyháznak hivatalnokai, melynek többsége szláv ajkú honlakosokból áll, ezennel nyilván kijelenteni: hogy a mi szíveinkben azon elveinkkel merően ellenkező felhívás

semmi visszhangra teljességgel nem talált légyen, hogy mi nem a honunkbéli különböző népfajok közti béke és egyetértés felzavarását, hanem annak megerősítését tartjuk hivatásunknak, hogy mi azt, ki bennünket akár a jelen mozgalmas időkben, akár jövődöben drága hazánk iránti kötelességeink, melynek most és mindenkor hálás fiai kívánunk lenni, vétkes megszegésére, vagy gyűlölséget, szeretetlenséget lehelő s szakadásokra vezethető irányzatok pártolására felhívni akarna, vagy bennünk hasonló szándékot csak föltenni merészelne, rosszakaratú ellenségünknek tartjuk, s hogy nálunk ugyan minden illetén szándék sikeresítésének reményéről mondjon le, eleve is figyelmelessé tesszük. Ezt így nyilván kijelenteni, ezen nyilatkozatunkat saját kezeinkkel aláírni, és azt úgy a közlapokban a közönség tudomására juttatni, valamint a teljes bizodalunkat, tiszteletünket, szeretetünket bíró minisztériumnak is megküldeni, így gondoltuk, hogy személyes hivatali becsületünk kívánja meg tőlünk.

Kelt Gömör megyébe kebelezzett Jolsva városában tartatott esperességi közgyűlésünkben az 1848. évi május 18-ik napján.

A gömöri ágost. hitv. evang. egyházmegye papjai és iskolatanítói névszerint: Spissák György esperes és sajógyömöri lelkész, Ferjencsik Sámuel al-esperes s jolsvai lelkész, **Geduly Lajos** esperességi jegyző s ochtinai lelkész, **Bradofka Károly** kövi lelkész, **Siro Sámuel** pádári pap, **Hoznek Nathanael** esperességi dékán, **Róczey János** esperességi dékán, **Csípka Jonathan** derencsényi lelkész, **Bartholomaeidesz László** dékán s jolsvataplóci pap, **Botto László** rozlozsnyai pap, **Kicsiny József** rozlozsnyai tanító, **Hoznek Agoston** nagyszlabosi tanító, **Halgas Sámuel** rochfalvai népiskolatanító, **Szklanár János** csetneki, **Vonga Pál** gacsalki tanító, **Kramarcsik Károly** oktató, **Jakobay Károly** nandrászi lelkész, **Sztechlo András** dobsinai lelkész, **Gallasz Károly** gesztesi iskola tanító, **Krmeszky Mátyás** belléri ev. iskolatanító, **Bantzik Pál** nagy- és kisveszverési tanító, **Hoznek Pál** ratkói tanító, **Venich Károly** ratkói tanító, **Prúnyi Pál** újavásári tanító, **Venich Adalbert** répási tanító, **Faluba János** süvetei iskolatanító, **Koczman Pál** süvetei egyház lelkésze, **Teichengraber Lajos** sebespataki egyház papja, **Dobsinszky Pál** turcsok-szirki egyház lelkésze, **Kalina György** rekenyeújfalusi iskolatanító, **Feledy Mihály** kuntaplóci evang. oktató, **Hinko János** turcsoki ev. tanító, **Janko Márton** gömörpányiti evang. tanító, **Javor Sámuel** felsőajói lelkész, **Georgiadesz János** felsőajói iskolatanító, **Flentis András** kövi tanító, **Havas János** jolsvai oktató, **Latzo András** jolsvai oktató, **Novák János** pelsőcardai tanító, **Karasz Soma** miglészai tanító, **Tomasik Sámuel** lelkész, **Bencze Károly** hosszúszói tanító, **Michalovits Sámuel** Jolsva|aplóci tanító, **Matthaeidesz György** gecelfalvi iskolatanító,

Bartholomaeidesz János esperességi jegyző és csetneki lelkész, **Bakay József** feketepataki lelkész, **Sándor János** alsósajói egyház lelkésze, **Paver Mihály** hisnyai e. iskolatanító, **Pertsinay András** iskolai tanító Lubenyikben, **Chotvász Endre** vizesréti lelkész, **Húszik János** U. lehotai⁸⁰ tanító, **Hajdússik Sámuel** vizesréti tanító, **Penzel Antal** murányhosszúréti evang. pap, **Bazovszky Sámuel** murányhosszúréti iskolatanító, **Reisz Sámuel** nagyrőcei lelképásztor, **Hudatsik Mátyás** nagyrőcei tanodok, **Reusz Lajos** nagyrőcei segédpap, **Majba János** rendes oktató, **Mikulás Imre** helyettes tanár, **Molnár András** mikolcsányi tanító, **Gregor György** perláci⁸¹ iskolatanító, **Martsek Dávid** jolsvai káplán s oktató, **Kicsiny László** ochtlinai tanító, **Noszák András** feketelehotai pap, **Sándor Pál** feketelehotai tanító, **Bodiczky Ádám** geceli⁸² lelkész, **Michalidesz János** kisszlabosi tanító, **Michalidesz Albert** markuskai tanító, **Szivak Daniel** pétermányi tanító, **Kicsiny Pál**, Restér egyház néptanítója, **Madarász János** alesperes s restéri⁸³, márkuskai lelkész.⁸³

A 46 településről 71 személy által aláírt Nyilatkozatot Geduly Lajos ochtlinai evangélikus lelkész, a gömöri evangélikus esperesség jegyzője 1848. június 14-én küldte el Szemere Bertalan belügyminiszterhez⁸⁴, aki azt június 27-én kapta meg a hozzá csatolt, a Gömör megyei evangélikusok által kiadott 4 oldalas szlovák nyelvű, Lőcsén **J. Werthmüller** által kiadott nyomtatott hirdetménnyel együtt, amiben az új törvényt magyarázták el és népszerűsítették.⁸⁵

„Belügyminiszter Úr!

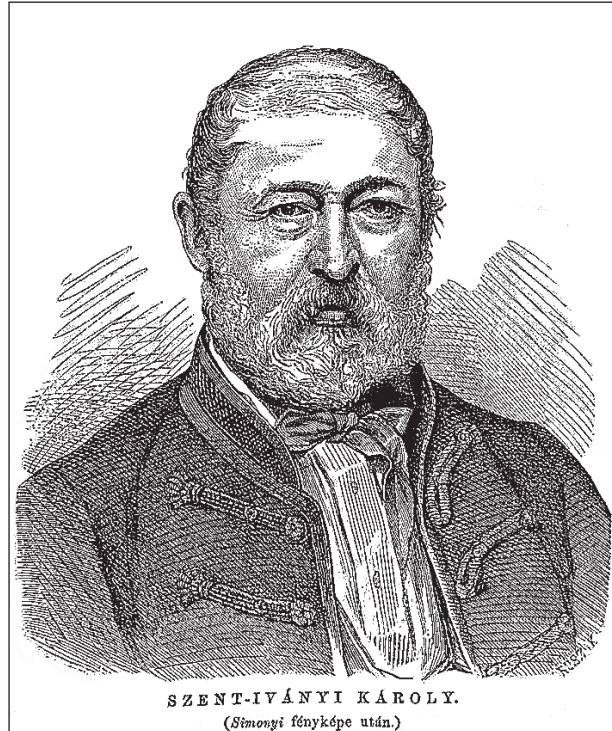
Van szerencsém a gömöri ágost. hitvallású evangélikus egyházmegye meghagyásából az ide mellékelt Nyilatkozatot, a magas miniszteri tanácsnak leendő előterjesztés végett is, tisztelettel közölni. Egyúttal ide zárok tudomásul egy, az új törvények népszerű magyarázatát magában foglaló nyomtatványt, mely esperességünk által kiadtván, a tót ajkú nép közt kiosztatni rendeltetett. Egyébiránt szerencsésnek érzem magamat, hogy Miniszter Úrnak hazafiúi mély hódolatomat, melynek csirái már akkor fogamzottak meg, midőn tizenöt évvel ezelőtt a pozsonyi lyceumbeli magyar társaság titoknokának, a dicső Kölcsey növendékével, s barátjával lenni, azóta soha el nem feledett, érintkezésbe jönie alkalma vala, most újra, az isteni gondviselés megfoghatatlan útjait örvendező szívvel áldva, nyilváníthatom.

Kelt Ochtinán, június 14-én 1848. esztendőben.

Geduly Lajos ochtlinai evangélikus lelkész s a gömöri ágost. hitvallású evangélikus esperesség jegyzője.”

Szemere Bertalan, aki 1832-től a pozsonyi országgyűlési ifjúság egyik vezetőjeként szabadelvű reformokat sürgetett, Pozsonyban a Királyi Tábla előtti kiváló záróvizsgákat követően, 1834. május 30-án letette az ügyvédi

esküt, majd még szeptemberig tartózkodott ott. Geduly Lajos 1834-ben Pozsonyban bölcsélet-teológiai tanfolyamot végzett, és a lyceumi magyar nyelv-művelő-társulat titoknoki hivatalát viselte,⁸⁶ így ekkor, 1834-ben ismerkedhetek meg.

SZENT-IVÁNYI KÁROLY.
(Simonyi fényképe után.)

Szentiványi Károly (a Vasárnapi Újság nyomán)

JEGYZETEK

¹ Urbán 1973. 45.

² Batthyány Lajos Pesten, 1848. április 18-án kelt körlevelének szövegét közölte Urbán I. 1999. 344–345. A nyomtatott rendeleteket Batthyány Lajos saját kezűleg írta alá.

³ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 4. pont. Eredeti tisztazat. Besz. Lev. XI. Gömör II. A továbbiakban nem tüntetjük fel a jelzetét.

⁴ Az 1848-ik évi április 25-én Rimaszécsben tartott Kisgyűlés jegyzőkönyve. 641. pont

⁵ Batthyány Lajos Budán, 1848. április 19-én kelt körlevelének szövegét közölte Urbán I. 1999. 350–351.

⁶ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 5. pont.

⁷ Urbán 1973. 50.

⁸ Batthyány Lajos Pesten, 1848. április 21-én kelt rendeletének szövegét közölte Urbán I. 1999. 367.

⁹ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 8. pont.

¹⁰ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 9. pont.; Batthyány Lajos Pesten, 1848. április 22-én kelt rendeletének szövegét közölte Urbán I. 1999. 375.

¹¹ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 6. pont.; Batthyány Lajos Pesten, 1848. április 21-én kelt körlevelének

LÁSSÁTOK, FELEIM!

- szövegét közölte Urbán I. 1999. 368. A nyomtatott rendeleteket Batthyány Lajos saját kezűleg írta alá.
- ¹² Urbán 1973. 50.
- ¹³ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 2. pont.
- ¹⁴ 1848. április 19., Budapest. A belügyminiszter nyomtatott felhívása. Kézrel ráírva: „2-ik számhoz.”, ami az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyvének 2. pontjára utal. Nyomtatvány. Besz. Lev. XI. Gömör II.
- ¹⁵ Urbán 1973. 50.
- ¹⁶ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 3. pont.
- ¹⁷ Nyomtatvány. Rozs. Lev. XXIV. 1. Jolsva város tanácsának iratai. Ezt a rendeletet a megye elsőispánja is elküldte a városnak: „1838. E. Jksz. Ezen utasítás az 1848-ik évi 23. és 24. törvénycikk értelmé szerint Jolsva első bírósági hatóságú rendezett város közönségének alkalmazkodás végett kiadatván, a tanács a törvények rendeleteinek pontos teljesítésére, – a rend és közbátorság szoros fenntartására felelősség terhe alatt köteleztetik. Kelt Rimaszombatban, 1848-ik év május hó 2-án. Első alispán, Szentmiklóssy Antal. Eredeti tisztázat Rozs. Lev. XXIV. 1. Jolsva város tanácsának iratai.
- ¹⁸ Az 1848. április 25-én Rimaszécsben tartott Kisgyűlés jegyzőkönyvének 639. pontja; lásd még Rozsnyó 1848. április 28-i jegyzőkönyvének 205. pontját.
- ¹⁹ Fényes 1836–1840.
- ²⁰ Fényes 1847.
- ²¹ Keményfi 1998. 81.
- ²² Fényes 1851.
- ²³ Az 1848. május 1-ső napján Rimaszombatban tartott népkögyűlés jegyzőkönyvének 652. pontja.
- ²⁴ Fényes Elek miután megadja az összlakosság számát, részletezi azt vallásonként, ezután írja: „az összeg ki nem ütését a születteknek be nem számítása teszi”. Fényes 1851. I. köt. 3.
- ²⁵ A református lakosság nélkül ennyi a lélekszám.
- ²⁶ Csak Kisveszverés lélekszámát írták be.
- ²⁷ A lélekszám nincs feltüntetve.
- ²⁸ Az evangélikus lakosság nélkül ennyi a lélekszám.
- ²⁹ A katolikus lakosság nélkül ennyi a lélekszám.
- ³⁰ 1848. április 21., Budapest. Szemere Bertalan belügyminiszter nyomtatott levele Gömör megye alispánjához. Nyomtatvány. Besz. Lev. XI. Gömör II.
- ³¹ Urbán 1973. 49.
- ³² Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 7. pont.
- ³³ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv Rimaszombat, 1848. május 2. 16. pont. Besz. Lev. XI. Gömör II. A továbbiakban nem tüntetjük fel a jelzetét.
- ³⁴ Jánosdeák András a Rimaszombatban tartott népkögyűlésről a következőket jegyezte fel naplójába:
„[Április] 29-ikben a rimaszombati nagy legelső népgyűlésre indulva, délre Harkácsra értem, délután Sztárnyába kirándultam, s ott körülnéztem. 30-ikben délig Harkácsra mulattam, ott egyet s más eligazítánk, délután Rimaszombatba bementem, még ekkor nap válaszmányba a követválasztó kerületeket elosztottuk, az új törvény értelmében eljárando minden Biztosságokra nézve tervet késziténk, este a követeknek nagy fátylós zene adatott. 1. május volt a legelső nagy népgyűlés, hol kevés nemes, felette sok nemtelen nép gyűlt össze, a követek tudósításukat megtették, s a törvények kihirdetődtek.” Jánosdeák András a törvények közérthető megismertetésében több településen is kivette a részét:
„[Május] 3-ikben Kövibe a törvényeket a Megyei Biztosság itt, délután Ratkón, Újvásáron hirdetvén, mindenütt jelen voltam, ... [Május] 8-ik-ban reggel Pelsőre bemenvén, ott a Megyét képviselő, s nagyrészen [...] parasztokból álló Biztosságba, úgy 9-ikben délig is ugyanott jelen voltam, délután haza jöttem, 10-ikben korán reggel Helpára mentem, ott a Megyei Biztosság a törvényeket hirdette, evégből még az nap Polonkán is megfordultunk, 11-ben Sumjácon, Telgárton, vissza Hután, Murányban. 12-ben Vizesréten, Jolsvataplocán ugyanazt végeztük, estére Harkácsra értem...” Jánosdeák András naplója MNL OL P 732 – 2. tétel – 1. altétel – No. 9.
- ³⁵ Az 1848. május 1-én Rimaszombatban tartott népkögyűlés jegyzőkönyvének 649. pontja.
- ³⁶ Az 1848-ik év május 1-ső napján Rimaszombatban nagyszámú közönség jelenlétében szabad ég alatt tartott népkögyűlésen. 653. pont
- ³⁷ Győri Dániel tudósítása. 1848. május 1., Gömör megye. Pesti Hírlap. (Szerkesztő: Csengery Antal) 50. sz. 1848. május 7. 411.
- ³⁸ A szerző valószínűleg Dapsy Vilmos rimaszombati polgár, ügyvéd, a megyei bizottmány ügyésze.
- ³⁹ Valószínűleg Jankovich Antal, aki korábban a megye főispáni helytartója volt.
- ⁴⁰ 1848. május 1., Rimaszombat. Pesti Hírlap. (Szerkesztő: Csengery Antal) 54. sz. 1848. május 12. 427.
- ⁴¹ Lásd már hivatkozott, Pesten, 1848. április 21-én kelt rendeletét, szövegét közölte Urbán I. 1999. 367.
- ⁴² Lásd már hivatkozott, Pesten, 1848. április 21-én kelt rendelkezését, szövegét közölte Urbán I. 1999. 368.
- ⁴³ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv Rimaszombat, 1848. május 2. 17. pont
- ⁴⁴ 1848. május 2., Rimaszombat. Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja levele Batthyány Lajos miniszterelnökhöz. MNL OL H 3 1848:110.
- ⁴⁵ Az 1848:22. tc. 1. §. féltelek vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtok kizárólagos tulajdona esetén kötelezte a 20–55 év közötti férfiakat a nemzetőri szolgálatra. (Urbán I., 1999. 450.)
- ⁴⁶ Az 1840:2. tc. foglalkozott az újoncállítás módjával.
- ⁴⁷ Batthyány említett, Pesten, április 21-én kelt bizalmas kiegészítő rendelkezése a nemzetőrség összeírásával kapcsolatban. Nyomtatvány H 3 1848:15
- ⁴⁸ 1848. május 5., Pest. Deák Ferenc helyettes miniszterelnök levele Szentmiklóssy Antalnak, Gömör megye első alispánjának. MNL OL H 3 1848:110.; Közölte Urbán I. 1999. 450.
- ⁴⁹ Dátum és hely nélkül [1848. április 20. – 1848. május 8. között] Az Alispáni Hivatalhoz intézett miniszteri levelek töredékes jegyzőkönyve. 10. pont.
- ⁵⁰ Az 1848. május 8-ik s több napokon Pelsőcön állandó bizottmány ülésében 696. pont.
- ⁵¹ Az 1848. május 8-ik s több napokon Pelsőcön állandó bizottmány ülésében 694. pont.
- ⁵² 1848. május 8., Pelsőc. Nemzetőrség összeírására szolgáló utasítás. [Az 1848-ik év május 8., s több napokon Pelsőcön tartott kormányzó válaszmány jegyzőkönyvének hiteles kivonata.] Eredeti tisztázat. Rozs. Lev. XXIV. 1. Jolsva város tanácsának iratai.; u. e. másik példány: Olvastatott Rozsnyón a tanácsban, 1848-ik esztendő május 16-án a jegyzőkönyv 243. száma alatt. Eredeti tisztázat. Rozs. Lev. XXIV. 1. Rozsnyó város tanácsának iratai

- ⁵³ Rozsnyó városa 1848. május 5-i tanácsülésén a 217. pont. Rozsnyó Bányaváros Jegyzőkönyve 1848. január 1. – május 30.
- ⁵⁴ Rozsnyó városa 1848. május 5-i tanácsülésén a 218. pont. Rozsnyó Bányaváros Jegyzőkönyve 1848. január 1. – május 30.
- ⁵⁵ Rozsnyó városa 1848. május 10-i nyilvános város gyűlésén a 221. pont. Rozsnyó Bányaváros Jegyzőkönyve 1848. január 1. – május 30.
- ⁵⁶ Eredeti tiszttáza. Rozs. Lev. XXIV. 1. Rozsnyó város tanácsának iratai. Az ügyirat száma az 1848. május 8-án kezdődött, Pelsőcön tartott állandó bizottmány ülés jegyzőkönyvének 696. pontját jelzi.
- ⁵⁷ Eredeti tiszttáza. Rozs. Lev. XXIV. 1. Rozsnyó város tanácsának iratai.
- ⁵⁸ Rozsnyó városa 1848. május 14-i órsereg tanácskozmányi gyűlésén a 229. pont. Rozsnyó Bányaváros Jegyzőkönyve 1848. január 1 – május 30.
- ⁵⁹ Rozsnyó városa 1848. május 16-i nyilvános tanácsülésén a 243. pont. Rozsnyó Bányaváros Jegyzőkönyve 1848. január 1–május 30.
- ⁶⁰ „Ugyanaz [Rimaszombat főbírája] bemutatta a nemzetőrség számára meghozott katonai szabályokat. [Végzés] 1 forint 45 krajcár kifizettetni rendeltetvén; a könyvecské használat végett az órsereg kapitányának adattassék át.” Rimaszombat városa 1848. május 13-i ülésén a 356. pont. Rimaszombat városa 1848. évi polgári jegyzőkönyve.
- ⁶¹ Rimaszombat városa 1848. május 17-i ülésén a 367. pont. Rimaszombat városa 1848. évi polgári jegyzőkönyve.
- ⁶² Urbán 1973 55.
- ⁶³ Latin szó: piszkozatban
- ⁶⁴ 1848. április 25., Gice. Maklári Lajos levele Terhes Sámuel espereshez. Eredeti tiszttáza. Besz. Lev. XI. Gömör II.
- ⁶⁵ 1848. április 24., Gice. Gicei reformátusok tanúvallomása Maklári Lajos ügyében. Eredeti tiszttáza. Besz. Lev. XI. Gömör II.
- ⁶⁶ Az 1848. június 5-én Pelsőcön tartott állandó bizottmányi ülés jegyzőkönyvének 1315. pontja.
- ⁶⁷ Estók János: 1848. május 10–11. A lipótszentmiklósi szlovák gyűlés. In.: Hermann é.n. 79–80.
- ⁶⁸ 1848. május 10., Uzapanyit, Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja jelentése Szemere Bertalan belügyminiszterhez. Eredeti tiszttáza. MNL OL H 12 1848:1971/B. A hátlapon lévő hivatkozások: 1971/B. 1848., 645.
- ⁶⁹ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv Rimaszombat, 1848. május 10. 18. pont.
- ⁷⁰ 1848. május 2. Budapest, Szemere Bertalan belügyminiszter nyomtatott rendelete Gömör vármegye Alispánjának. Nyomtatvány. Besz. Lev. XI. Gömör II.; A hátlapjára írt hivatkozások: 538/B., T. Elnöki jegyzőkönyv 19. számához.
- ⁷¹ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv Rimaszombat, 1848. május 16. 19. pont.
- ⁷² MNL OL H 12 1848:1971/B. Érkezett 1848. május 12-én Pelsőcről. Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja jelentése Szemere Bertalan belügyminiszterhez.
- ⁷³ 1848. május 16., Rimaszombat. Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja jelentése Szemere Bertalan belügyminiszterhez. Eredeti tiszttáza. MNL OL H 12 1848:1839/B.
- ⁷⁴ Bugyikfala
- ⁷⁵ Ratkószuhán
- ⁷⁶ Polom
- ⁷⁷ Ratkózdichava
- ⁷⁸ Rónapatak
- ⁷⁹ 1848. május 11., Ratkó, Spissák György és Ferencsik Soma biztosok jelentése. Eredeti tiszttáza. MNL OL H 12 1848:1839/B.

⁸⁰ Rapantnál muránylehotai, az eredeti iraton umralehotai.

⁸¹ perlászi

⁸² gecelfalvai

⁸³ MNL OL H 15 1848:4380. Eredeti tiszttáza. Hátirat: „a Közlönybe” A nyilatkozat szövegét hibás átírásokkal, az aláírások nélkül, közülük csupán néhány személy nevét kiemelve Steier II. 1937 54–55., az összes névvel Rapant I./2. 1937 230–232. közölte. Az irathoz csatolva MNL OL H 15 1848:4380/B. jelzet alatt van a Gömör megyei evangélikusok által kiadott 4 oldalas szlovák nyelvű, Löcsén J. Werthmüller által kiadott nyomtatott hirdetemény. Szövegét részben közölte: Rapant I./2. 1937 287–288.

⁸⁴ MNL OL H 15 1848:4380. Eredeti tiszttáza.

⁸⁵ MNL OL H 15 1848:4380/B. Nyomtatvány. Szövegét részben közölte: Rapant I./2. 1937 287–288.

⁸⁶ Vasárnapi Ujság 1864. június 5. 23. szám 213. Életútjának részletes ismertetése mellett közli a róla készült metszetet is.

Levéltári források

Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici – XI. 1. Župy do roku 1922 – Gem.-malohontská župa II. (1803–1922) = Besz. Lev. XI. Gömör II.

Štátny okresný archív v Rimavskej Sobote – XXIV. 1. Magistráty do roku 1945 – Magistrát mesta Rimavská Sobota = Rim. Lev. XXIV. 1. Rimaszombat város tanácsának iratai

Štátny okresný archív Rožňava – XXIV. 1. Magistráty do roku 1945 – Magistrát mesta Rožňavy = Rozs. Lev. XXIV. 1. Rozsnyó város tanácsának iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL H 3 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Miniszterelnökség – Miniszterelnökség hadügyi és nemzetőrségi iratai

MNL OL H 12 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Közösön kezelt általános iratok

MNL OL H 15 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Belügyminisztérium – Rendőri osztály

MNL OL P 732 = Családi fondok, levéltárak – Jánosdeák család

IRODALOM

Fényes Elek

1836–1840: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. I–VI. Pest

1847: Magyarország leírása I–II. Pest

1851: Magyarország geographiai szótára I–IV. Pest

Hermann Róbert (szerk.)

é. n.: 1848–1849 A forradalom és szabadságharc képes története. Debrecen

Keményfi Róbert

1998: A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza. – A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése. Gömör Néprajza L. Debrecen

Rapant, Daniel

1937: Slovenské povstanie roku 1848–49. I./2. köt. Vydala Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine

Steier Lajos

1937: A tót nemzetiségi kérdés 1848/49-ben. I–II. Budapest

Urbán Aladár

1973: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest

1999: Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai I–II. Budapest

B. Kovács István

Széchenyi István és Rimaszombat

„Rimaszombat a hazai szobrászat szent hajléka.”

Goda Gertrúd fogalmazott így 2004-ben, folyóiratunknak abban a különszámában, amelyet Izsó Miklós Petőfi egészalakos szobrának rimaszombati avatása alkalmával jelentettünk meg.

Alapos oka volt rá, hisz nemzeti szobrászatunk korai időszakának három nagy alkotója, **Ferenczy István**, **Izsó Miklós** és **Holló Barnabás** is innen származik, illetve itt kezdte a pályáját.

Kevésbé ismert, hogy mindhárman kapcsolatba kerültek **Széchenyi Istvánnal**. Igaz, közülük csak Ferenczy István volt a nevezett kortársa, a két későbbi pályatársnak a „legnagyobb magyar” kultuszában jutott fontos feladat.

Széchenyi István és Ferenczy István először 1818 augusztusában találkozott, mégpedig Rómában, **Thorwaldsen** műhelyében. Ferenczy ötödnapja mintázta **Csokonai** mellszobrát. „Az agyag még csak idomtalan vázlat lehetett, s Széchenyi a kezdetet kezdetlegességnek, a vázlatosságot tehetetlenségnek nézhette. Naplójába ezt jegyezte: »Ezen etablissement háttérében egy ifjú magyart (Ferenzi) talállok, ki a Csokonyait mintázza! – sajnos semmi tehetsége sincsen. Magunk közt szólva, én nem hiszem, hogy magyar ember szobrásznak való volna!»¹

Csaknem egy év múltán találkoztak ismét. Erről Ferenczy emlékezik meg. Miután Széchenyi kísérőt keresett Rómában, aki a múzeumokat megmutatná neki, Thorwaldsen őt ajánlotta, mondván: „Én magam többször meglátogatván a múzeumokat csodálkozva, tapasztaltam azon fundamentumos esmeretet, melyet alig egy év leforgása alatt szerzett.”

Mint Ferenczy írja, „Ennek hallatára felszólított a gróf, hogy meg akarván látogatni a római múzeumokat, nemcsak a közönségeseket, hanem a magánosokat, legyek az ő Ciceronéjok. Szívesen felajánlottam magamat, így szólván: nagy öröömre fog szolgálni, ha a grófnak valamiben szolgálatjára lehetek, mert ez csak igen kevés része lesz azon hálának, melylyel minden igaz magyar tartozik a gróf halhatatlan édes ura atyja emlékének, ki a magyar nemzetnek egy gazdag múzeumot ajándékozott, melyben, mint óhajtom és reményilem, az én műveim is helyet fognak kérni.”

Két hetet töltöttek egymás társaságában.

„Bucsúzáskor a gróf így szólott: köszönöm fáradságát, majd megszolgálom, ha majd haza jön. De oly hideg ábrázattal, komor szemöldökkel mondta ezt, hogy inkább félek tőle, mint valaha valami jót várjak tőle. A művészségnek nem lehet és nem lesz igaz mecénasa egy gögös és fősvény. Ő pedig erántam ilyennek mutatta magát...”

Hazatérte után, „a míg Ferenczy mellszobrokat s kisebb emlékeket faragott, elkerülhette a vele való találkozást. Csak egyszer, mikor szóba kerül, hogy a Nemzeti

Casino a Kazinczy emlékhöz hozzájáruljon, nyilatkozott Széchenyi ellene, s e célra csupán az önkényes magánadakozást tartá jogosullnak. E fölszólalása, noha nem irányult kifejezetten a művész személye ellen, mégis némi ellenszenvre enged következtetni, s Ferenczy is ekkép fogta azt föl. Ámde mihelyt nagyobb vállalatról van szó, így a Lánchíd és a Mátyás szobor ügyében, Ferenczy határozott összeütközésbe kerül a nagy államférfiúval.”

A következő konfliktust az építendő Lánchíd jelentette.

„A pályázók közt volt a ruszskabányai **Hoffmann** testvérek és **Maderspach** bánya tulajdonos és hídépítő czég is, kiket Ferenczy Ruszskabányáról ismert, s kiknek tervével magát teljesen azonosította. Segített nekik a modellkészítésnél, s a hídra kerülő lovas szobrokat ő alkotta volna.” A munkát Ferenczy pártfogoltjai vagy pártfogói nem kapták meg.

De az igazi, sorsdöntő ügy csak ezek után következett.

Nyáry Pál 1839-ben tette közzé a *Felszólítás a' honi szobrászat' ügyében* c. felhívását.

„Egyetlen szobrászunk [...], a' legszerényebb ember, derék művész, ki a' honért mindent, mert életét a' honi művészetnek szentelé, de kiért a' hon még eddig semmit sem tett. Ferenczy István majd két év óta munka nélkül; azon takarékos mennyiségből, mellyet, mint munkái bérért külföldről hozza honába, tetemes költséggel Budán felállított műterme, 's képző intézete majdnem üresen, – 's Columbként művészi lelke' sugalata után indulva, leírhatlan fáradtsággal keresett 's feltalált márványbányája használatlan hever! Hazafiak! kinek jutott eszébe közöttünk: milly kincset bírunk e férjüban, 's benne milly kincset veszthetnénk? [...] Művészt nem minden idő szül; művészt előteremteni milliókkal sem lehet, ő egyedül a' sors ajándéka, épen azért osztva olly gyéren, hogy becsét annál inkább érezzük, 's jaj azon nemzetnek, melly azt becsülni nem képes! [...] Adjunk a' művészeknek művészhez illő nagyszerű munkát.”

Ez a nagyszerű munka Mátyás király monumentális emlékműve – lett volna, ha megvalósul.

Széchenyi sem volt híve az elgondolt emlékműnek!

„Mind felséges, nem tagadhatni; csakhogy olly országban, hol a' nagyok sincsenek megóva, és e' hiány miatt tudja az ég, mi lesz hazánkban még sokbul, s kivált »romlásnak induló hajdan« gyönyörű municipiumainkbul, hol – az erkölcsi mocskok' tengeréről ez uttal nem szólva – legszebb városaink' legszebb piaczaín annyi por, annyi sár van, meg annyi mocsár, annyi sivatag mindenünnen, mikép ha a' jobbhöz szokott, és kinek hatalmában van odébb is állani, s mást választhatni, meg nem szokik, a' kurta emberi lélet tekintve – mert sokat sok ember soha meg nem szokik – igazán ritka tett, mint a' lettdolog mutatja, valóban igen ritka tett, mert ugyan merre vannak

honunk' számtalan fiai? – hol kórház, dologház, st. eff. aránylag alig van, bolondház, leleczház, st. eff. pedig éppen nincs, és hol egy igen nagy része a' legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a' legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betűzni sem tud, és nagyobb része de még egy talpalattnyi földet sem bír; hogy illy országban, hol ez így van, és nincs másképp, és hol szinte minden más is körülbelül illy magasságu lépcsőn és illy kitünő színben áll, hogy ott egész országra kényszerített kisedővő-intézet; 100,000 pengő forint áru, s porba sárba sülyesztendő Mátyás-szobor; amerikai mintára állított ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlőcz, vagy inkább »gondoskodó-intézet«; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát sat. a' nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármilly felségesek is magukban, napi renden levők, okszerinti alapkövek, és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni vonások is legyenek, azt – tisztelet, becsület, de igazság is! – mindaddig el nem hiszem, s nem fogja elhinni senki is, kinek honunk' diagnosisa csak félig meddig is tisztán áll szemei előtt, míg kétszer keltő négy marad, míg a' tegnap nem esik a' ma és a' ma a' holnap után, míg végre a' szülő nem lesz fiatalabb a' szülőtnél.”

Nem is egyebek illyféle egybehangzás és terv nélküli erőlködések, mint az ömledező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzései. – Látnak egy meg nem óvott gyermeket; s megesik rajta szívük, és pillantás alatt el van határozva – s pedig nem útmutató nélkül, mert hiszen nagy Anglia, melyre annyian szeretnek hivatkozni, áll ott példaként – hogy a' mennyire csak lehet, minden hazai erők kisedővőintézetekre pontosítassanak össze. Nincs szegény kis Ferenczynknak kenyere; és megesik sok szív, hogy neki kenyere legyen – és egyuttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson, s nincs másképp, csak hogy magok sem veszik észre, mert a' hiúság' kísértete, mint mondják, a' legármányosb – lám rögtön a' Mátyásszobori eszme támad fel a' magyarnak egén mint a' legfényesebb nyári nap...”

Ferenczy védelmében többen is megszólaltak, egyebek közt, álnéven, **Vörösmarty Mihály** is. Utóbb Ferenczy meg is hagyta végrendeletként, hogy az ő sorait tartalmazó újságlap legyen a szemfedője.

„Széchenyi csakhamar egyedül marad, s kortársait eltörpítő nagyságában a magyar történelem egyik legmegrendítőbb jelensége. Ferenczy kristály tiszta jellemre vall, hogy 1843-ban, mikor az akadémiai beszéd folytán nyílt és kíméletlen harc indul meg Kossuth és Széchenyi között, így nyilatkozik: «Miolta levelezésünket félbeszakasztók, ugyan sok történt ám. P. o. azok a Széchenyi s Kossuth tirádák új esztendőtlől fogva; azok a sok időt s gondolkozást lopó szerek ezen szerencsétlen nemzetlől, mely minden tanulást s gondolkozást a hátérbe tesz. Ha Tyrannus volnék, nem tudnék jobb szert népem igazgatására, de így s most, ha keltő között választanom kellene, mégis Széchenyit választanám ...»”

Miután az elképzelt emlékmű ügye végleg zátonyra futott, Ferenczy jelképesen a Dunába dobta a vésőjét és száműzte magát szülővárosába, Rimaszombatba. A sors iróniája, hogy utóbb annak a rimaszombati kaszinónak lett az igazgatója, amelynek Széchenyi István tiszteletbeli tagja volt... Ez utóbbiról gróf **Andrássy György**nek a kaszinóhoz intézett levele tájékoztat, amelyet az „1839. év Szent György hava 3kán tartott kis gyűlésen” olvastak fel.

„Nemes Társalkodási Egyesület!

A' n[eme]s Egyesület ohajtását teljesítendő, megbízatásomhoz képest gróf Széchenyi István urat megkértem az Egyesület nevében annak tiszteleti tagjaul; ki is ez által megtiszteltelve érezvén magát, a tiszteleti tagságot szívesen s köszönettel fogadta.

Miről midőn ezennel tudósításomat tenném, magam további ajánlása mellett maradok

A' n[eme]s Egyesületnek

Pest, Mart. 18. 1839.

kész szolgálója”
(gróf Andrássy György)²

*

A „legnagyobb magyar” 1860. április 8-án hunyt el Döblingben. Halálának körülményei máig sem teljesen tisztázottak. Elhunyt az egész országot gyászba borította.

A szomorú hírt április 19-én jelentették be a Rimaszombati Kaszinóban. Ezzel kapcsolatban több határozatot is elfogadtak. Egyebek közt minden tag hat heti gyász viselésére kötelezte magát, elhatározták továbbá, hogy a gyászistentiszteleten testületileg jelennek meg, s úgy döntöttek, hogy a termék egyikét az ő arcképével fogják ékesíteni. Ezekon kívül határoztak arról is, hogy az országos Széchenyi-emlék költségeihez 25 forinttal járulnak hozzá, s nem utolsó sorban indítványozták, hogy „a városkert jövőre Széchenyi-kertnek neveztessek”.³

Április 26-án mind a három vallásfelekezet templomban gyászistentiszteletet, illetve szentmisét tartottak. Erről a *Vasárnapi Újság* így számolt be:

„Gömörmegye Rimaszombaton april 26-án tartott a haza legnagyobb halottjéért gyász istenitiszteletet. Nyolcz órakor már ellepte a piacot a vidékről bejött uri rend. A mise tiz órakor kezdődött. A számtalan viaszgyertyával körülvelt ravatal mellett, harmincz gyászba öltözött leány, a helybeli leánynövelde növendékei, álltak. Tizenkettő közölök gyászszalaggal átfont babérkoszorút tartott, melyet a ravatalra valónak teendő. Az egyházban minden, egyébkor mosolygó szín gyászszal volt bevonva. Az istenitisztelet után a sokaság a ref. templomba sietett, hol tiszt. **Pásztor Pál** lelkész végezé a buzgó imát, ismét a tömeg az ágost. evang. egyházba húzódt, hol **Jungmann Dániel** szintén szivindító

*imát bocsátott fel az egek urához, melynek végezte után a nép a Szózat három versét éneklé el. E napot az izraeliták is megülték, lelkészüik igen lelkes beszédet tartott Széchenyi emlékére.*⁴

Az eseményre a hetilap később visszatért.

A református templomban tartott megemlékezést így foglalta össze:

*„Rimaszombatban az április 26-án tartott Széchenyi gyászünnepély, illetőleg a legnagyobb magyar halálának híre, e megye minden helységét – hol csak egyetlen magyar él és érez – annyira gyászos részvételre buzditá, miszerint az idézett ünnepély óta számos község tartá gyász-istenitiszteleteket. – Szerény községünk is – tiszt. **Simon S.** helybeli lelkész ur buzgó ügyekezete folytán – áldozócsütörtökön tartá meg a gyászünnepélyt ily renddel: Széchenyinek gyász-fátyollal bevont, s zöld koszorúval körített arcképe a szónokszték fölé függesztetett; a papszék, kathedra, a templom közepén álló Urasztala és a karzat egy része, lelkes papnének által, fekete gyászszal vonatott be s zöld koszorúkkal ékesítették föl, s ezen gyászban pünkösöd ünnepéig hagyatott meg templomunk belseje; a harangok a dicső honfinak gyásztiszteletére meghúztak. Fenttisztelet lelkész ur ez ünnepélyt – alkalmilag – Jézus mennybemenetelének ünnepével kapcsolá össze. – A hilszónoklat történelmi tárgyá ez vala: »Az erény és igazság bajnoka soha jutalmazatlan nem marad.« Ezt először Jézus remekpéldájából, másodsor dicsőült Széchenyink tényekkel dús életéből bizonyító meg. – Megható volt e lelkes szónoklatnak minden pontja, minden betűje; különösen ez: »mi volt Jézus az összes emberiségre, épen az volt Széchenyi a magyar nemzetre nézve«, továbbá: »Széchenyi nem halt meg, hanem csak követségbe ment a népek s nemzetek nagy Istenéhez, hogy olt a legfőbb trón számolya előtt szót emeljen a magyar nemzet érdekében, s kivívja a szent haza régi dicsőségét s hajdani méltóságát.« – E magyar szívből eredt s apostoli buzgósággal elmondott beszéd még a legérzékellenebb ember szívet is meghatá, s mindnyájunk szeméit keserű könyekkel árasztá el. – Prédikáció közben eléneklők a hely. hitvallású templomi énekes-könyvből: »Sírjatok árván hagyatott nemzetek!« stb., és a magyar himnusz: »Isten áldd meg a magyart!« – A gyászünnepélyt a »Szózat« éneklésével rekesztők be, s midőn a pap ezt monda: »Nyugodjanak békén porai!« e szavakat a gyülekezet fenszóval utána hangoztatá. Lelkészünk végre a legnagyobb hazafinak megmérhetlen érdemei elszámítása után a leghatályosabb szavakban hívá fel az ünneplő gyülekezetet keltős hálára és tiszteletre a dicsőült Széchenyi emléke iránt, mint ki a pozsonyi országgyűléseken oly hatalmasan védelmezte és pártfogolta reformált szent vallásunkat is. Szóval, a Széchenyi-gyászünnepély Gömörnek minden magyar érzelmű községében vagy már megtartott, vagy még meg fog tartatni.»⁵*

A már jelzett szándék megvalósulására, azaz, hogy a Városkert a Széchenyi István nevét viselje, nem kellett várni egy esztendő.

Az önkormányzat már április 27-én napirendre tűzte a kérdést. A 29. pontban ez olvasható:

„Indítványoztatott, miként a’ két testvér Haza elhunyt nagy halottja Gróf Széchenyi István emlékének megörökítésére városunk séta kertje Széchenyi kertnek nevezendő lenne.”

Ezzel kapcsolatban a következő határozatot hozták:

*„Határoztatott, hogy a séta kert ez után Széchenyi kertnek neveztetvén, kellő szép czim irattal láttassék el s az elhunyt arcz képe a városi tanács Teremben állíttassék fel, végre a város kert kapujához vezető út egy részben czélszerűen ki kavitsoltatván, korlátoztassék el. Ezen intézkedések végben vitelével illető **Broncs János** mint kert biztos bizatott meg.”⁶*

Divatcsarnok című lap már 1860. május 18-án hírül is adta, hogy *„Rimaszombatban a város mulatókertjét Széchenyi-kertnek nevezték el.”⁷*

Halálának első évfordulójakor is megemlékeztek róla. A rimaszombati önkormányzat 1861. április 15-én tartott üléséről készült jegyzőkönyvében megörökítették. Határoztak arról, hogy *„A nagy Széchenyi halálának emlékére folyó hó 12-én megtartatott gyász ünnepen a helybeli R. Cath. Egyházban végzett gyász szertartáshoz szükségelt viasz gyertyák árjegyzéki fizetés végett bemutatattván”,* annak ára, 1 forint 80 krajcár, a *„pénztárnok által fizetessék ki”⁸*.

Hogy Széchenyi Istvánnak a mellszobra mikor és milyen körülmények került a nevét viselő kertbe, bizonytalan. A sorsa azonban hányatott volt. Az impériumváltást követően eltávolította a csehszlovák hatalom. Ifj. **Rábely Miklós** őrizte meg, majd a visszacsatolást követően ismét ünnepélyesen elhelyezték a Városkertben.

Minderről ő maga így emlékezik:

*„Széchenyi István 1919-ben ledöntött városkerti mellszobrát **Miklós** unokaöccsémrel s a velünk egyezésű **Botlik** városi főkertész segítségével bepólyáztuk zsákba, egy fűrirkba helyeztük, s még ugyanaznap este Miklós unokaöcsém a lakásomra hozta a fűrirkban. Otthon a sártól, piszoktól megtisztítottuk s a **Szabó** asztalosmester által készített oszlopra helyeztük. A »legnagyobb magyar« emléksobrát méltó kegyelettel őriztük a lakásunk szalonjában egészen az 1938-as felszabadulásig.*

1939. május első vasárnapján, ragyogó napsütésben, ünnepélyes keretek között, a régi helyén, a Széchenyi kertben újra felavattuk. A felavató ünnepi beszédet én mondtam el. Élénken emlékszem még arra a jelenetre is, amikor egy nálunk tartott házkutatás alkalmával a kutatót végző egyik csehszlovák rendőr az állványon lévő mellszobrot meglátva, felém fordult, s kezével a szobor felé mutatva, azt kérdezte: »ez Kossuth?« S feleltem neki: »igen, ez a Kossuth szobra«. Tudniillik az ő szemükben Kossuth még Széchenyiné is vörösebb posztó volt. A csehszlovákok fékezhetetlen sovinizmusa 1919-ben ledöntötte több évtizedes helyéről a legnagyobb

magyar mellszobrát, de más ideálunkhoz, nemzeti emlékünkhöz nem mertek hozzányúlni.

1945-ben már mind a négy emlékszobrunkra rá merték tenni a kezüket. Megcsonkították a **Ferenczy István** szobrát, s ledöntötték **Tompa Mihály**, **Széchenyi István** és **Blaha Lujza** emlékszobrát is.⁹

Míg a lefejezett Ferenczy István 1969-ben (!) visszakaphatta a fejét, Blaha Lujza is helyet foglalhatott a templom mögötti téren, Tompa Mihály pedig – több évtizedes városkerti kitérő után visszatérhetett az ismét nevét viselő térre, Széchenyi István mellszobrának máig ismeretlen a további sorsa.

Am nem csupán az 1945-ben ledöntött mellszobor további sorsát borítja homály. Éppúgy bizonytalan az is, hogy mikor és kinek a műve került a városkertbe. Két lehetőség kínálkozik.

*

Izsó Miklós az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően került Rimaszombatba, ahol a megélhetését azzal biztosította, hogy **Jakowetz Antal** kőfaragó műhelyében dolgozott.

Azt, hogy 1850-ben Rimaszombatban telepedett meg, tényként ugyan rögzíti az irodalom, okát azonban eddig nem igen firtatta senki. Azt tudjuk, hogy Izsó Miklós már sárospataki diákéveiben tanúságát adta kezűgyességének, művészi hajlamának.

Goda Gertrúd írja:

„A felvilágosult református értelmisége révén Rimaszombat különleges helyzetben volt. Az országban is egyedülállóan működött itt egy „rajzolda” – amit **Plachy Ferenc** állított föl. Mivel Plachynak az Elemi festészet c. könyve nem sokkal ezt követően megjelent (1859), így képet alkothatunk iskolája oktatási módszeréről. Nagy hangsúlyt helyezett a természet utáni megfigyelésekre, s az elődök eredményeinek átvételére.

Izsó mindazzal a lehetőséggel élt, amit a város nyújtani tudott. A Rajztanodából háromévi szorgalmas és reményteljes munka után 1856 májusában megkapta bizonyítványát.¹⁰

Mindennek azonban 1850-ben, amikor Izsó Rimaszombatba került, még semmi nyoma. Plachy József csak később lett a helyi *Egyesült Protestáns Gimnázium* rajztanára.

Izsó Miklós rimaszombati megtelepedését elősegíthette az a körülmény is, hogy a város közelében rokonai éltek: Zsípben volt rektor anyai nagypapja, **Szathmáry Mihály**, egyik nagybácsija, **Balogh Sámuel**, az első magyar esztéta, a tudományos akadémia tagja, a gömöri református paraszti nép lakodalmi szokásainak nevezetes monográfusa pedig Serkében volt református lelkész.

Feltehetően meghatározó szempont volt az Izsó Miklós számára, hogy az 1847-től szülővárosában élő Ferenczy István közelébe kerülhessen. Három éven át tanult az első

Rimaszombat – Széchenyi kert. Képeslap (Bodorová 2008. 69. nyomán)

magyar szobrászművésztől, s az ő ajánlásával, 25 évesen, 1856 tavaszán indult el Pestre.

Pesten rokona, **Balogh Zoltán** vezette be a **Sárossy Gyula** lakásában összejáró, fiatal írók, zenészek és művészek alkotta társaságba. Az ő támogatásukkal került Bécsbe, ahol előbb **Johann Meixner**, majd Hans Gasser tanítványa lett.

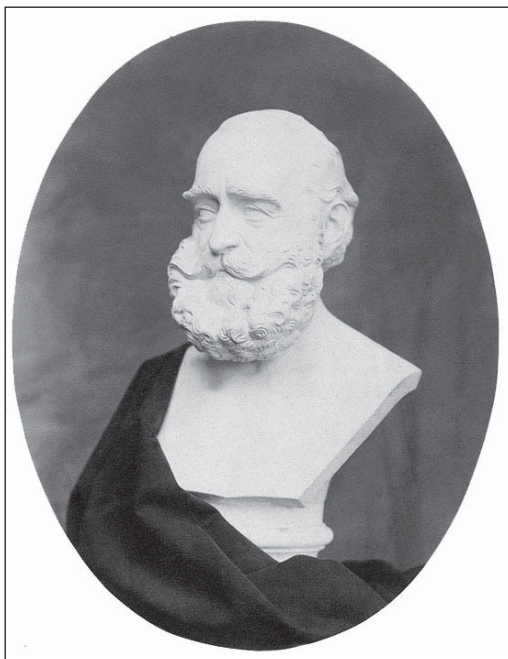
A Széchenyi-dombormű Izsó általi faragásáról először a *Vasárnapi Újság* c. hetilap adott hírt:

„A szobrot Isó Miklós hazánkfia faragja. Ismét egy jeles tehetség, sokra, nagyra hivatott ifjú, kinek Magyarországon tán csak most hallják először hírét. Isó már évek óta képezi magát Bécsben a hírneves Fermkorn és Gasser uraknál, kik ez ifjú ember jövőjéhez a legszebb reményeket csatolják...”¹¹

Szana Tamás monográfiájában azt írja, hogy „a fiatal művész fölhasználta a kedvező alkalmat s munkája közben többször meglátogatta a Döblingben lakó Széchenyit, hogy gonddal és szeretettel tanulmányozza a legnagyobb magyar arczvonásait.”¹² **Weiss Anna** szerint Izsó többször is volt Döblingben, „hogy Széchenyi vonásait élet után figyelhesse meg”.¹³

Izsó és Széchenyi István találkozását illetően **Godá Gertrúd** már óvatosabban fogalmaz: „Arról, hogy Gasserrel együtt Izsó is meglátogatta volna Széchenyit, nincs tudomásunk, bár sétája közben megfigyelhette az idős politikus, s pártfogó rokona, **almási Balogh Pál** ajánló soráival – ki Széchenyi házi orvosa volt – alkalma nyílhatott személyes találkozásra is.”¹⁴

Az említett almási Balogh Pál nem másnak, mint a fentebb már említett serkei református lelkésznek, Balogh Sámuelnek a testvére. Mindketten, akárcsak további két fiútestvérük, a rimaszombati református gimnáziumban

Hans Gasser – Izsó Miklós: Széchenyi István portréja (Ludwig Angerer felvétele, 1859. MNM Történelmi Fényképtár. Fotóművészet, 2008/1 nyomán)

érettségiztek. Az utóbbi ténynek a magyarázata abban van, hogy édesapjuk, **Balogh Mózes** 1800 és 1809 között Rimaszombatban volt református lelkész.¹⁵

Izsó Miklós Bécsben került kapcsolatba az ott tanuló magyar technikusokkal, akik ún. *Krajcár egyesületet* létesítettek, s anyagilag támogatták, hogy Münchenbe mehessen. Mint írták neki: „mi nem pártfogóid, hanem segítő barátaid és mi nem mágnások vagyunk, kik olly sokszor fitogtatásból tesznek valamit, hanem olyan fiúk, kiknek elvök: »a haza minden előtt«. Téged segíteni pedig véleményünk szerint egy részben: honi ügy”.¹⁶

Széchenyi halálhírére hallva, Izsó Miklós felajánlotta, hogy Gasser Széchenyi-mellszobrát, melyet a Széchenyi-család számára Bécsben már egyszer kifaragott, márványban elkészíti.

Levelére Szily Kálmán válaszolt.

„Bécs május 860

Kedves barátom Miklós!

Folyó hó 7-ikéről kelt leveledet vagy is inkább az abban foglalt javaslatodat a Széchenyi mellszobor tárgyában legjobbkor vettem; ugyanis épen gyűjteni kezdtem az országos szoborra és már csinosan is voltak aláíróim, midőn szép eszmédet, melyért a fiatalág neked Őszinte köszönettel tartozik, olvasám. Én rögtön elhatároztam magamban, ez ügyet, a mennyire tőlem telik, pártfogolni és az országos szoborra gyűlő pénzeket neked adni által, hogy nemes szándékokat kivihess; mert az általad elkészítendő Széchenyi mellszoborból következő igen fontos előnyöket láttam eredni:

1.ör Neved híresebbé lesz és a hon nagyjai előtt munkádat Széchenyihez méltón készítve el, hírnevet szeresz.

2.ör Nekünk, technikusoknak is igen nagy előnnyel kínálkozik ajánlatod, ugyanis mi igen csekély összeggel az akadémiának nagyon szép és becses ajándékot tehetünk.

Ez előnyöket a fiatalág előtt fejtegetve, igen hamar kinyertem beleegyezéseket és az ügyet ők is örömmel fogadták. Erre egyenest az Akadémia titoknokához, Toldyhoz fordultam és megkértem, tudósítson valljon az Akadémia ajándékunkat elfogadhatónak találja-e. Erre a levelemre jött válaszképen az a tudósítás, mely a *Vasárnapi Újságban* is állott, miszerint az Akadémia, a technikusok által fölkérte, Izsó Miklós jelenleg Münchenben lakó szobrász hazánk fia által készüendő Gasser féle Széchenyi-szobrot elfogadná és termeinek egyikében fölláttatni méltóztatnék. Az Akadémia elfogadja a lelkes ifjúk ajánlatát, s köszönő levelet intéz hozzájuk.¹⁷

Mikor a dolgok már ily formán tisztán voltak, elkezdtem tüzzel vassal gyűjteni. Gyűjtésem eredménye 200 osztrák forint lett, mi azonban csak június 5-én lesz befizetendő. Mi tőled kedves Miklósom! nem

kivánhatjuk és nem is kívánjuk, hogy ily nagy munkán kedvünkért ingyen fáradozzál, hanem adunk szíves ajánlatodért, a mit adhatunk. A márványra, modelre és egyebekre számításod szerint legfeljebb 100 forint kell és így a 200-ból neked is marad 100 frt, a mit a szünidők alatt igen fogsz használni; mi ugyanis a mi befolyásunk van rá, jövődre nézve ezt határoztuk. Most egész Augusztus végéig fogod tőlünk kapni havi pénzedet, akkor Szept. és Oct.re, a mikor nincsenek előadások, élj a Széchenyi szoborra adandó 100 osztrák forintokból. És Novembertől kezdve újlag küldjük havi pénzedet, mert utánajárásunknak sikerült számodra még a jövő évet is biztosítani. Azt hiszem, így elérted azt a mire vágytál. Münchenben bevégezheted e két év alatt tanulmányaidat és aztán jövőd tőled függ. – De térjünk vissza a Széchenyi szoborra. Leveledben ugyan nem irtad, de azt hiszem, magától értetik hogy a mellszobrot carrarai márványból fogod készíteni, s ezt én az Akadémiának már meg is irtam. Tehát a szobor mindenesetre carrarai márványból legyen. Másik föltételül azt irtam az Akadémiának, hogy f. é. Szeptember hónapban már készen lesz és le is jut Pestre. Te ugyanis hónapi időt gondoltál elkészítésére. És ez ezzel a terminussal meglesz.

Mihelyt az aláírott 200 forint be lesz fizetve, rögtön küldöm neked, hogy márványt vehess és elkezdhesd munkádat, Gassertól egy gypsöntetet már vettem és el is küldtem czimed alatt. Remélem már megkaptad. A gypsz mellszobor 20 frt-ba és a pakolás, elküldés 15 ft-ba került és így összesen 35 ft-ba; 65 forint marad még a márványra és czirkalmi képletekre. Nem tudom elég lesz? Vehetsz-e carrarai márványt? Ha nem lenne elég, Pótold a te 100 forintodból, téged azután majd kielégítünk utóbb ha pénzünk lesz.

Kívánok kedves Miklósom! sok türelmet és kitartást. Úgy tekintsd e munkát, mint olyat, melytől jövőd nagy részben függ. –

A mi a Pszichét illeti, igen köszönöm baráti megemlékezésedet. Küldd csak akárhogy, mindig igen szívesen veszem.

Jelenleg küldök 40 bajor forintot. Hiába pajtás! most nem telik több. Vigasztaljon az, hogy még a jövő esztendőre is biztosítva vagy.

Írj a Széchenyi szobor ügyében részletesen Téged őszintén szerető barátodnak

Szily Kálmán¹⁸

A szoborra szorgalmasan gyűlik a pénz, Szily híven beszámol a levelekben, bizakodik. „Szorgalmat és kitűnő vigyázatot a szobor faragásánál nem is ajánlok, mert tudom, hogy a nélkül is el fogsz mindent követni”.¹⁹

A gondok akkor kezdődtek, miután Szily Kálmán tanulmányait befejezte, s hazatért.

Izsót kitartásra inti, mert, ha „elnyomva a kétségbeeséstől, Münchent odahagynád, magad vágnád be jövőd utait, azért maradj, mert biztathatlak a párt-

fogásra nézve szép kilátásokkal”.²⁰ Unokatestvére, a Harmacon élő **Balogh Béla** is maradásra biztatja: „Itt még a cigány is politikával foglalkozik s ez ily válságos időben oly ragadós nyavalya, mely téged is megkaphatna, neked pedig egyedül a művészetre kell függeszteni egész lelkedet, kivált most, mikor annak titkaihoz már oly közel állasz, most, mikor a megszakasztás tán visszaesést eredményezne, egész jövődben kipótolhatatlant.”²¹

A Széchenyi-szobrot novemberben küldi Izsó Pestre, Szily Kálmán pedig ajánlólevelével kíséretében átadja az Akadémiának. Azt írja Izsónak, hogy a legközelebbi havi ülésen „Széchenyink fel leend a teremben állítva, s ekkor jó ügyed ott szóba. Pártfoglaltasodra nézve, minden jót várok, mert a szobor nem csak a tagokat, de **Dunaiszkyt** is igen meglepte és általános elismertetésben részesült”.²²

A sajtóban is hangot kapott az az elvárás, „hogy sokat ígérő tehetsége ki fejlesztésére és külföldön művelésére a nemzet áldozatképes fiai segédkezet nyújtsanak. Ily kiváló művészi erő megmentése valóságos nemzeti nyereségnek lenne tekinthető, s pedig, ha e gyámolítás elmarad, Izsó a kellő anyagi eszközök hiányában kénytelen lesz vésőjét szögbe dobni. Mi e célra a Mátyás szobor, Megyeri-emlék féle s több ily apró-cseprő heverő pénzalap fölhasználását a legkorszerűbbnek vélnök”.²³

A carrarai márványból faragott szobor ma is megvan a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében.

A mellszobor gipszmintája a mai napig megtalálható a Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményében.²⁴

A Rimaszombatot otthonának tekintő Izsó Miklósnak azonban volt még egy találkozása a „legnagyobb magyar”-ral.

A gondolat, hogy Széchenyi István emlékét köztéri szobor is őrizze, már halála hónapjában megfogant, s a gyűjtést is megkezdtek. Bizonyára erre a célra adományozta a Rimaszombati Kaszinó a már említett 20 forintot.

Am nem csupán a kaszinó támogatta a nemes kezdeményezést, hanem maga Rimaszombat városa is.

Az önkormányzat 1861. február 14-i ülésén a 74. sz. napirendi pont a következő volt:

„Tárgyaltván a' magyar tud. academia Elnöke, Méltóságos Gróf **Dessőfy Emil** úrnak azon - Nagy Széchenyink Emlékét megörökíttendő, s Pesten a Duna mentében felállítandó ércz szobor költségeinek fedezése érdekében kelt lelkes felhívása, be mulatván egyszersmind az e célra megüldött aláírási ív is. -”

A testület a következő határozatot fogadta el:

„Örömmel ragadván meg képviselő választmányunk ezen újabbi alkalmat, a' midőn ugyanis ismét hazafiúi célra áldozhatni módja nyílik, s elhatározta városi pénztárunk jelenlegi korlátolt állásához szabva, 100 osztr[ák] ért[ékű] forintokkal ezen vállalathoz járulni, jegyzői tollal az összeget azonnal bevezetve az aláírási ívbe; ezen felül megbízta Elnök Polgármes-

Izsó Miklós Széchenyi-szobormintája.

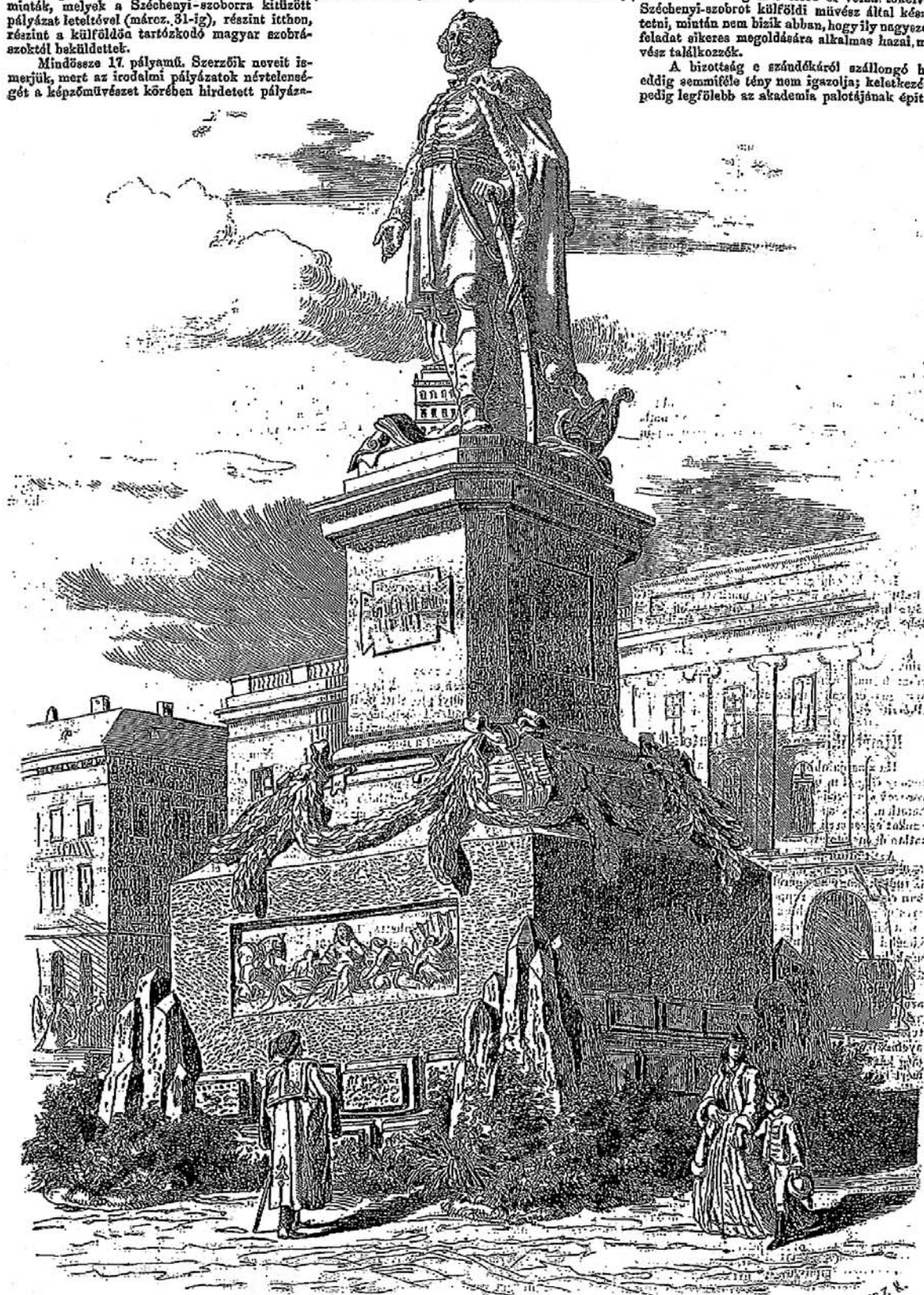
Az akadémia palotájának egyik kisebb tere-
mében együtt láthatók jelenleg mindazon szobor-
minták, melyek a Széchenyi-szoborra kitűzött
pályázat leteltével (márcz. 31-ig), részint itthon,
részint a külföldön tartózkodó magyar szobrá-
szoktól beküldettek.

Mindössze 17 pályamű. Szerzőik neveit is-
merjük, mert az irodalmi pályázatok névtelensé-
gét a képzőművészet körében hirdetett pályáza-

tokra állítani lehetetlen. Pályáztak pedig:
Benda, Benk, Dunaiszky, Engel, Faragó, Izsó,
Kugler János, Kugler József, Marsalkó, Schiffer,
Szandhás és ifj. b. Vay Miklós. Az utóbbi 4,

Dunaiszky és Marsalkó 2 mintával. Egy-két jó
nevű szobrászunk hallomás szerint azért tartó-
zkodott volna a pályázattól, mert híre járt, hogy
a szobor-bizottság már előre el volna téskélve a
Széchenyi-szobrot külföldi művész által készít-
tetni, miután nem bízik abban, hogy ily egyszerű
feladat sikeres megoldására alkalmas hazai mű-
vész találkozzék.

A bizottság e szándékáról szállongó hírt
eddig semmiféle tény nem igazolja; keletkezését
pedig legfőleg az akadémia palotájának építési

Izsó Miklós Széchenyi-szobormintája. — (Szekely Bertalan rajza után.)

Izsó Miklós Széchenyi-szobrának látványterve. A Vasárnapi Ujság (1866/15) nyomán

ter urat, hogy városi Polgár társaink közt is ezen hazafiás vállalatra aláírásokat gyűjteni szíveskedjék.”²⁵

A szobor mintájának elkészítésére szóló pályázatot a Magyar Tudományos Akadémia által megalakított bizottság 1866. március 31-i határidővel hirdette meg. Feltétekként szabták, hogy csak Magyarországon született, vagy legalább is itt élő művész vehet rajta részt. Előírták, hogy a szobor legyen egyszerű, Széchenyit a legnagyobb hasonlatossággal, nem eszményítve, 30–50 éves korában ábrázolja, hajadonfővel, amint alkotásaira (Lánchíd, Alagút, Akadémia stb.) tekint, magyaros viseletben. A beküldött mintának legalább másfél lábnyinak kell lennie és az összerakható talapzati minta ezzel arányban álljon.

A 12 pályamű között ott volt az Izsó Miklósi is.

„Izsó helyes érzékkel, a pályázati feltételektől eltérően, nem sziklás talapzatot tervezett, nem találván azt alkalmasnak kis térre kerülő álló alakos szobor talapzatalául, hanem hogy a feltételeknek is eleget tegyen, a sima, architektonikus talapzat négy sarkát kis szikladombokban oldja fel, melyekhez bokrokat is lehet ültetni és így átmenetet alkotnak a szobor és a természet között. A talapzat alsó részét, melyet alul quaderek tagolnak, elől dombormű díszíti; ezen az alsó szélesebb négyzetes talapzaton emelkedik egy keskenyebb basáb, oldallapjain felíratos táblákkal, felül gazdagon profilálva, mely a szobrot hordja. A két rész között egy harántos rész képezi az átmenetet, melyet koszorúfüzérék díszítenek, sarkán címer. A talapzaton, mint az egykorú bíráló írja: »haladó korunk legszebb vívmányainak jelvényei«²⁶ láthatók.”²⁷

Fogyatékoságai ellenére, Izsó Széchenyi-szobra meszsze felette állott a többi pályaműnek, s a nagyközönség

is Izsó mellett volt. A *Vasárnapi Ujság* így kommentálta a tervezetet:

„Izsó, ki eddig főleg csak jeles mellszobrai által tűnt ki, és a népeletből merített néhány fölötté becses plastikai művel mutatta be kiváló tehetségét, a hazai közönség előtt Széchenyi szobormintájával most fényesen bizonyítja be, hogy a szoborművészet magasabb rend feladatainak is megfelelni képes s hogy benne oly művészt birunk, kinek vésőjére bátran bizhatjuk az országos erővel létrehozandó Széchenyi- emlék elkészítését.”²⁸

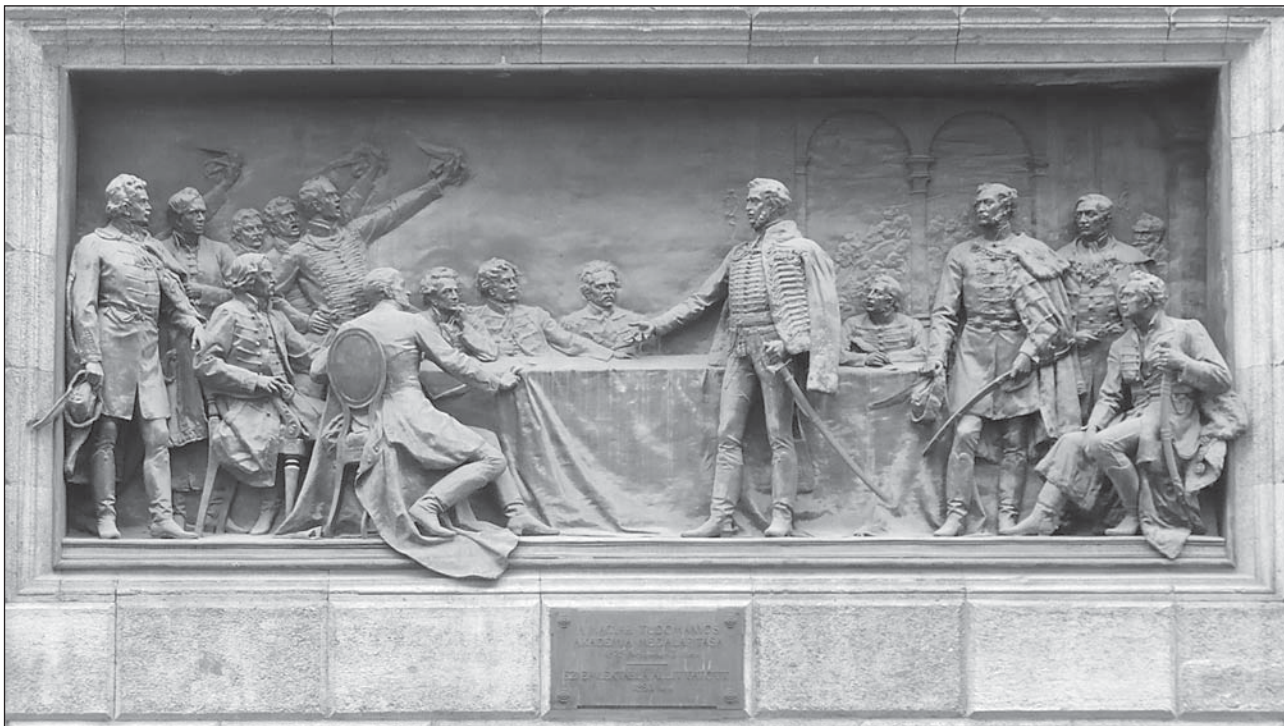
Nem így történt. A szoborbizottság az első fordulóban 4 művet választott ki, az Izsó tervezete csak a második lett. Izsó Miklós a 2. fordulóban nem indult el. A bizottság végül az **Engel József** tervezetét fogadta el.

*

Vizsgáljuk meg a másik lehetőséget is!

Az alsóhangonyi születésű **Holló Barnabás** szűkebb hazája, Gömör iránt egész életében erős elkötelezettséget érzett. Mint **Istók János** emlékezett rá, „a gömöri kiejtés meleg zamatját sohase hagyta el, sőt talán gyermekes örömmel kérkedett is vele.”²⁹ Elkötelezettségét és önzetlenségét kinyilvánította Tompa Mihály egészalakos szobra (1902), Ferenczy István mellszobra (1909), s a sajjögömöri Mátyás király szobor (1914) esetében is. Az általa ingyen mintázott Ferenczy-szobrot ifj. **Vaszary László** faragta ki carrarai márványból, s a másik két szobor esetében is igen jelentős kedvezményt adott.

Élete, főleg fiatalokora csak hézagosan ismert.³⁰ Szinte sehol nem találkozunk annak említésével, hogy a rima-

A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása (1893) • B. Kovács István felvétele

szombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* diákja volt, sőt, mint egy helyen olvassuk, „Szobrászati tanulmányait városunkban **Martinelli Antal** szakszerű vezetése alatt ennek műtermében kezdte meg s már mint kezdő feltűnést kellett jeles alkotási képessége s ügyessége által.”³¹

1893. január 15-én avatták fel azt a bronz emléktáblát, amely a *Magyar Tudományos Akadémia* alapítását örökíti meg, s amely ma is az intézmény Akadémia utcai falán látható.

Megalkotására **Eötvös Loránd**nak, az Akadémia elnökének, **Széchenyi Bélán**ak, az emléktábla kezdeményezőjének és tanárának, **Stróbl Alajos**nak a bizalmából Holló Barnabás kapott megbízatást.

A *Gömör-Kishont* a következőképpen emlékezik meg az eseményről:

„Nekünk gömörmegyeieknek kettős örömünk van e felett. Először: mert hazafiúi büszkeséggel tölt el bennünket, látva a kegyelet adóját leróni a »legnagyobb magyar«: a magyar tudományos akadémia megalapítójának emléke iránt. Másodszor: mert a leleplezendő emléktáblát megyénk szülöttje, az ifjú szobrász nemzedék legjelesebbike, Holló Barnabás művészi keze alkotta meg. [...] A siker, mit ifjú művésznünk ezen alkotásával elért, jövő művészi pályájának alapja leend, s mi e fölött őszinte örömmel fejezve ki, szívünkben óhajtuk, hogy az életben művészi sikereinek babérait busásan arassa.”³²

Goda Gertrúd így mutatja be az alkotást:

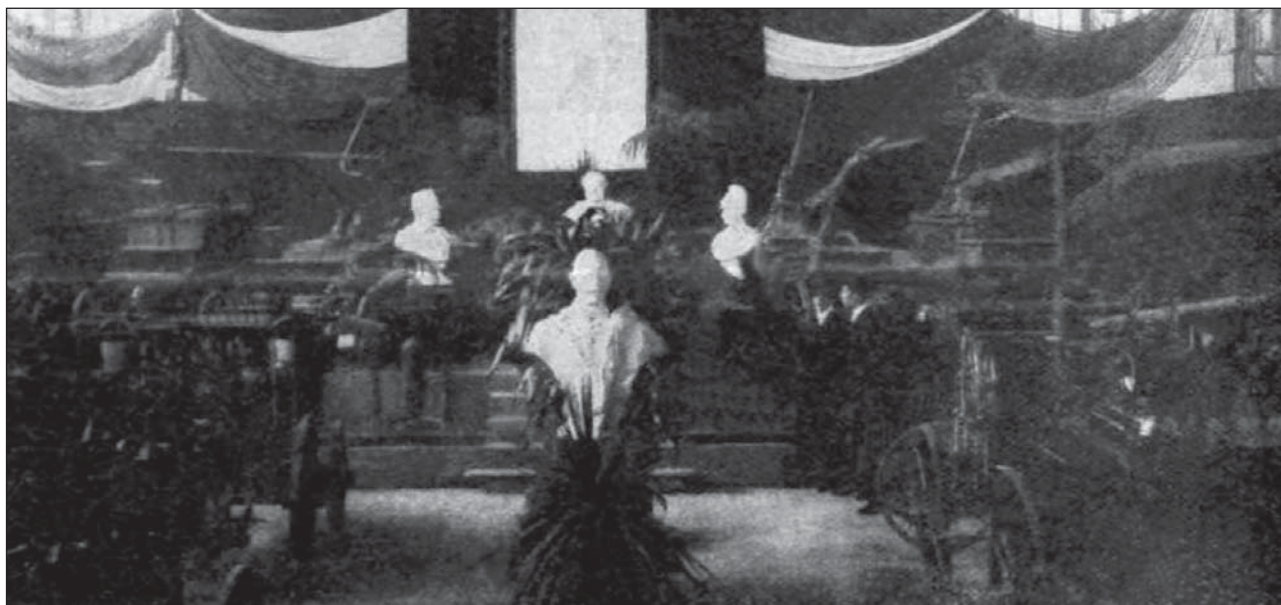
„Holló - mi sem természetesebb - a relief középpontjába Széchenyi István gróf teltre kész, fiatal alakját helyezte. Ez az eszmei centrum a domborművek esetében gyakran egybeesik a mértani középponttal, ahogyan esetünkben is. Széchenyi álló alakja a hitelesítő iratra mutat, balját lovaskapitányi öltözékéhez tartozó kardmarkolatán nyugtatja. így él a nemzet emlékezetében is »A legnagyobb magyar« alakja, amihez nagyban hoz-

zájárult e mű is. A további két alapító, **Andrássy György** és **Vay Ábrahám** Széchenyi mozdulatát isméli, de szerényebb formában, ülő helyzetükben. A negyedik, **Károlyi György** pedig az arisztokraták csoportját vezelve, állva követi Széchenyit.

A mű külön kiemeli **Wesselényi Miklós** sugalmazó szerepét. Jobb szélén ülve, kardjára támaszkodva, vigyázva szemléli a jó mederbe terelődött eseményt, miközben testtartásával a művész visszavezeti a figyelmet a középpontba. Széchenyi tekintete a másik inspiráló, **Felsőbükki Nagy Pál** elegánsan kifordított figurájára vetődik, midőn szavait az ülésen elnöklő **Máriássy István**hoz intézi. A kitörő örömmel fogadott bejelentést a háttérbe kerültek magasra emelt kézzel, ujjongva fogadják. Ők már szinte rajzként érzékelik a mélységet, míg az előtérben lévők egy nézetre komponált körplasztikáknak foghatók fel. Ezért az egész dombormű a szokottnál lényegesebb mélységgel bír! Az ún. haut reliefeken, azaz a magas domborműveken is túltesz! De a mű egységességét mindez nem befolyásolja hátrányosan. A már említett szerencsés tömegmozgatás, a nyugodt felületek és a mozgalmas részek egymáshoz viszonyított aránya meggyőzővé, életszerűvé teszi a tablót, ami talán mondhatjuk, hogy természetesen színpadszerű megoldásoktól sem idegen, s ami nagyon is velejáruja volt akár a felvilágosodás korának, akár a történelmi múlt bűvöletében élő historizmusnak. A gesztusokkal bőven kísért pátoszról nem is beszélve. (Holló Barnabás maga rendezte meg felkérésre ezen esemény életképi verzióját a Sopronban rendezett Széchenyi-ünnepség alkalmával.)”³³

A dombormű eredeti gipszmintája ma is a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* gyűjteményeiben van.

Holló Barnabás 1904-ben, **Köhler István** tűzoltó-szergyáros felkérésére, kiállítási installációt készített.

Holló Barnabás: *Installáció* (1904). Széchenyi István szobra hátul, közepén

Ennek központi része egy allegorikus dombormű-kompozíció (egy tűzoltó, amint a lángok közül megment egy nőt) volt. Az egész falat betöltő gipszmunka előtt „középen, zöldelő bokrok között áll József főherceg mellszobra, mögötte a magyar tűzoltóság lelkes úttörőjének, gróf **Széchenyi Ödönnek**, atyjának, gróf **Széchenyi Istvánnak**, s az országos szövetség jelenlegi elnökének, gróf **Széchenyi Viktornak** mellszobrai állanak, jelezve azt a sok és nagy érdemet, melyet a Széchenyi-család e fontos közügy érdekében szerzett. [...] Mind e szobrok **Holló Barnabás** szobrászművésznünk sikerült művei.”³⁴

Az elmondottak alapján bizonyosnak látszik, hogy az egykori városkerti Széchenyi-szobor vagy a Gasser-Izsó-féle büsztnek a másolata, vagy Holló Barnabás utóbb említett műve, illetve annak másolata lehetett. Hogy melyikük, egyelőre nem dönthető el bizonyosan. A mellszobrot ábrázoló képeslapok is csak távolról mutatják az alkotást.

JEGYZETEK

- ¹ Ferenczy és Széchenyi kapcsolatát Meller Simon (1905) nyomán mutatjuk be.
- ² A Besztercebányai Állami Területi Levéltár Rimaszombati Fiókja (ŠOA BB - RS). A Rimaszombati Kaszinó iratai. Régi jelzet: Rimaszombati Kaszinó A doboz, 16. szám.
- ³ ŠOA BB - RS. A Rimaszombati Kaszinó iratai.
- ⁴ Széchenyi-gyászünnepek. Vasárnapi Ujság, 7. évfolyam, 20. szám (1860. május 13.). 236.
- ⁵ Széchenyi-gyászünnepek. Vasárnapi Ujság, 7. évfolyam, 25. szám (1860. június 17.). 303.
- ⁶ ŠOA BB - RS. Rimaszombat város tanácsának jegyzőkönyvei. 1860.
- ⁷ Divatcsarnok 8. évf. 19. szám, 152.
- ⁸ ŠOA BB - RS. Rimaszombat város tanácsának jegyzőkönyvei. 1861.
- ⁹ Rábely 2005. 70-71.
- ¹⁰ Goda 1993. 15.
- ¹¹ Vasárnapi Ujság, 6. évfolyam, 5. szám (1859. január 30.). 59.
- ¹² Szana 1897. 20.
- ¹³ Weiss 1939. 16.
- ¹⁴ Goda 1993. 17.
- ¹⁵ Minderről: Nagy 1992. 24. Szmrecsányi Miklós (1910-11) azt írja róla, hogy „Csöndes, szerény paplakában, a fővárostól és a tudomány forrásaitól távol mégis elismert esztétikai irodalmi munkásságot volt képes kifejtetni. Az Akadémia öt 1858-ban tagjai sorába választotta. A Wiegand által kiadott »Közhasznú esmeretek tára« számára az esztétika körébe vágó cikkek nagy részét ő írta. S onnan merítette Izsó Miklós is később, rimaszombati tartózkodása alatt készült jegyzetei szerint a művészet első elméleti fogalmait. A rokonsági és a helyi vonatkozás – Rimaszombat és Serke közelsége – arra enged következtetést, hogy abban az időben nemcsak Ferenczytól, de Balogh Sámuelától is részesült jóakaró ösztönzésben.”
- ¹⁶ Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, január 1. 1860. Weisz 1939. 18. Szana 1897. 31.
- ¹⁷ A hetilap 21. számában szó szerint ez áll: „Aztán olvasá a titoknok Buda városa községtanácsának levelét, melyben a Széchenyi-emlékre a városi pénztárból 400 fr. ajánl föl az Akadémiának. Az Akadémia köszönetet mond íretre. – Végül a bécsi műegyetemi magyar ifjak levelét olvasá föl

a titoknok, melyben jelentik, hogy ők Széchenyinek Gassertől készített mellszobra párját, ugyancsak karrarai márványból, s Izsó Miklós, jelenleg Münchenben lakó szobrász hazánkfa által (ki nagyrészen a Gasser féle szobrot is dolgozta) elkészítették, s kéri az Akadémiát, fogadja el ezen szobrot s állíttassa föl valamelyik teremében. Az Akadémia elfogadja a lelkes ifjak ajánlatát s köszönőlevelet intéz hozzájuk.”

- ¹⁸ Weisz 1939. 20–21.
- ¹⁹ Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, június 15. 1860. Weisz 1939. 21.
- ²¹ Szana 1897. 34.
- ²⁰ Szily Kálmán levele Izsóhoz. Buda, decemb. 10. 1860. Weisz 21.
- ²¹ Szana 1897. 34.
- ²² Szily Kálmán levele Izsóhoz. Buda, december 10. 1860. Weisz 1939. 22.
- ²³ Pesti Napló 1860. december 6. Weisz 1939. 22.
- ²⁴ Leltári szám: 48/76
- ²⁵ ŠOA BB - RS. Rimaszombat város tanácsának jegyzőkönyvei. 1861.
- ²⁶ Hazánk s a Külföld 1866. 233.
- ²⁷ Minderről részletesen: Weisz 1939. 45–48.
- ²⁸ Vasárnapi Ujság 1866. április 15. 177–178
- ²⁹ Istók (1926) emlékezését Goda (1995. 402.) idézi.
- ³⁰ Goda Gertrúd (1995. 402.) szerint „a részletes életrajzhoz kevés dokumentum maradt.” Ő egyenesen az 1887. évvel kezdi, amikor – mint írja – a budapesti iparművészeti iskolába járt.
- ³¹ Gömör-Kishont XIV/2. (1893. január 12.)
Holló Barnabás 1876-ban lett a gimnázium diákja. Az 1881/82-es tanévben már az 5. évfolyamban kellene lennie, de – úgy látszik – ismételt, mert a 4. évfolyam diákjai között szerepeltetik. A következő tanévben már nincs az iskola diákjai között.
- ³² Gömör-Kishont XIV/2. (1893. január 12.)
- ³³ Goda 1995. 404–405.
- ³⁴ Tűzoltó kongresszus. Vasárnapi Ujság 51/34. 1904. 578–579.

IRODALOM

Bodorová, Olga

2008: Rimavská Sobota na starých pohľadniciach. Dajama, Bratislava

Goda Gertrúd

1993: Izsó Miklós. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

1995: Holló Barnabás. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIV. 401–418.

Istók János

1926: Emlékezés H. B.-re. Képes Krónika.

Meller Simon

1905: Ferenczy István élete és művei. Magyar Történelmi Társulat, Budapest

Nagy Károly

1992: Dr. Almási Balogh Pál életútja 1794-1867. Nagybarca – Ózd

Rábely Miklós

2005: Egy rimaszombati polgár emlékezései. Gömör-Kishonti Téka 8. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

Szana Tamás

1897: Izsó Miklós élete és munkái. Budapest

Soós Gyula (összegyűjtötte)

1958: Izsó Miklós levelei. Budapest

Szmrecsányi Miklós

1910-1911: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok. Művészet, IX-X.

Weisz Anna

1939: Izsó Miklós élete és művészete. 1831–1875. Budapest

Kiss László

Palócföld orvosai 35.

Az igazi civilizáció terjesztője: Ursziny Gyula (1866-1952)*

„Az igazi civilizatio terjesztése fáradságos – 30 éve végzem –, mert az emberek csak cseppenként veszik be, míg a divat oly gyorsan terjed, mint a rádió... Még nem tartunk ott, amit **Pettenkofer**¹ mondott, hogy a kórmelegedés tökebefektetés, nemcsak a közegészségügy, hanem az ipar és őstermelés terén, sőt az adózásnál is, mert kevesebb betegeskedést, több munkanapot, jövedelmet jelent. Agrár állam létünkre munkásainkról nem gondoskodunk, lakásaik földesek, sötétek, nedvesek, nagyon elmaradtak az ipari munkások lakásaitól”² – olvashatták a Népegészségügy című lap olvasói 1928-ban. A Visszaemlékezéseim című szenvedélyes hangú cikk a szerzője dr. **Ursziny Gyula** járási tisztviselő (Putnok) volt.

A sorozatunkban bemutatott palócföldi orvosok döntő többsége „gyógyító” orvos volt. Megyei orvosként, azaz „fizikusként”, járási seborvosként, de városi vagy vidéki gyakorló orvosként is betegeket gyógyítottak, sérülteket láttak el. A ma közegészségügyinek, higiéniaiainak nevezett feladatok közül többnyire csak azok egy részével, a járványüggyel (epidemiológiával) kerültek szorosabb kapcsolatba. A kor ismereteinek fényében vették ki részüket a járványok elleni küzdelemből – pl. himlőjárvány kitérősekor igyekeztek védőoltással csökkenteni az epidémia súlyosságát, tartamát. Egyéb közegészségügyi beavatkozásra sem ismereteik, sem eszközeik, sem törvényes meghatalmazásuk nem volt. A helyzet az 1860-as években változott meg – 1865-ben a már említett Pettenkofer tanszéket kapott Münchenben és elkezdte *Higiene* címen előadásait. Külföldi tanulmányútja során járt nála **Fodor József** (1843–1901) is, aki hazatérése után, Budapesten lett az 1874-ben felállított közegészségtani tanszék vezetője. Vele indult meg a közegészségtan, az egészségtudomány (higiénia) oktatása és tudományos művelése Magyarországon. Maga Fodor így fogalmazta meg az új tudományág feladatait: „Valamint az orvoslás az egyes emberben keresi a betegség és a szenvedés helyét, természetét, s azt meggyógyítani igyekszik: úgy az egészségtudomány kutatja a népesség, az emberiség életében, organizmusában a kóros állapotokat, a sínylődést, ezek okait és kútforrásait, s igyekszik – eme okok és források elhárításával – a népességet egészségessé, munkaképessé tenni, szenvedését elhárítani”³.

Az 1889/90. tanévben Pesten orvosi diplomát szerzett csetneki születésű Urszinyi (!) Gyula tehát már alapos közegészségtani ismeretekkel felvértezve kezdhette meg pályáját. Így aztán, miután kétévi kórházi gyakorlatot követően a Békés megyei nagyközségbe, Mezőberénybe⁴ került, nem szállt inába a bátorsága, amikor **Bodoky Zoltán** főszolgabíró e szavakkal fogadta: „elvárom, hogy a község elhanyagolt közegészségügyét előbbre viszi”⁵.

Ursziny a „házak előtt búzát terjesztő belvizek” levezetését látta a legsürgősebb feladatnak. S amikor felszólítására „az

előjáróság” füle botját sem mozdította, saját maga fogadott fel földmunkásokat a főtéren tétlenül lődörgők közül. „Másnap elosztottam őket és elkezdtek a belvizek levezetését a vályogödrökbe. A csatornázás 12 nap alatt be volt fejezve, de 42 háztulajdonos nem készített hidat, hanem betöltötte az árkot. Telephonon jelenttem s a főszolgabíró kijött s az illetőket 25 frt.-ra büntette és a hidak elkészítését – költséjükre – elrendelte. Miután az imperium gyakorlását rám ruházta a főszolgabíró, rövid úton elvégeztem a község csatornázását aralásig, a legolcsóbban.” – emlékezik Ursziny 1928-ban.

Nemcsak erélyre, de bátorságra is szüksége volt a közegészségügyi, járványügyi feladatok sikeres megoldásához. A több száz megbetegedést és a megbetegedettek 30–40 százalékanak halálát okozó torokgyík (diftéria) és vörheny (skarlat) járvány idején a megyei főorvos útján fertőtlenítő gépet szerzett be és „a fertőtlenítést ruháimon mutattam be”. Amikor segédei megkezdték a lakosság házainak fertőtlenítését, a „félrevezetett” szlovákok megtámadták őket. A fertőtlenítők kénytelenek voltak a szobát magukra zárni. „Amikor odaérkeztem – emlékezik Ursziny – a tömeg fenyegetett, de erélyes fellépésemre, szavaimra lecsillapodtak s a fertőtlenítőket kiengedtem”. A fertőtlenítést csendőri fedezettel fejezte be.

Megdöbbenő olvasni, hogy még a saját orvos-kollégája is megkérdőjelezte eljárásának közegészségügyi megalapozottságát. „Az utcán kérdezte a collega: talán azt akarom, hogy egy beteg se legyen? Itt vagyok 14 éve és mindig volt diphteria 4–5 is”.

Ursziny hamarosan belátta, az „előjáróság” továbbra sem áll ki mellette, ezért állásáról leköszönt. Ez idő tájt nyílt meg Putnok közelében a királdi szénbánya, amely orvost keresett. A kiírt pályázatot Ursziny nyerte meg. Ekkor költözött Putnokra, ahol nemcsak tartós munkahelyet, de a bányát feltáró **Hönsch Ede** mérnök **Felícia** lányának személyében

Ursziny Gyula a putnoki szőlőhegyen (A putnoki Gömöri Múzeum gyűjteményeiből és engedélyével.)

* Ez úton is köszönöm Mogyoródi Árpádnak, hogy figyelmemet felhívta Ursziny doktorra és értékes segítséget nyújtott putnoki emlékeinek felkutatásában.

feleséget is talált magának.⁶ Orvosi munkájának fáradalmait pedig apósának megyszerte híres szőlőjében pihenhetette ki.

Egyébként Ursziny szubjektív „visszaemlékezéseit” objektív adattal is alátámaszthatjuk. Az 1940-ben kiadott *Keresztény Magyar Közéleti Almanach Ursziny Gyula* szócikéből idézünk: *„Kétévi kórházi gyakorlat után 1892-ben Mezőberényben választották meg orvosnak. A közegészségügyi téren elhanyagolt községben szívós munkával, szóval és írásban jelentős eredményeket ért el”*⁷.

Hasonló eredményekre törekszik következő munkahelyén, Putnokon is. *„Mint bányarvos, beláttam, hogy a nép tudatlansága miatt közegészségügyi törvényeink végre nem hajthatók, elkezdtem füzetek útján és szóval tanítani a munkásokat.”*⁸ Számos – ma egészségnevelőnek nevezett – füzet szerzője.

Iskolaorvosként is szép sikereket ért el. Már 1895-ben – az elsők közt az országban – bevezette az iskolás gyermekek „*praeventív lila oldattal*” való gyakori szájöblögetését. Azóta diftéria nem fordult elő, mert a szájöblögetés „*a nyálkahártya edzése által kedvezőtlen feltételeket teremtett a vírus letelepedésére, bejutására, virágzására és szaporodására*”. Ne tévesszen meg senkit a „vírus” szó használata – ezt a szót még 20. első felében is használták „méreg, kórokozó” értelemben. Ilyen értelemben használta Visszaemlékezésében Ursziny is. Tisztában volt azzal, hogy a valódi kórokozó nem vírus, hanem egy mérget, toxint termelő baktérium: a *Corynebacterium diphtheriae*. Jól ismerte a diftéria elleni szérumterápiát is, hiszen ott volt 1894-ben a VIII. nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszuson, melynek Budapest adott otthont. A kongresszuson a francia **R. Roux** számolt be a „*difteritisznek antitoxinnal való gyógyítása körül*” szerzett tapasztalatokról.⁹ A budapesti kongresszuson hallottaktól viszont Ursziny tartott előadást kollégáinak a *Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet* 1894. szeptember 24-i ülésén.¹⁰ Előadása megjelent az Egylet évkönyvében is.¹¹

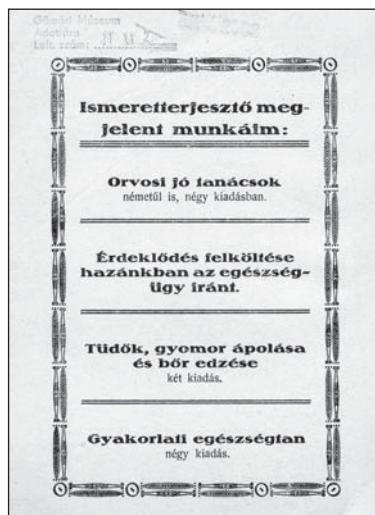
Ursziny a későbbiek során sem vesztette el érdeklődését a közegészségügy, szélesebb értelemben a közügyek iránt. Egyike volt azon felvidéki orvosoknak, akik kritikus megjegy-

zéseikkel, a gyakorlati életből fakadó meglátásaikkal igyekeztek javítani az 1891-ben elfogadott betegbiztosítási törvényen. A XIV/1891 sz. törvény az ipari és gyári – beleértve a bányákat is – alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezését szabályozta a „*betegsegélyező-pénztár*” intézményén keresztül. Az intézmény azonban sokáig nem tudta levétközni „*gyermekbetegségeit*”. Ennek egyik okát Ursziny az adminisztráció elburjánzásában látta. Az Egyletben tartott előadásában rámutatott, hogy a humanizmus leple alatt könyörtelen nyereség-hajsza folyik, a betegsegélyezés eredeti nemes gondolatát anyagi érdekek szolgálatába fogták és ebben az orvosokat eszközként használják. Konkrét példán mutatta be, hogy egy pénztár 925 forintos költségvetéséből a humanitárius célokra csak 191 forint jutott (ebből az orvos fizetésére 60, orvosságokra 88, betegsegélyezésre 33, temetés költségeire 10), viszont az adminisztrációra 525. Ursziny szerint a betegsegélypénztárak vezetését az orvosokra kellene bízni. A megyei főorvos egyetlen adminisztratív erővel erre képes lenne s így az irodai stb. költségek 15% alá volnának szoríthatók.¹² Ez az előadása is megjelent az Egylet évkönyvében.¹³

Ursziny azonban nem csak „*hazai pályán*”, a *Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet*ben merete hallatni hangját. A századfordulón az orvosi, közegészségügyi témák meg tárgyalásának egyik fontos fóruma még mindig a kétfévente, az ország más-más régiójában megrendezett „*vándorgyűlés*” volt. Az 1901-ben Bártfán (ma: Bardejov) megrendezett XXXI. vándorgyűlésen *A tüdővész elleni küzdelem az igazi civilizatio terjesztése* címen tartott figyelmet keltő előadást. Előadása – kivonatban – megjelent a vándorgyűlésről kiadott kötetben is.¹⁴ Ott volt az 1905-ben Szegeden, illetve az 1907-ben Pozsonyban rendezett vándorgyűlésen is.

Ez utóbbin több szempontból figyelemre méltó előadást tartott *A gyomor előkészítés befolyásairól az emésztésre, Pawlow állatkísérletei és tapasztalataim alapján* címmel. Már maga a cím jelezte, hogy az előadó, vidéki orvos létere is, lépést tud tartani a medicina legújabb felismeréseivel. *„A táplálkozás élettanának kutatása terén elért eredményeier”* 1904-ben orvosi Nobel-díjjal kitüntetett **Ivan Petrovics Pavlov** (1849–1936) felfedezésének lényegét *A gyomortól a lélekig* cím alatt foglalta össze szellemesen **Kellner**.¹⁵ Pavlov híres, kutyákon végzett kísérleteivel azt bizonyította be, hogy az emésztőrendszer működése nemcsak attól függ, milyen étel jut a gyomorba, hanem attól is, hogy a táplálkozás, emésztés közben mint vélekedik a dologról az agyvelő és az öntudat – ha úgy tesszik a „*lélek*” –, amely nagymértékben befolyásolja az egyes emésztőmirigyek működését. Ursziny ezt így fogalmazta meg: *„... nem az ételek mechanikai ingere indítja meg az emésztést, hanem... az a jó érzés, amely az evéssel jár; váltja ki a pszichikai emésztést... A pszichikai emésztés magyarázza meg azt, hogy az egyes népfajok saját nemzeti ételeiket könnyen emésztik, mert érzékszerveik útján – az agy közvetítésével – annyi emésztő nedvet termelnek a száj, gyomor mirigyei, a hasnyálmirigy és a máj, amennyi megszokott kedvenc ételük megemésztéséhez szükséges.”*¹⁶

A továbbiakban a gyomorhurut megelőzésében, gyógyításában szerzett gazdag tapasztalatait ismerteti, majd így

Ursziny Gyula egészségnevelő munkái (A putnoki Gömöri Múzeum gyűjteményéből és engedélyével.)

zárja előadását: „A gyakorló orvos feladata értékesíteni a tudomány legújabb vívmányait az emberiség javára. Ezt a célt szolgálják levesízestóm és gyorsítóm s mielőtt még Pawlow felfedezéseit olvastam, volt tudomásom a pszichikai emésztésről”. Ez utóbbi mondat arra utal, hogy doktorunk otthonosan mozoghatott a konyhában is.

A teljesség kedvéért tegyük hozzá: Pozsonyban tartott még egy előadást *Heveny és idült fertőző betegségek felismerése az iskolában* címen – ennek kivonata is megjelent a vándorgyűlés Munkálataiban (196. o.).

Annak ellenére, hogy Ursziny 1928-ban publikálta „visszaemlékezéseit”, magánéletéről, családjáról csak keveset tudunk – ez utóbbiakról ugyanis nem ejtett egy szót sem. A már említett, 1940-es *Keresztény Magyar Közéleti Almanach* szerint 1866. május 15-én született Csetneken (ma: Štútnik) evangélikus szülők, **Ursziny Mátyás**¹⁷ és **Madarász Zsuzsanna** gyermekeként. A középiskolát a cipszer (szepességi) Késmárkon (ma: Kežmarok) végezte – itt tanulhatott meg németül. 1892-től Mezőberényben a közegészségügy terén szerzett érdemeket, ill. „Moszkvában, Odesszában, Svájcban tanulmányozta a közegészségügyi kérdéseket”¹⁸. A szócikk nem említi, mikor költözött el Békés megyéből és mikor telepedett le Putnokon, megjegyzi viszont, hogy Gömör és Borsod vármegyék tiszteletbeli főorvosa. Anna lánya „családi krónikájából” tudjuk, hogy putnoki működését megszakítva, öt évig Ózdon volt járás- és bányarvos, 1914-ben költöztek vissza Putnokra.

Nem tudjuk, hol, milyen funkcióban vészelte át az 1. világháborút, amely gyászba borította családját: **Gyula** nevű fia hősi halált halt a fronton. A háborút követő trianoni döntés következtében a történeti Gömör 280 településéből csak 21 maradt Magyarországé – az ún. gömöri sarok, azaz a putnoki járás.¹⁹ Így történhetett, hogy a 1921-ben „a közegészségügy terén szerzett érdemei elismerésül” magyar királyi egészségügyi tanácsos címet kapott. A „tanácsosokat” bemutató *Díszalbum* nemcsak Ursziny fényképét közölte, hanem rövid életrajzát is. Ebből idézünk: „1893-ban járási tisztiorvos lett Mezőberényben. 1917-ben Gömör megye tiszteletbeli tiszt főorvosa volt. 1921 óta Putnokon működik, mint járási tisztiorvos. Régóta foglalkozik a körmegelőzés kérdésével. Három könyvet, több tanulmányt, számos közleményt írt és sok előadást tartott e problémáról.”²⁰

Dr. Ursziny Gyula 1952-ben hunyt el. Síremléke a putnoki temetőben ma is látható. Érdemei ellenére – a gyógyítás mellett egyenrangú orvosi feladatnak tekintette a „körmegelőzést”; a közegészségtan, higiénia egyik első vidéki jeles művelőjének tekinthető – ma a méltatlanul elfeledett orvosok sorába tartozik. Születésének 150. évfordulóján tisztelettel hajtunk fejet életműve előtt.

JEGYZETEK

¹ Max Joseph von Pettenkofer (1818–1901) német orvos, higiénikus, Münchenben a világ első közegészségtani tanszékének vezetője. „A lég viszonyáról a ruházat, lakás és talajhoz” címmel, magyarul is megjelent egyik legfontosabb munkája

² Ursziny 1928. 947.

³ Fodor sorait idézi: Vedres és Fodor 1969. 131.

⁴ 1891-ben Mezőberénynek 12 469 lakosa volt, közte 7 365 magyar, 2 258 német

és 2 840 szlovák; a vallást illetően: a 8 023 evangélikus, 3 232 kálvinista mellett mindössze 616 katolikus ill. 319 izraelita (A Pallas Nagy Lexikona, XII. k., 1896, 592.)

⁵ Ursziny 1928. 945.

⁶ Dr. Regéczy-Nagy Lajosné sz. Ursziny Anna: Családi krónika (kézirat a Putnoki Múzeum birtokában)

⁷ Keresztény Magyar Közéleti Almanach. 1125.

⁸ Ursziny 1928. 945.

⁹ Kiss 1994. 1315–1316.

¹⁰ Pekařová 2010. 115–116.

¹¹ Ursziny 1895.

¹² Pekařová 2010. 194.

¹³ Ursziny 1900.

¹⁴ Ursziny 1901. 209.

¹⁵ Kellner 1939. 45.

¹⁶ Ursziny 1907. 198.

¹⁷ Valószínűleg azonos a Szántó József „Egészségügyi Kalauz”-ában (Budapest, 1882. 36.) szereplő Urszéni (!) Mátyás csetneki gyógyszerésszel.

¹⁸ Keresztény Magyar Közéleti Almanach. 1125.

¹⁹ Szombathy 1984. 247.

²⁰ Díszalbum 1902–1930. 134.

IRODALOM

Díszalbum 1920–1930.

1931: Hellas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadása. Budapest

Kellner Dániel

1939: A Nobel-díjas orvosok élete és munkássága. 2., bővített kiadás. Novák Rudolf és Társa. Budapest

Keresztény Magyar Közéleti Almanach

1940: Második kötet, M–Zs. Közgazdasági enciklopédia II. csoport, „Pátria” Irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság, Budapest. 1125.

Kiss László

1994: Az 1894-es budapesti kongresszus szerepe a diftéria szérumenterápiájának térhódításában. Orvosi Hetilap, 135. évf., 24. sz., 1314–1316.

Pekařová, Katarína

2010: Prírodovedné a lekárske spolky na území Slovenska (1850–1918) so zvláštnym zreteľom na zdravotnícko-medicínsku tematiku a biologické vedy v ich publikačných aktivitách. Univerzitná knižnica, Bratislava

Szombathy Viktor

1984: Az északi hegyek ölelésében. (Ezerszínú Magyarország sorozat kötete). Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

Ursziny Gyula

1895: Diphteritis diagnosticai és therapeuticaik értékéről. In: A Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet Évkönyve 1895. évrre, 9–17.

1900: A betegsegélyző pénztárról. In: A Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet Évkönyve, 1900. évrre, 15–21.

1901: A tüdővész elleni küzdelem az igazi civilisatio terjesztése. In: Prochnow, J. – Nuricsán, J.: A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXI. nagy-gyűlésének munkálatai. Budapest, 209.

1907: A gyomor előkészítés befolyásairól az emésztésre, Pawlow állatkísérletei és tapasztalatai alapján. In: Kerekes Pál, Bíró Lajos (szerk.): A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXIV. Nagy-gyűlésének Munkálatai. Pozsony. 198–199.

1928: Visszaemlékezéseim. Népegészségügy, 945–948.

Vedres István és Fodor Ferenc

1969: Fodor József (1843–1901) In: Réti Endre (szerk.): A magyar orvosi iskola mesterei. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 129–134.

Pál István

Losonctól Londonig

Egy szerencsétlen sorsú felvidéki magyar kereskedő, mint állambiztonsági célszemély

1945 és 1949 között a Szovjetunió után Nagy-Britannia volt Magyarország második legfontosabb külkereskedelmi partnere, ahová elsősorban mezőgazdasági termékeket exportáltunk gépek és különféle készáruk ellenében. **Ernest Bevin** munkáspárti külügyminiszter a kétoldalú árucserre jóvoltából látta megőrizhetőnek a magyarországi brit befolyást, így London ennek érdekében még a kártérítési igénytől is eltekintett, azonban az **Edgar Sanders** angol üzletember letartóztatását követően a kétoldalú kapcsolatok mélypontra süllyedtek. Magyarország és Nagy-Britannia 1956-ban hosszúléjárati kereskedelmi szerződést írt alá, viszont az 1956-os forradalom elleni szovjet intervenciót követően újból törés állt be a viszony normalizálódásában.¹ Minthogy Budapest diplomáciai téren elszigetelődött,² így érthető módon, kevés nyugati turista és üzletember járt Magyarországra, a Belügyminisztérium II/3. osztálya (a hírszerzés) kvázi az összes beutazót célszemélyként kezelte. Paradox módon, ahogy az *MI6 - Military Intelligence Section 6* (a brit polgári hírszerzés) **Claude Dansey** irányításával létrehozott Z-hálózata már az 1930-as évektől elsősorban zsidó származású üzletemberekre épült,³ úgy a BM II/3 osztály is kifejezetten nagy hangsúlyt helyezett rá, hogy a közös antifasiszta gondolkodásmódra való hivatkozással próbáljon a magyar export lebonyolításában érdekelt, a holokauszt következtében kivétel nélkül súlyos egyéni tragédiákkal sújtott külkereskedelmi vállalkozókat beszervezni.

Az erre irányuló törekvésekhez illeszkedően, 1959 októberében **Demeter Bertalan** főhadnagy,⁴ a Belügyminisztérium (BM) II/3-A alosztályának beosztottja felhívta **Tömpe András** hírszerzőfőnök⁵ figyelmét egy **Schwarz Herman Tibor** nevű, brit állampolgárságú kereskedőre, a *J. Porter (helyesen: Porter) and Co. /Aldersgate/ L. T. D.* egyik igazgatójára. Schwarz 1922. május 23-án született Losoncon, míg nála 13 évvel fiatalabb felesége Prágában látta meg a napvilágot. Az üzletember Csehszlovákiából vándorolt ki Angliába, ahol 1948. január 16-án honosítással szerzett állampolgárságot.⁶ Csehszlovákiában sokszor megfordult, de Magyarországra az 1948-as rokonlátogatással egybekötött üzleti tárgyalásokat követően 11 évig be sem tette a lábát. Schwarz nagybátyát, **Sulyok Ernőt** kereste fel, miközben tárgyalásokat folytatott a *Szentgotthárdi Selyemgyár Rt.* részéről **Bartos Béla**, a *Schiel Testvérek Rt.* részéről pedig dr. **Kaufman Géza** igazgatókkal. Bár a szóban forgó vállalatok alapvető nyersanyagokat szereztek be az üzletembertől, (újabb) beutazási kérelmére a *KEOKH - Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal* - 1948-as átiratára indoklás nélkül nemleges válasz érkezett a Külügyminisztériumtól

(KÜM). Schwarz minden bizonnyal ezért nem járt több mint egy évtizeden keresztül Magyarországon, csak-hogy 1958 folyamán a *Hungarotex*-el már 13 000 font értékű üzletet bonyolított. Beutazását a külkereskedelmi vállalat kezdeményezte, mivel Schwarz valamennyi osztályuk komoly vevőjének számított, akivel nagyobb volumenű megrendelésről tárgyaltak. Amikor 1959. május 7-től 11-ig újból Magyarországra érkezett, a Duna szállóban lakott. A *Hungarotex*-nél **Matuska Miklós**, **Keglovich György**, **Kádárné** és **Schramek Györgyné** előadókkal tárgyalt, majd szeptember 9. és 22. között Matuska és **Trautman Mária** külkereskedőkkel zajlott egyeztetés egy 100 ezer yardos rendelés rajzainak kiválasztásáról. Az utóbbi alkalommal a Palace szállóban tartózkodott.⁷ A hírszerzőfőnök ekkor azzal fordult **Gazdik Gyula** alezredeshez, a *BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya* vezetőjéhez,⁸ hogy - a Nagy-Britanniában már csak történelmi okok miatt is jobb pozícióval rendelkező⁹ - csehszlovák állambiztonsági szervektől érdeklődjön, foglalkoznak-e a *J. Porter and Co. L. T. D.* igazgatójával operatív célból. Amennyiben nem, úgy a célszeméllyel kapcsolatban fellelhető anyagokat - operatív felhasználásra - küldjék át a magyar hírszerzésnek.¹⁰ Tömpe vezérőrnagy ezt követően a II/2 osztály (kémelhárítás)¹¹ G alosztályán keresztül kérte a Schwarz tevékenységére és politikai megnyilvánulására vonatkozó anyagok beszerzését, miközben rákérdezett, hogy van-e hálózati személy a vállalat dolgozói között. Az üzletember megfigyelésére Keglovich jött szóba, akit a II/2 - G tartott.¹² Alföldi tíz nappal később értesítette a londoni rezidentúrát, hogy a Központ foglalkozni kezdett Schwarz Herman Tibor - a továbbiakban **Hevesi** - csehszlovák származású brit állampolgárral, aki a *Hungarotex* üzletfele. A nem azonosítható **Báthori** és **Lakatos** titkos munkatársaknak elsőként azt kellett kiderítenie, hogy a célszemély a kereskedelmi kirendeltség munkatársai közül kivel áll üzleti kapcsolatban, illetve azon túl tart-e valakivel szorosabb viszonyt. A szóban forgó beosztottaktól a cég tőkeerejére, profiljára, a magyar üzleti vonal súlyára, Hevesi ebben meglévő személyes érdektségére, és a más országok felé irányuló kereskedelmi tevékenységre vonatkozóan vártak információt. A Központ érdeklődése kiterjedt a jelölt emberi tulajdonságaira - Angliába jutásának körülményei, katonai szolgálat, családi élet, anyagi helyzet, jellem - valamint a politikai és operatív szempontokra. Az utóbbi égisze alatt először a jelölt politikai felfogását, a Magyar Népköztársasággal (MNK) szembeni magatartását, az itteni kapcsolataihoz való viszonyát kellett vizsgálni a két titkos munkatársnak, majd ez után következett, hogy a jelölt milyen társadalmi közegben mo-

zog Angliában, vannak-e lehetőségei a *Board of Trade* (Külkereskedelmi Minisztérium)¹⁵ vagy más fontos gazdasági objektumok felé, illetve milyen alapon lehetséges bevonni. Alföldi úgy rendelkezett, hogy amennyiben Báthori-nak és Lakatos-nak nincs személyes kontaktsa a jelölttel, vizsgálják meg, hogy melyik titkos munkatárs tudná ezt kiépíteni.¹⁴ Időközben az *ŠtB - Štátna Bezpečnosť* (a csehszlovák belügyminisztérium állambiztonsági főosztálya) – közölte, hogy Schwarcz 1959 folyamán két ízben járt Csehszlovákiában, ahol a *Centrotex* külkereskedelmi vállalattal egyeztetett. Gyanús tevékenységre utaló jelekkel az *ŠtB* nem találkozott, ugyanakkor operatív céllal sem foglalkoztak az üzletemberrel.¹⁵ Demeter főhadnagy ugyanakkor a *Budapesti Rendőr-főkapitányság* (BRFK) nyilvántartásából kiderítette, hogy Sulyok Ernő, aki 1903. február 1-én született Apcon, **Schwarcz Herman** és **Jungreisz Mária Júlia** házasságából, az V. Szalai utca 5/a I./2 szám alatt él. Sulyok mérnökként dolgozott **Novák Ernő** kőműves mellett, ami nem feltétlenül volt helytálló, hiszen a karton 1954-ben lett kitöltve. A következő intézkedés annak megállapítására irányult, hogy valóban Sulyok-e Hevesi nagybátyja.¹⁶ Erre a célszemély legközelebbi beutazásakor kínálkozott lehetőség, amihez a főhadnagy Schwarcz operatív figyeltetésére tett javaslatot. T.i. Sulyok partizánmúltja révén alkalmasnak tűnt "Hevesi" tanulmányozására, de a rezidentúrától érkező válasz előtt nem volt mód újabb intézkedéseket tenni. Igaz, ez utóbbi elképzelést, finoman szólván is, zavarta az a kézírásos megjegyzés, miszerint az elhárításnál nincsenek jó véleményekkel Sulyokról.¹⁷ A célszemély nagybátyja Pozsonyban érettségizett, de a numerus clausus miatt Párizsban szerzett épületgépész diplomát. Sokáig Csehszlovákiában dolgozott az *Első Magyar Gazdasági Gépgyár és a MÁV Gépgyár* alkalmazottjaként, de 1932-ben kiutasították a *Baloldali Kultúrfront*ban végzett tevékenysége miatt. 1938-ig a *Shell* kál-kápolnai, illetve egri telepének vezetője volt, amikor behívták katonának. 1943-ban leszerelték és átvezényelték egy munkaszolgálatos századba, amely a következő évben Jolsván állomásozott. Amikor 1944. augusztus 8-án tudomást szereztek arról, hogy Szlovákiában antifasiszta felkelés tört ki, az ellenállókhoz menekültek, végül a bukást követően Zólyom környékén egy szovjet partizánbrigádhoz csapódtak. Az alakulatuk 1945. április végéig harcolt, de amint a *Vörös Hadsereg* elfoglalta a környéket, az osztagot leszerelték.¹⁸ Sulyok Ernő önéletrajza e tekintetben pontatlan, mert bár augusztus 12-én az egymástól független partizánalakulatok tevékenységének felerősödésére való hivatkozással **Josef Tiso** kormánya valóban kihirdette a rendkívüli állapotot, a szlovák nemzeti felkelés csak két nappal augusztus vége előtti tört ki, amikor a bevonuló német csapatok lefegyverezték a keleti területeken állomásozó hadosztályokat.¹⁹ Miután visszatért Budapestre, **Zámerec** vezérőrnagy utasítása nyomán az egri szovjet városparancsnokságra került, de ennek megszűnését

követően, 1946 elején – párttagsága ellenére – internálták, a rendőri felügyelet ráadásul csak 1950-ben ért véget. Az internálás utóhatása nyomán 1951-ben a *Csepel Autógyár* titkárságáról, 1953-ban pedig az *Épületelemgyárból* el kellett mennie, végül 1957-ben rehabilitálták.²⁰ Sulyok ugyanakkor aktív résztvevője volt egy embercsempész hálózatnak, így több mint valószínű, hogy az ebben való részvétele miatt érte jogi hátrány, még akkor is, ha az *Államvédelmi Hatóság* besúgójaként működött.²¹

A rezidentúra másnapi jelentéséből kiderült, hogy a célszemély nem állt kapcsolatban a MNK londoni kereskedelmi kirendeltségével, **Krammer József**, az egyik beosztott összesen egyszer találkozott vele. A *J. Porter and Co.* 1950 óta volt a *Hungarotex* számára üzletfél, először a len és kender áruk vonalán, de ez később áttért a pamut, gyapjú, műselyem osztályok területére. Az üzleteit azonban nem közvetlenül, hanem a *Hungarotex* ügynökén, a *Foldner cég* útján bonyolította. Az éves árucseré kb. 50 ezer fontot tett ki, amely csehszlovák viszonylatban elérte a 200 ezer font sterlinget. *Foldner* cégénél Mr. **Keys** nem szerette a *J. Porter and Co.*-t, mondván, a cég nagyon erőszakos, mindenben keresni akar, emiatt állandósultak a reklamációk, hozzátéve, hogy a válság első pillanatától cserbenhagynák a magyar partnerüket. Budai csak annyit tett hozzá Báthori jelentéséhez, hogy a *J. Porter* nem túlságosan jelentős vállalkozás, amelynek a szocialista országokkal folytatott kereskedelem terén mindenekelőtt Csehszlovákia felé van érdeklősége. A *J. Porter and Co* pusztán vízumügyben érintkezett velük, az üzleteiket közvetlenül a vállalatokkal intézték.²² **Totisz Miklós**, a *Hungarotex* egyik vezetője március végén úgy nyilatkozott, hogy az akkor Angliában tartózkodó üzletkötőik már kb. 70 ezer font értékű rendelést vettek fel Schwarcz-tól, akinek az érkezését a soron következő napokban várták. Ez alkalommal **Schulman** úr, a cég másik beszerzési igazgatója is elkísérte. A jelölt vízumkérelmén, a korábbi gyakorlattól eltérően, már rajta volt a nagybátyja címe (Bp. V. Szalai u. 5). Az előző évből még hátravolt egy 50 ezer font értékű vállalat teljesítése a *Hungarotex* pamutosztálya felé, de emiatt senki nem aggódott, hiszen a *J. Porter* mindig teljesítette kötelezettségeit. 1960-ra már 150 ezer fontnyi üzleti volumennel számoltak. Az osztályvezetők tapasztalata alapján a jelölt jól beszélt magyarul, de a tárgyalások közben szinte csak angolul volt hajlandó megszólalni.²³ Tömpe a III/E módszer, azaz a lehallgatás bevezetését kérte a Duna Szálló IV. emeletén a jelölt szobájára a II/10. osztály vezetőjétől, ám a szelvényzet – nem jó a szoba, ahol van – újabb baklövésről tanúskodott.²⁴ Miután a célszemély **Albert Schulman** társaságában március 29-én megérkezett Budapestre, a *Hungarotex* pamut osztályáról Matuska Miklós és Trautman Mária, a len osztályról Schramek Györgyné, **Simon Kálmánné** és **Fischer György**, a műselyem osztályról **Prágai Sándor** és **Honti Zoltán**, a gyapjú-

osztályról Keglovich György és **Pásztor Ferenc** tárgyalta a két angol üzletemberrel. A II/2-g osztályhoz tartozó **"Duna"** fedőnevű ügynök (**Hidas Ernő**)²⁵ úgy emlékezett, hogy Schwarcz és Shulman a *J. Porter* tulajdonosai. Ezzel egy időben érdekesnek találta, hogy a célszemély legutóbb fogadott apjaként aposztrofálta Shulman-t, ám ekkor már csak társaként emlegette. Hidas szemében Schwarcz rokonszenves embernek tűnt, aki alig érezhető akcentussal, tökéletesen beszél magyarul, pedig még fiatalon elkerült Losoncra. Az üzletemberrel folytatott beszélgetések során annyit sikerült megtudni, hogy szüleit gyerekkorában elveszítette, majd a háború előestéjén, az üldöztetés elől menekülve került Angliába. Mint az a losonci holokauszt áldozatok listájából megállapítható, Schwarz hozzátartozói szinte kivétel nélkül odavesztek Auschwitzban,²⁶ nővére volt az egyetlen túlélő, aki később Izraelbe költözött. Míg lánytestvérével évente többször is találkozott, nagybátyjával hosszú ideig szünetelt a közvetlen kapcsolat. Az ügynök Sulyok Ernőt kétszer látta a célszeméllyel beszélni a Duna Szálló halljában, valamint kétszer a *Hungarotex* protokollján. A nagybácsi panaszkodott, hogy Schwarcz nem szentel neki elég időt, pedig ő volt az, aki anno feltette a London felé tartó vonatra. Sulyok itt az ún. *Kindertransport*-ról beszélt, amelynek égisze alatt 1938 őszétől 1940 tavaszáig kb. 10 ezer zsidó gyereknek sikerült elhagynia többek között Csehszlovákiát,²⁷ ez azonban a célszemélyt nem érinthette, hiszen Losonc az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2-án Magyarországhoz került.²⁸ Ezzel egy időben viszont nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Schwarz Herman Tibor az eredeti csehszlovák állampolgárságára való hivatkozással még azelőtt ki tudott utazni Angliába, hogy Magyarország és az Egyesült Királyság között 1941. december beállt volna a hadiállapot.²⁹ Mindettől függetlenül, a külsős számára a hangfoszlányokból és a Sulyok által Schwarznak átadott Komplex-prospektusokból úgy tűnt, valami üzleti lehetőségéről tárgyaltak. A célszeméllyel sokszor politizált az üzletkötő, de itt semmi érdekes nem hangzott el, ti. Schwarz a világpolitikából két dologgal kapcsolatban mutatott érdeklődést. A háború és béke ügye iránt, hiszen gyűlölte a háborút, ahogy a németeket is. Schwarcz – a szövetséges hatalmak Teheránban képviselt álláspontjához, valamint **Henry Morgenthau** volt amerikai pénzügyminiszter elképzeléséhez hasonlóan³⁰ – úgy vélte: a két Németországot nemhogy egyesíteni nem szabad, hanem kisebb darabokra kell felosztani. Az ügynök nem tudta hová tenni, annyit viszont észrevett, hogy a hotelban nem keresi nők társaságát, és az átlaggal összevetve kevéssé fogyaszt alkoholt, ami Shulman úrról már korántsem volt elmondható.³¹ *A. J. Porter and Co.* a *Hungarotex* szerint elismert vállalkozás volt, amelyet 1918-ban alapítottak, ám a bejegyzésére csak 1937-ben került sor. Az 50 ezer fontos alaptőkéből 40 ezret fizettek ki készpénzben, üzleti tevékenysége normálisnak tűnt.³² *A. J. Porter and Co.* egyáltalán nem volt olyan jelenték-

telen, ahogyan azt a londoni követségen gondolták, t.i. 1955-től 1959-ig az a **Sir Leslie Porter** (sz. 1920. július 10, eredeti neve **Pasamount**) irányította, aki ezt követően a *Tesco Stores* igazgatóhelyettesévé lépett elő, majd a legkülönfélébb vezető tisztségekben – igazgatóhelyettes (1959–64), felügyelőbizottsági elnökhelyettes (1964–70), igazgató, végül a felügyelőbizottság elnöke (1973–85) – globális vállalkozássá fejlesztette a korábban inkább csak a szigetországra korlátozódó kiskereskedelmi áruházláncot.³³

Két héttel később Totisz Miklós arra emlékeztetett, hogy Schwarcz vállalatával 1960-ra kb. 100 000 fontos forgalom várható, t.i. 2 nagyobb ügylet van függőben. 200 ezer yard pamutméterárut Olaszországon keresztül szállítanak a részére, hogy e tétellel mentesítse a szűkre szabott angol kvótát, miközben a kereskedő a legutóbbi alkalommal a *Konsumex* számára felajánlott 50 ezer font értékű terilén inget és szoknya ellentételezésére hajlandónak mutatkozott műselyem árut venni Magyarországról. A *Konsumex* számára a Schwarcz-féle ajánlat annyira kedvező volt, hogy a *Hungarotex* nélkül is kifizetődne a behozatal.³⁴ A *Hungarotex Államközi Osztálya* eközben arról tájékoztatót, hogy a *Faulkner-cég* főnöke már nagyon öreg, aki a fiával intézteti a vállalat ügyeit. **Terence**, aki Dél-Afrikában vezette a vállalat kirendeltségét, üzleti körökben jó hírnévnek örvendett, általában 3 évente egyszer szokott eljönni Budapestre. Inkább az igazgató, **John Robert Keys** teszi éves szinten 3–4 alkalommal tiszteletét Magyarországon, aki viszont apolitikus alkat és nincs érdemi befolyása.³⁵ Miközben Totisz Miklós annyiban pontosította az addigi tájékoztatóit, hogy a **Déry Gusztáv**tól kapott információi alapján úgy fest, Schwarcz a vásárlásokra, Shuman az eladásokra specializálódott,³⁶ 1960. július 26-i dátummal **Borsányi Imre** osztályvezető a II/2-g osztály ügynökének – fedőneve **Duna** – közös foglalkoztatását kérte **Várkonyi László** őrnagytól.³⁷ Nem sokkal azt követően, hogy július közepén Schwarcz és társa újból Budapesten járt, a *Hungarotex*-nél lévő hálózati személy pontosította a célszeméllyel kapcsolatos korábbi jelentéseit. Ebből kiderült, hogy a felvidéki származású üzletkötő az 1958-as lipcsei vásáron találkozott először magyar textilárakkal, vagyis ekkor született döntés arról, hogy a *J. Porter and Co.* Magyarországról fog szöveteket importálni. Valószínű, hogy **Hevesi** a legutolsó alkalommal egy kicsit közlékenyebbnek bizonyult **Duna** irányában, mivel kiderült, hogy az alig másfél évtizeddel korábbi deportálásokon kívül újabb tragédia történt a családjában. Schwarcz nővérenek a kislánya többször is Londonban nyaralt nagybátyjánál, ám amikor legutóbb hazafelé tartott, a repülőjárt Bulgária fölé tévedt, ahol a légierő vadászgépei lelőtték.³⁸ Az *El Al* izraeli légitársaság menetrendszerinti London – Párizs – Bécs – Tel-Aviv járata Skopje térségében navigációs hibából kifolyólag elhagyta a kijelölt légifolyosót. A bolgár vadászpilótától először utasítás érkezett, hogy

a *Lockheed 149 Constellation* típusú utasszállító azonnal forduljon Szófia felé és szálljon le, ám landolás közben tüzet nyitottak rájuk.³⁹ A 35 éves **Stanley Hinks** kapitány utolsó üzenetében azt jelentette, hogy a gép lángokban áll, megpróbálnak kényszerleszállást végrehajtani. A kísérlet nem sikerült, a tel-aviv-i járaton tartózkodó 57 fő életét veszítette. A bolgár kormány sajnálkozását fejezte ki a történetek miatt, ám amire a háromfős izraeli vizsgálóbizottság a földbeesés helyszínére ért, a roncsokat eltávolították. Az áldozatok között volt 12 New York-i illetőségű amerikai állampolgár, akik rokonaikat és barátait szerették volna meglátogatni Izraelben, így az Egyesült Államok és Nagy-Britannia együtt tiltakozott Izraellel Szófiánál.⁴⁰ Az unokahúg elvesztése folytán valami eltört benne, elsősorban magát okolta a történetekért, hiszen ő szorgalmazta az utazást. A haláleset ráadásul akkor történt, amikor a hosszú küzdelmes éveket követően gazdag ember és két kisgyerek édesapja lett. Az anyagi siker abban is megmutatkozott, hogy az üzletembernek volt egy háza Olaszországban. Az ügynök úgy érezte, hogy **Hevesi** viselkedésében van valami furcsa. Nagyon erősen tartózkodó volt, de igyekezett kedves lenni, bár mosolya kényszeredettnek tűnt, amit Sulyok meglátása alapján a gyerekkori traumával és az unokahúg halálával lehetett magyarázni. Schwarcz és Shulman viszonyáról Sulyok úgy vélekedett, hogy az előbbi a valóságban nem tekint apjaként az utóbbira, inkább arról volt szó, hogy Shulman azért fogadta örökbe unokaöccsét, hogy az elnyerje az angol állampolgárságot. A két férfi mindig közösen folytatta a tárgyalásokat, de ha valamelyiküknek el kellett mennie, a másik telhatalommal vitte az ügyleteket. Amikor Sulyok egyszer rákérdezett, hogy miért mindig Shulman-al együtt érkezik Magyarországra, Schwarcz annyit mondott, hogy olyan nagy volumenű üzletről van szó, hogy azt nem akarja a társaitól függetlenül intézni. Mindazonáltal, az ügynök számára feltűnt, hogy Sulyok sokkal inkább kapaszkodik Schwarcz után, mint fordítva. T.i. Sulyok bízott benne, hogy az unokaöcs itt hagyja neki az autóját, minthogy levélben már kérte az ajándékozást, ami végül nem realizálódott. Ezzel egy időben mindig Sulyok volt az, aki hangoztatta, hogy mit tett a rokonáért. Az ügynök számára az is feltűnt, hogy a körülményekhez képest Schwarcz feltűnően jól beszél magyarul, miközben feltűnően kerüli anyanyelvének használatát. Az, hogy ezt sznobizmusból teszi, valahogy nem fért össze a jellemével, másrészt ennek nem volt értelme, hiszen a *Hungarotex*-nél mindenki tudott angolul. **Duna** részéről felmerült, hogy a Schwarcz célzatosan takargatja a múltját, akár hírszerzési céllal, de zárkózottsága ezzel ellentmondásban állt.⁴¹ **Simon**, a II/2-g alosztály másik ügynöke sem tudott kiigazodni az igazgatón, mondván valahogy nem őszinte. Egyik alkalommal letagadott egy olyan rendelést, amit személyesen adott **Simon**-nak, ugyanakkor – még a 70-es években is igen szigorú brit importkvótákra való tekintettel⁴² – megette, hogy

a magyar selymet úgy vitte Franciaországba, hogy azt összekeverte saját áruival. Állandóan arra törekedett, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljön a *Hungarotex*-el, ami mögött az a szándék húzódott, hogy a külkereskedelmi vállalat más, komoly vevőinek üzletét elragadja. *A.J. Porter and Co*-nak Schwarcz volt a lelke, a pénz és áruforgalmat Mr. Porter voltaképp rábízta. Ezzel párhuzamosan alkalmanként dicsérte az ország újjáépítését, ám arra nagyon vigyázott, hogy politikai téren ne mondjon véleményt. A Gellért-szállóban folytatott beszélgetés alkalmával Shulman vitte a szót, hangsúlyozva, hogy az Egyesült Államok túlságosan megbízik a németekben, akik már kétszer robbantottak ki világháborút.⁴³ A valóságban arról volt szó, hogy Washington bár 1946 őszén viszonylag könnyen belenyugodott Németország tartós megosztottságába, de a koreai háború kitörése után az a **Sir Winston Churchill** által is hangsúlyosan képviselt álláspont kerekedett felül, hogy Nyugat-Európa védelméhez szükség van a Német Szövetségi Köztársaság haderejére. Ennek szellemében a nyugati szövetségesek 1951-ben megszüntették a hadiállapotot, majd egy évre rá a megszállási státútum is érvényét veszítette, végül az 1954-es párizsi szerződés a szuverenitás helyreállításával párhuzamosan az NSZK-t is csatlakoztatta a *NATO*-hoz (*North Atlantic Treaty Organization* – az *Észak-Atlanti Szerződés Szervezete*).⁴⁴ Az **Eisenhower**-adminisztráció idején különösen szoros viszony alakult ki az Egyesült Államok és Nyugat-Németország között, t.i. **Konrad Adenauer** kancellár határozottan jó kapcsolatokat ápolt **John Foster Dulles** külügyminiszterrel, amiből sokan azt a következtetést vonták le, hogy Bonn vétőjogot szerzett a nyugat-európai ügyek terén. Az érzelmi alapon hozott ítélet azonban túlzásnak bizonyult, hiszen a Dulles által szorgalmazott erővel történő újraegyesítést Eisenhower sem támogatta. Mindazonáltal, a *Varsói Szerződés* és a *NATO* haderői között Németország területén volt a legnagyobb az ütközési felület, így az Egyesült Államok – már csak a sajátos függő viszony miatt is – az NSZK-ban látta politikájának legfontosabb támogatóját az európai kontinensen.⁴⁵ Igaz, **John Fitzgerald Kennedy** megválasztásával a kétoldalú kapcsolatokban törés állt be, ugyanis az idős kancellár nem fogadta el a Kennedy által Nyugat-Berlin helyzetének rendezésére tett javaslatokat, ráadásul az új amerikai vezetés befolyásos tanácsadói már csak a második világháború emlékére való tekintettel is sokkal kritikusabban szemlélték Nyugat-Németországot.⁴⁶

Tömpe vezérőrnagy szeptember 19-én újból a BM Nemzetközi Osztály segítségét kérte Sulyok (Schwarcz) Ernő ügyében, aki saját elmondása szerint 1944 őszén csatlakozott a *Szlovák Nemzeti Felkelés*hez, majd a Zólyom környéki hegyekben a *Szovjet Partizánbrigád*ban volt századparancsnok. Amikor leszerelt, 1945. április 26-tól 1946 februárjáig Zamercev budapesti városparancsnok utasítására bizalmas feladatokat hajtott végre Egerben. Gazdik Gyulának arra kellett rákérdez-

ni, hogy a szovjet állambiztonsági szervek ismerik-e, és amennyiben személyével nem foglalkoznak, operatív felhasználás céljából küldjék el a MNK Belügyminisztériumának a rá vonatkozó anyagokat.⁴⁷ Tömpe ezzel egy időben a II/2-G alosztálytól hálózati anyagok beszerzését kérte Sulyokra, aki a *Komplex* üzletkötőjeként dolgozott.⁴⁸ Am a *Hungarotex*-nél lévő hálózati ember a jelölt felhasználhatóságával kapcsolatban nyugtalanító mozzanatról adott utólagos jelentést. T.i. Schwarcz júliusi látogatása alkalmával beült a külkereskedő cég szomszédságában lévő borbélyüzlet dolgozóinak arról beszélt, hogy Londonban milyen jól keresnek a kolégáik. Ezt azzal támasztotta alá, hogy azok a magyar fodrások, akik az USA-ba vagy Kanadába távoztak, hamarosan visszatértek Angliába, mert ott érvényesülhettek a leginkább. **Duna** úgy érezte, hogy ez nem illeszkedik a célszemély portréjába, amit Schwarz a megtevéstés szándékával mutatott önmagáról.⁴⁹ A londoni kereskedelmi kirendeltség részéről **Gömöri György** – a katonai társszerv embere – állt kapcsolatban Hevesi-vel, így a rezidentúrának olyan utasítást küldtek, hogy a célszemély angliai körülményeire tőlük kérjenek tájékoztatást, de ezen túl ne foglalkozzanak az ügyvel.⁵⁰ Bár a szlovák felkelésben magyarok is harcoltak,⁵¹ Sulyok Ernőről a *KGB (Állambiztonsági Bizottság)* nem adhatott felvilágosítást, mert nem szerepelt nyilvántartásukban.⁵² A célszemély nagybátyja minden bizonnyal illegálisan töltötte a felkelés kirobbanásától a háború végéig tartó időszakot, így hiába került a szovjetek látókörébe, nagy valószínűséggel alkalmatlannak tartották az esetleges hírszerzői vagy bármilyen frontvonal mögötti tevékenységre. A szlovák partizánmozgalmat katonai tanácsadókkal és egy-egy különleges rendeltetésű egység bevetésével viszont sokkal inkább a *GRU (Glavnoje Razvedyivatyelnoje Upravlenyije – Felderítési Főigazgatóság, a szovjet katonai hírszerzés)* segítette, és nem az *NKVD (Belügyi Népbiztosság)* néven elhíresült KGB-elődszervezet.⁵³ Ezzel egy időben a II/2 – G alosztály sem tudott Sulyok Ernővel kapcsolatos anyagokat szerezni.⁵⁴ Mivel a társszerv felé nem sikerült olyan kapcsolatot kiépíteni, hogy együttműködésüket kérjék,⁵⁵ 1961. szeptember elsejével a II/3-A alosztály úgy döntött, hogy Hevesi ügyével a jövőben nem kíván foglalkozni, mert hírszerző lehetőségei nincsenek.⁵⁶ Ugyanakkor na-gyon valószínű, hogy Schwarcz Hermann Tibor inkriminált megjegyzése azért hangzott el, mert érezte, hogy a magyar belügyi szervek tárgyalópartnerein keresztül meglehetősen toladó módon érdeklődést tanúsítanak személye iránt. Az üzletember ezt egyértelműen zaklatásként interpretálta, hiszen a már meglévő kapcsolatok fenntartásán túl nem kívánt újabb "jó pontokat" szerezni a Kádár-rendszerrel, mivel a hazai közállapotokról feltehetően nem volt sokkal kedvezőbb véleménnyel, mint a bolgár **Todor Zsivkov** rendszeréről, amelyet az unokahúga elvesztéséért hibáztatott.

JEGYZETEK

- ¹ Arday 2005. 154–157.
- ² Borhi 2009. 45–48.
- ³ Dorill 2000. 173–176.
- ⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – 2. 8. 2. 1 – 473 – Demeter Bertalan. 7–52.
- ⁵ Tabajdi – Ungváry 2008. 69.
- ⁶ The London Gazette 284. (13th February 1948). Issue 38207. 1061 – www.thegazette.co.uk/London/issue38207/page/1061/data.pdf – Letöltés: 2015. VIII. 26.
- ⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy: Schwarcz Herman Tibor – JELENTÉS. Budapest, 1959. X. 6. 5.
- ⁸ Gyarmati és Palasik 2013. 223–224.
- ⁹ Frolik 1975. 33–35.
- ¹⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 63/a – 799/1959 – BM. Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya Vezetőjének. Gazdik Gyula r. alezredes elvtársnak. Budapest, d. n. 9.
- ¹¹ Tabajdi – Ungváry 2008. 63.
- ¹² ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Szolgálati – jegy – Budapest, 1960. I. 16. 10.
- ¹³ Wilson 1976. 102.
- ¹⁴ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – II/15. sz. utasítás "A"-tól Barna elvtársnak! London. – Tárgy: Hevesi ügye. – Budapest, 1960. I. 26. 11–12.
- ¹⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 63–270/60 – BM. II/3. Osztály vezetőjének, Tömpe András r. vör. elvtársnak. – Budapest, 1960. II. 4. 13.
- ¹⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Feljegyzés. Bpest, 1960. II. 5. 17.
- ¹⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy: „Hevesi” ügye. – Feljegyzés. Budapest, 1960. II. 27. 17.
- ¹⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Önéletrajz. Budapest, 1960. II.26. 11.
- ¹⁹ Kováč 2011. 223–228.
- ²⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Önéletrajz. Budapest, 1960. II.26. 15/11.
- ²¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Jegyzőkönyv. – Budapest, 1949. X. 10. 15/1-2.
- ²² ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. "Hevesi" ügye. – Adta. Báthori. – Jelentés. Budapest, 1960. II. 28. 18–19.
- ²³ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Feljegyzés. Budapest, 1960. III. 25. 21.
- ²⁴ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 63/A-399/1960 – Szolgálati jegy. Budapest, 1960. III. 29. 22.
- ²⁵ ÁBTL – 3. 2. 1 – Bt – 668/2 – "Duna" (Hidas Ernő). Évkör: 1957–1964.
- ²⁶ Szederjesi – Tyekvicska 2006. 604–605.
- ²⁷ Crowhurst 2013. 85–86.
- ²⁸ Sallai 2002. 141–152.
- ²⁹ Juhász 1988. 279.
- ³⁰ Fischer 1993. 78–80.
- ³¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. Schwarcz Herman Tibor. – Adta: "Duna" – Vette: Nagy Ferencné r. fhdgy. – Jelentés. Budapest, 1960. IV. 7. 27–28.
- ³² ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Információ másolat – 1959. IV. 10. 29.

- ³³ Faith 2005. – www.independent.co.uk/news/obituaries/sir-leslie-porter-6149848.html. – Letöltés: 2015. VIII. 26.
- ³⁴ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Feljegyzés – Budapest, 1960. IV. 25. 34.
- ³⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Feljegyzés. 39.
- ³⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Feljegyzés. Budapest, 1960. VII. 25. 43.
- ³⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Szolg. jegy. Budapest, 1960. VII. 26. 41.
- ³⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. Schwarcz Herman Tibor. – Adta: "Duna" – Vette: Nagy Ferencné r. fhdgy. – Jelentés. Budapest, 1960. VIII. 26. 44–45.
- ³⁹ Gilbert 2000. 282.
- ⁴⁰ BULGARIA Through the curtain. In: Time Magazine XXXIII (August 8 1955). 22.
- ⁴¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. Schwarcz Herman Tibor. – Adta: "Duna" – Vette: Nagy Ferencné r. fhdgy. – Jelentés. Budapest, 1960. VIII. 26. 46–47.
- ⁴² Arday 2005: 172–175.
- ⁴³ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. Schwarcz Tibor a Porter cég vezetője. – Adta: "Duna" – Vette: Nagy F-né r. fhdgy. – Idő: 1960. VIII. 25. Jelentés. Budapest, 1960. IX. 3. 48.
- ⁴⁴ Fischer 1993. 141–161.
- ⁴⁵ Magyarics 2000. 292–300.
- ⁴⁶ Görtemaker 2003. 368–369.
- ⁴⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 63/A – 875/60 – BM. Nemzetközi Kapcsolatok Gazdik Gyula r. ales elvtársnak! Budapest, 1960. IX. 19. 49.
- ⁴⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 63/A – 876/60 – Szolgálati jegy – Budapest, 1960. IX. 19. 50.
- ⁴⁹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy. Schwarcz Herman Tibor. – Adta: "Duna" – Vette: Nagy F-né fhdgy. – Idő: 1960. IX. 19. Jelentés. Budapest, 1960. X. 5. 51.
- ⁵⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Szirtes elvtársnak! London. – Tárgy: Hevesi ügye. – Budapest, 1960. XI. 21. 52.
- ⁵¹ Kováč 2011. 229–231.
- ⁵² ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – BM II/3 Osztály Nemzetközi Kapcsolatok – 63/G – 885/60 – Budapest, 1960. XI. 29. 53.
- ⁵³ Harrington 2002.
- ⁵⁴ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – 62–6735/60 – Szolgálati jegy – Budapest, 1960. XII. 6. 55.
- ⁵⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy: Hevesi ügye. – JELENTÉS. London, 1961. I. 6. 56.
- ⁵⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 314/T – [Schwarcz Herman Tibor] – Tárgy: „Hevesi” ügye. – Határozat. Budapest, 1961. IX. 1. 57.

IRODALOM

Arday Lajos

2005: Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században. Mundus Egyetemi Kiadó, Budapest

Borhi László

2009: A magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. Forrásgyűjtemény. MTA Történettudományi Intézet, Budapest

Crowhurst, Patrick

2013: Hitler and Czechoslovakia in World War II: Domination and Retaliation. I. B. Tauris & Co Ltd, London

Dorill, Stephen

2000: MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service. The Free Press, London

Faith, Nicolas

2005: Sir Leslie Porter. Shrewd and uncompromising chairman of Tesco. In: The Independent XX (Friday 25).

Fischer Ferenc

1993: A megosztott világ. A kelet – nyugat, észak – dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941–1991. Második, javított kiadás. IKVA, Budapest

Frolik, Josef

1975: The Frolik Defection. The Memoirs of an Intelligence Agent. Lee Cooper, London

Gilbert, Martin

2000: Izrael története. (Fordította: Baráth Katalin). Pannonica Kiadó, Budapest

Görtemaker, Manfred

2003: A Német Szövetségi Köztársaság története. Az alapítástól napjainkig. Fordította: OBERON BT. Korona Kiadó, Budapest

Gyarmati György és Palasik Mária (szerkesztette)

2013: Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezetői 1953–1956. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest

Harrington, Stuart

2002: GRU – AMAN Katonai titkosszolgálatok története. Püldo Kiadó, Debrecen

Juhász Gyula

1988: Magyarország külpolitikája 1919 – 1944. Harmadik, átdolgozott kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Kováč, Dušan

2011: Szlovákia története. Kalligram, Pozsony

Magyarics Tamás

2000: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest

Sallai Gergely

2002: Az első bécsi döntés. Osiris Kiadó, Budapest

Szederjesi Cecília – Tyekvicska Árpád

2006: Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról. Studium Libra/Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat – Salgótarján

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián

2008: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990. Corvina – 1956-os Intézet, Budapest

Wilson, Harold

1976: The Governance of Britain. Book Club Associates, London

Sereg Péter

A Beke család félévezredes története tíz év távlatában

Bevezetés

A család az emberi közösség alapegysége, amely a társadalom egyik legfontosabb alkotóeleme. Mindenki számára a biztonságot, a védelmet, és az egymáshoz tartozást fejezi ki. A család ezen betöltött szerepe miatt kiemelt jelentőséggel bír minden ember életében.

Egy híres szállóige szerint, aki nem ismeri a múltját, nem tudja merre tart, milyen lesz a jövője.

Kiskoromtól kezdve érdekelt, hogy vajon az én családom honnan is származik, kik is az én felmenőim? Szüleim és nagyszüleim történeteiben nőtem fel – mint ahogy, szerintem, mindannyian –, mindig kérdezgettem őket, hogy is volt, mint is történt ez és ez? A család történetéről való gyermeki kérdezgetés és a rájuk kapott komoly, szabatos válaszok eredményeként lettem az, aki minél többet szeretne megtudni a régmúlt történeteiről, eseményeiről, aki szeretné megérteni, miként éreztek, éltek, dolgoztak elődei, milyen hatással voltak őseire a történelemformáló jelentős események.

Elérkezettnek látva az időt, a jelen dolgozat keretei között az elmúlt tíz hosszú év kutatómunkáját dolgozom most fel. Ezen évtized alatt számtalan történetet gyűjtöttem, több száz rokont kutattam fel, sok idős hölgyel és úrral beszélhettem, akik mind-mind lenyűgöztek történeteikkel, életerejükkel, és a felém nyújtott kedvességükkel és türelmükkel.

Az évek sajnos nagyon hamar elrepültek. Fájdalommal kellett elfogadnom az élet visszafordíthatatlan rendjét, hogy jó pár kedves ismerőst vesztettem el. A még élő összes rokonomat felkutattam – a család nagy „öröme” a telefonszámlánk ezekben az időkben nem volt túl alacsony, főleg amikor rátaláltam a Kanadában élő rokonokra is –, és kicseréltük ismereteinket a múlttól. Az idős rokonok életútját és történeteit mindig rögzítettem, és a leszármazók is éltetik.

A családi beszélgetéseket követte a levéltárak felkutatása, ahol az elmúlt tíz év nyarait töltöttem. Voltam a mezőcsáti, alsózsoltai, miskolci és kassai levéltárban is, mikrofilmeket kértem Budapestről, és a család elfeledett sírjait kutattam fel az úttalan utak végén található apró zsákfalukban.

Az évek során, amennyire tudásom és lehetőségeim engedték, az apai és anyai ágat is felkutattam. Hosszú távú terveim között szerepel a kutatási eredményeim monográfiában való közzététele, amelynek a jelen dolgozat egyik fő alkotó elemét képezi majd. Most csak az anyai ágon lévő felmenőkkel foglalkozom, mivel az apai ágon főleg katonai múlttal rendelkező személyek éltek, és az ő életútjukat egy másik dolgozatban már megírtam *Katonasorsok családomban* címmel. Tehát a címben megjelölt **Beke** család félévezredes története áll a vizsgálódásom központjában. A legkorábbi egyenes ági felmenőtől indulva szeretném bemutatni az általuk vállalt

szerepet Abaúj vármegye – különösen Csenyéte – történetében, családi történetekkel, nézeteltérésekkel színesítve életútjuk történetét. A levéltárakban felkutatott adatokat a személyesen gyűjtött történetek egészítik ki.

A teljesség igénye nélkül szeretnék köszönetet mondani: **Seregné Barkai Erikának** és **Sereg Lórándnak**, Édesanyámnak és Testvéremnek, akik kezdetben velem levéltáraztak és kutattak, mert egyedül akkoriban nekem még életkorom miatt nem lehetett, **Barkai Barnabásné**nek, született **Szilágyi Erzsébet**nek, Nagymamámnak, aki mindig segítette a családtagok felkutatásában, és ő is rengeteg történetet mesélt nekem, **Beke Máriának**, **Kószegi Juliannának**, dr. **Ujj Lászlónak** és feleségének, akik elmesélték nekem életük történetét, és megmutatták a család elfeledettnek hitt fényképeit.

1. Csenyéte

Érdekesnek és talán furcsának tűnhet, hogy egy családtörténeti témájú dolgozatot egy falu történetének ismertetésével kezdek. Mégis úgy gondolom, hogy minderre nyomós indokom van, hiszen a Beke család közel négy évszázadon keresztül élt ezen a településen, a 16. század közepétől egészen a múlt század második feléig. Tekintsenek erre az ismertetőre úgy, mint evés közben a sóra; só nélkül is ehető étel az étel, ám mégsem teljesen olyan az íze.

Csenyéte falu nevét először 1243-ban említették, 1334-ben pedig már templommal is rendelkezett.¹ Csenyétéről ezt követően csak a 14. század végén tesznek először említést, amikor is 1398/1402 körül a **Bercezeli** és **Csontos** családok kezén találjuk a települést.² A Csontos család 1418-at követően kapott ezen a vidéken nagyobb birtokokat, amikor **Zsigmond** király a konstanzi zsinat alkalmával egyik vitézének címeres levelet adományozott.

1427-ben **Lanchaláth László** birtokai között találjuk Csenyétét, ahol akkor huszonhárom porta volt.³ A Csontos család itteni birtokrészeit a huszita beözönlés miatt 1470-ben elzalogosította.⁴

A 16. században lakosai felvették a református vallást. Az istentiszteletek megtartására valószínűleg továbbra is azt középkori kőtemplomot használták, amelyet 1595-ben egy összeírás is említ. Ez a templom azonban 1696-ra elromosodott, helyére 1782-ben iskolát építettek.⁵ A 16. század végén fokozatos elnéptelenedés sújtotta Csenyétét.⁶ A török hódoltság 1637-ben érte el a falut, majd az 1711-es pestis tizedelte meg lakosságát, amely ekkora mindössze három jobbágyra csökkent.⁷ 1726-ban négy nemes taláunk a lakosok között, mindannyian a **Beke** család tagjai voltak.⁸ 1828-ban viszont már 87 lakóházban 674 fő lakott a településen. A birtokosa ekkor a **Szemerei** család, majd 1833-ban **Darvas József** volt.⁹

A középkori elromosodott kőtemplom elpusztulását követően az új református temploma 1791 és 1794 között

A csenyétei templom 1940 körül

épült, amely azonban az 1866-os nagy felhőszakadás alkalmával összerokkadt.¹⁰ A most is álló templomot 1868 és 1869 között építették a csenyétei partoldalon.¹¹ A fotón ez a templom látható 1940 körül.

Lakossága 1869-ben 439, 1920-ban pedig 570 fő volt.¹² 1935-ben 104 lakóháza, 589 lakosa, két középirtokosa, két fogyasztási szövetkezete, gazdaköre és dalos egylete is volt.¹³ A munkalehetőségek folyamatos csökkenése miatt a múlt század közepétől erős elvándorlás figyelhető meg, ma (2014-es adat) 997 hektárnyi terület tartozik hozzá, 431 lakosa és 75 lakóháza van.¹⁴

2. Az évszázadok sodrában

2.1. A kezdetektől a 16. század végéig

Az ország számos településén éltek a Beke vezetéknevű nemesi családok. A kutatók úgy tesznek különbséget az egyes nemesi családok között, hogy az adományul kapott település nevét a család neve elé helyezik. Ez alapján a dolgozatban szereplő, és a kutatásom tárgyát képező Beke család esetében *nemzetes vitézlő felsővályi és bikszegi Beke* család.

Egy régi nemesi családról van szó, amely nagy valószínűséggel az Árpád-házi uralkodók ideje alatt szerezte a nemességét, amikor 1268-ban **Simorá**kat, **György**öt és **Bán**kot a várkatonai szolgálatból nemesi rangra emelték.¹⁵ Ez a korai említés azonban sok bizonytalanságot rejt magában, ezért az esetleges tévedések elkerülése érdekében a Beke család történetének ismertetését onnan folytatom, illetve kezdem el, ameddig pontosan vissza tudtam követni.

Egy majd háromszáz évnyi ugrást kell tennünk, egészen 1544-ig, amikor összeírták azon nemeseket, akik hadi segédelmet fizettek Gömör vármegyében. Ezen összeírásban **Beke Tamással** és **Beke Antallal** találkoz-

hatunk, mint felsővályi nemesekkel.¹⁶ Az összeírásban a helyiségnév megjelölése azért nagyon fontos, mert így nagy valószínűséggel lehet arra következtetni, hogy Tamásnak vagy Antalnak voltak a gyermekei, az „öt Beke fiútestvér”, akiktől egyenes ági leszármazásom már végigkísérhető, ágszakadás nélkül. Az idézőjel használatának oka az, hogy az ötből kettő testvért említ egy adománymegerősítés 1597-ben, a másik három névvel más forrásokban találkozhatunk, de ezekben a forrásokban mindig említik valamelyiket a két testvér közül. Ezek alapján a korabeli dokumentumok alapján arra következtettem, hogy ezek a személyek körülbelül egy időben élhettek. Mivel életkort nem tudunk egyiküknél sem, azért elképzelhető, hogy egymás unokatestvérei, nagybácsijai, vagy unokaöccsei voltak.

Az adomány megerősítésében – amely a *Kassai Állami Levéltár*ban található – **Beke István** és **János** szerepelnek 1597-ben, majd pedig István leszármazását írja le a forrás a 18. századig, ameddig más levéltári források alapján sikerült visszakutatnom. Következésképpen: a legkorábban élő felkutatott és adatokkal alátámasztott egyenes ági felmenőm Beke István volt. Ez azt jelenti, hogy köztem és Beke István között tizenhárom generáció helyezkedik el a családfán, velünk együtt összesen tizenöt generációból áll a rendelkezésre álló hiteles források alapján a Beke család, nem számítva az 1544-es hadisegedelm során összeírt Beke Tamás és Antal generációját.

Az „öt testvér” Beke István, János, **András**, **Miklós** és **Pál** volt. A következőkben a róluk szóló feltárt adatokat szeretném ismertetni.

Beke Istvánt – felesége **Orgonás Ilona** volt¹⁷ –, Beke Jánost és **Vincze Miklóst** 1597-ben **Kuthassy János** esztergomi érsek erősítette meg ősi örökségében.¹⁸ A jászói konvent – Kuthassy helytartó új adománya mellett – ellentmondás nélkül vezette be őket ősi jószágukba és a bikszegi birtokaikba. Ennek következtében a Beke és a Vincze család nagy valószínűséggel közös törzsből származhatott.¹⁹

A következő testvér, akiről írásos dokumentumok is említést tesznek, Beke Pál. Leszármazottai igazolt nemesekként éltek Felsővályban 1703-ban. A család a „péterfalvi” előnevet is használta. Ennek legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy Beke Pál felmenői korábban Péterfalvára költöztek, ahol 1447-ből adatolt.²⁰ Mivel másfélszáz évig itt éltek, ezen helyiségnév előnevét vették fel, majd mikor Kuthassy 1597-ben megerősítette őket a felsővályi és bikszegi adományban, valószínűleg visszatértek az eredeti lakóhelyük szerinti előnév használatához.

Beke Pál esküdt táblabíró lett 1581-ben **Latthránd Boldizsár** járásában,²¹ majd 1586-ban szolgabíróvá választották,²² tehát Gömör vármegye életében elég jelentős szerepet vállalt. 1619-ben hunyt el a felsővályi nagy tűzvészben, amikor a templomból próbálta kimenteni az iratokat.²³

A korábban már említett Beke István két testvérével, **Andrással** és **Miklóssal** együtt nyerte adományul egész

Beje helységet 1583-ban, amely az előző birtokos **Bey** család magvaszakadása miatt szállt vissza a koronára. Az iktatás során **Perbes Györgyné Sutha Anna** és **Perbes Kata** ellentmondtak, így a bevezetés elmaradt, és Bejét továbbra is Sutha Anna örökösei bírták.²⁴

Bár földet ekkor nem sikerült a Beke családnak szereznie, mégis ebből az adatból több fontos következtetésre juthatunk. Egyrészt, hogy a Beke család folyamatosan jelen volt ezen a területen, másrészt, hogy a vármegyében betöltött fontos szerepük következtében további földadományt kívántak számukra juttatni.

2.2. A Beke család a 17–18. században

Az említett „öt testvér” közül Miklós 1611-ben egész felsővályi örökségét elcserélte nemes **Mikó Tamással**, annak Sopron megyei, jánosfalvi birtokaiért. A csere ellen néhai Beke Gáspár fiainak, **Pálnak** és **Baláznak** törvényes gyámja, **Nagy Pál**, továbbá **Beke Péter**, testvéreinek, **Jánosnak** és **Györgynek**, valamint fiának, **Miklós**nak a nevében tiltakozott.²⁵

Beke István fia, **György**²⁶ szerepel egy 1635. december 11-én készített dika összeírásban²⁷, mint csenyétei nemes, aki adómentességgel rendelkezik.²⁸ A Beke család tehát ekkortól már bizonyítottan Csenyétén élt. Ezt követően, a 18. század végéig főleg nemesi összeírásokban találkozhatunk a Beke család itteni tagjaival. Beke György fia, **Bálint**²⁹ az 1646. évi nemesi összeírásban armalistaként szerepel.³⁰ Beke Bálint unokái, **György** és **László**³¹, valamint **Pál** és **János** az Abaúj-Torna vármegyében készült nemesi összeírásban mint igazolt nemesek szerepelnek 1726-ban.³² Ekkoriban a Bekék voltak Csenyéte egyetlen nemesi származású lakosai.³³ A nemesi összeírások során a nemeseket vármegyei, járási és települési rend szerint csoportosítva írták össze, a nemesi igazolás során pedig tanúknak kellett bizonyítani az érintett személyek nemességét. A Bekék nemességét 1733-ban is megerősítették Abaúj vármegyében.³⁴ Az 1754–55-ös nemesi összeírásban **Beke György** fia, **Márton**³⁵ a Csereháti járásban szerepelt armalista nemesként.³⁶

1768-ban volt egy határrendezési per Csenyéte és Fáj települések között. A peranyagból fennmaradtak a tanúvallomások, amelyekben **Kenyér János** tanú Beke Györgyöt, **Nagy Benedek** tanú pedig **Beke Lászlót** említi meg, úgy mint: „Csenyétére való régi embert”.³⁷ A határrendezési per ezen megmaradt anyagában öt tanú meghallgatására került sor. Mindegyik tanúnak ugyanazt a hat kérdést tették fel, mégpedig:

„1, Honnan tudja a tanú, hogy az Fájji Agyagoson ütközik együvé három határ úgymint, Fájji Csenyétei és Papi volt és jelen mikor ezen három határ szétesett, avagy nyitattott, vagy pedig csak hallotta?

2, Ha csak hallotta, vallja meg kitől, és hány esztendővel ezelőtt?

3, Tapasztalta e hogy Csenyéteiek az Agyagosik Erdőnek kaszálónak és szántóföldeknek hasznukba tet-

ték volna és ha tapasztalta is vallja meg hány esztendő ezelőtt s a maga juhokat é avagy pedig Fáj uramék engedelmekből használtak? Mivel néhai tettes nemzeti **Fáy Gábor** úr jó akaratából a Csenyéteiek Fájji erdőt szabadosan juhoknak és marháiknak az megnevezett Fáj helységben itattak.

4, Nem különben vallja meg a tanú honnan tudja avagy csak hallotta, hogy az Agyagosnál lemenő Szék völgy hasítja a Papi határt a Csenyétei határt és a Fájji határt a Papi határban lévő kerek Erdőben le nem megyen?

5, Hát azt honnan tudja, hogy a Devecserből Litkára járó út hasítja egészen a Litkai Csenyétei és Fájji határt?

6, Honnan tudja, hogy Székfű főben lévő Pallag nem Hintós, hanem Korcsolyázó Pallagnak végeztvén is hivatott és hogy nem mindig Csenyéteiek hívják volna?”³⁸

A tanúvallomások a feltett kérdésekre pedig a következőképpen hangzottak el:

„Primus Testis Joanes Kenyer Szemeriens Anor Cir 41 juramento mediante fateor.³⁹

Ad 1.us hogy az Fájji Agyagoson ahol ütközik együvé három határ úgymint Fájji Csenyétei s papi csak hallotta kivált midőn Csenyétén öt esztendeig lakos.

Ad 2.dum mind egy haton hat esztendeje Csenyétén laktak hallotta ugyan Csenyétén lakó **Czakó Péter**től, **Czakó György**től, **Pap Jánostól**, és Beke Györgytől, hogy az három határ az Agyagosba ütközik meg.

Ad 3.iium médon Csenyétei lakos tudja hogy az Agyagosig Csenyétének Erdőnek birodalmába tették volna, de ezt is tudja, hogy Fájji erdőt is széltében járták sőt Fájba az maradjon hatottak is.

Ad 4. Úgy hallotta e fátens az megkért régi emberektől, hogy az Agyagostól lemenő Szék völgy hasítja az papi határba lévő kerek Erdőhöz le nem megyen.

Ad 5.tum mind az megkért Csenyétei emberektől ugyanaz régi pásztoroktól is hallotta e fátens hogy az Devecserből Litkára járt úgy hasítja Litkai Csenyétei és Fájji határ hat consequent ez.

Ad 6.rum hogy Székfűtől lévő Pallag nem hintós hanem Korcsolyázó Pallagnak az felül írt Csenyétei régi emberek hívták és nevezték azt hallotta és hogy azon Pallagot Csenyétei laktába e fátensnek Csenyétének, hogy mentének tudja.

Secundus Testis Joanes Kardos Subdiky iumi dni Jacobi Mesko Litkiensis Anor Cir 54 juramento mediante fateor.⁴⁰

Ad 1.mus et 2.dum csak hallotta e fátens régi Litkai gazdától úgymint **Kardos István**tól és **Kardos Márton**tól, kivált midőn az Kélyi fásadeket szántották hogy az Fájji Agyagosban ütközik meg az Fájji Csenyétei és hogy határok.

Ad 3.iium csak hallotta az régi emberektől hogy Csenyéte felől való oldal Csenyéteieké volt.

Ad 4.um Azt is hallotta az fátens az régi emberektől de bizonyosan nem tudja hogy Agyagosnál lemenő Székfű völgy hasítja az papi határt az Csenyétei határtól és az Fáji határ az papi határban lévő kerek Erdőhöz le nem megyen.

Ad 5.um mind régi emberektől hallotta e fátens úgy is hallotta hogy Devecsertől Litkára járó ott hasítja Litkai Csenyétei Fáji határokat.

Ad 6.ud Nihil nobilis.

*Tertius Testis **Martinus Kiss** Subditus Peritt az Gross dni **Georgy Fáji** A. Szendiens Anod lir 70 juramento mediate fateor.⁴¹*

*Ad 1.mus et 2.dum e fátens gyermekkorában fél esztendeig Csenyétén **Tóth István** nevű gazdának szolgál az ki e fátens édesanyjával egy testvére volt, azért vall mind megkért Tóth Istvántól úgy Csenyétei régi emberektől hallotta, hogy az Fáji Agyagoson együvé ütközik meg az három határ, úgymint Fáji Csenyétei és Papi.*

Ad 3.iuum azt tapasztalta hogy az nevezett Agyagosik Csenyétei marhák és sertések jártak de azt is látta hogy az Fáji mezőn is jártak és Fájba azokat italták.

Ad 4.um másoktól hallotta, hogy az Agyagostól lemenő Szék völgy hasítaná Papi határt Csenyétei határtól.

Ad 5.um Nihil

Ad 6.ud Nihil. nam mera audita refert.

*4.um Testis **Joans Junta** Subdis Spits dni Auduh zsaji felsómérais Anod cir: 53 juramento mediate fateor.⁴²*

Ad 1.mus et 2.dum e fátens Csenyétéről Czakó Péter leányát feleségül elvévén legelsőben lakodalomhoz azután odavaló járásából Czakó Pétertől és Czakó Györgytől hallotta, hogy az Fáji Agyagoson ütközik együvé az három határ Fáji Csenyétei és Papi, de hogy bizonyosan tudná nem tudja.

Ad 3.iuum Nyilván tapasztalta, hogy az megkért Csenyéteiek mások marháját és sertéseikkel ezért az Fáji Agyagosik szélében járták legelték, de ezt is tapasztalta, hogy Fáji mezőn is Csenyéteiek szélében jártak és Fájban italtak is.

Ad 4.um Onnan tudja e fátens, hogy az Agyagostól lemenő Szék völgy hasítja Papi határt Csenyétei határtól, mert amidőn az lenn Székfű völgyön kaszálnak róla csak a völgyig kaszáltak, hogy a többi Fáji urak és lakosok tartván az külső oldalát Csenyétei határnak, de ezt nem tudja lent voltak, hogy az Fáji határ az Papi határok lévő kerek Erdőhöz lemennek.

Ad 5.um Az öregektől hallotta, hogy Devecserből járó út hasítaná Litkai Csenyétei Fáji határt, de az előtt azon nevezett ott oldalútnak neveztetett.

Ad 6.ud Deutralis parlagot, hogy régi Csenyétei emberek nem hintós hanem Korcsolyázó Pallagnak hívtak azt csak hallotta és, hogy azon Pallaghoz Csenyéteiek marháikkal jártattak tudja, de szántásba lenni soha nem tudja.

*5.um Testis **Ladislaus Azon** taxatista dni **Nagy Benedy** Anod cik. 50 juramento mediate fateor.⁴³*

*Ad 1.mus et 2.dum e fátens gyermekkorában hat esztendeig Csenyétén szolgálván ahol hallotta az odavaló régi emberektől kivált **Beke Lászlótól**, hogy három határ, úgymint Fáj Csenyéte és Papi az Agyagosig menne.*

Ad 3.iuum Tudja midőn Csenyétén szolgált, hogy az Agyagosik az marhákkal és sertésekkel Csenyéteiek szélében jártak.

Ad 4.um Ott való laktában azt is hallotta e fátens az régi emberektől, hogy az Agyagostól lemenő Szék völgy szakítja a Papi határt az Csenyétei határtól és a Fáj határ az Papi határba lévő kerek Erdőtől le nem megyen.

Ad 5.um Azt is csak hallotta, hogy Devecserből Litkára járó út hasítja Litkai Csenyétei és Fáj határokat.

Ad 6.um Székfű Fájban lévő Pallagot, hogy Csenyétén lakott mindenkor hallotta Korcsolyázó Pallagnak nevezni melyet Csenyéteiek ahol használtak.

1768, Abaujvariensis⁴⁴

A Beke család tagjainak következő, 1768 utáni említése szintén egy nemesi összeírás, mégpedig az 1771-1772-es nemesi adóösszeírás volt, amelyben szerepel Beke István, Beke Márton, Beke Pál, ifjabb **Beke Márton**, Beke Miklós és ifjabb **Beke Pál**, mint adózó nemes a Cserháti járás Csenyéte helységében.⁴⁵

Az 1774. július 13-ai nemesi igazolás során három tanú - **Molnár András** 70 éves, **Czakó György** 66 éves és **Tóth György** - igazolta a Bekék nemességét. Az alábbi kérdésre kellett válaszolniuk:

„Igazé az tanú, hogy ezen tettes n[eme]s. Abaúj vármegyében Csenyétén lakos Nemes Beke Uraimék, úgymint idősebb Beke Márton úr fiaival együtt, Beke István hajadon fiaival, úgy Beke Pál úr is fiaival együtt mindannyian magok saját ősi, örökös jószágukat bírják, s azon laknak?”

Ezt a választ adták:

„Tudják bizonyosan e Tanúk, hogy ezen tettes ns. Abaúj vármegyében Csenyéte nevezetű helységben lakozó Beke Uraimék, úgymint Beke Márton úr fiaival együtt, Beke István hajadon fiaival, úgy Beke Pál úr is fiaival együtt mindannyian tulajdon örökös magok ősi jószágokon laknak, melyektől soha senkinek sem arendát, sem taxát nem fizettek.”⁴⁶

A nemesi adóösszeírás szerint az alábbi összegeket fizették meg forintban az 1771-es és az 1772-es években: Stephanus Beke 4/4, Martinus Beke 3/3, Paulus Beke 3/3, Junior Martinus Beke 1,3/1,3, Michael Beke 1/1, Junior Paulus Beke 0/1.⁴⁷

Az 1790-es nagybirtokos és nemesi összeírásban Beke Bálint, Beke Pál, ifjabb Beke Pál, özvegy Beke György, Beke János, Beke Márton, és Beke Miklós szerepeltek a Cserháti járás Csenyéte helységében.⁴⁸

A Beke család történetére vonatkozó több adat ebből a századból a levéltári forrásokban nem maradt fenn, ezért dolgozatomat a következő század eseményeivel folytatom.

2.3. A 19. század eseményei: a Beke-birtok és egyéb családi „érdekességek”

Idősebb Beke Miklós (1772. szeptember 24. – 1827. április 2., édesapja: idősebb Beke György, édesanyja: **Prótsi Zsuzsanna**) és ifjabb **Beke György** (1783. december 3. – 1831. szeptember 4.)⁴⁹ illetve ifjabb **Beke Miklós** (1799. október 28.⁵⁰ – 1892. március 19.)⁵¹, édesanyja: **Bogoly Erzsébet**) voltak azon személyek, akik az úgynevezett Beke családi birtok létrehozásában a legnagyobb szerepet vállalták.

A Beke család nemességét a rendelkezésre álló források alapján utólag 1807-ben erősítették meg.⁵²

A következőkben a levéltári források alapján mutatom be a Beke-birtok kialakulásának fázisait. Megjegyzem, hogy a nemesi adómentesség eltörléséig az adóösszeírásokból csak a jobbágyi földek mérete, illetve az utánuk fizetett adó mértéke ismerhető meg.

Csenyété helység rovatos összeírása alapján 1826-ban Beke György 10 forint 9 krajcár ezüstöt, 48 királyi dézsmát fizet 25 holdnyi jobbágyi föld után, testvére fia, ifj. **Beke Miklós** (1799. október 28. – 1892. március 19.)⁵³ 5 forint 48 krajcár ezüstöt, 25 királyi dézsmát fizetett 14 holdnyi jobbágyi föld után.⁵⁴ Beke György 1831. szeptember 4-én bekövetkezett halála után testvére fiának adóit követhetjük nyomon.⁵⁵ Beke Miklós 1834-ben és 1836-ban a földjein pusztító tűzvész miatt mentesült az adók alól, majd 1840 és 1846 között 10 hold föld után 4 forint 24 krajcárt fizetett ezüstben.⁵⁶ 1869-ben 108 hold földje volt, ebből 16 holdra az úri jogot csak 1870-ben váltotta meg.⁵⁷

Beke Miklósnak 1870-ben volt egy folyamatban lévő birtokrendezési pere, amelyről a levéltári forrásokban az alábbi végzés lelhető fel:

„A Darvas János és Zsarnay Lajos mint csenyétéi közbirtokosok és felpereseknek Csenyété volt úrbéres község ügy Beke Miklós és a többi közbirtokosoknak, mint alperesek ellen birtoktagosítás és úrbéri rendezés iránt a fent állott cs. kir. kassai úrbéri törvényszék előtt iratott és az időközben illetékessé vált Abaúj megye alispáni bíróság előtt folytatott perben...” a Pesti Királyi Ítéletábla 978/1870. számú ítélete értelmében az 1868. évi 38. törvénycikk 39. §-a alapján „a községi népiskola javára a felosztandó közös legelő területnek mindenki illetményébe betudott 1/100 rész mindenkinek előtt kihasználják, és ez ügy a térképen, mint a telekkönyvben is külön kiüntessék - helybenhagyatik és végső bírói megerősítés végett a magyar kir. bíráihoz, mint a legfelsőbb ítélőszékhez felterjesztelni rendeltetik.

Kelt. Pesten 1870. évi augusztus 29-én.

Horváth László, elnök⁵⁸

Ennek alapján ifjabb Beke Miklós földjeiből 1874-ben 7 holdat elvettek a népiskola javára, és összesen 114 hold földje marad. Ezzel kialakult a Beke családi birtok, amelyen később a Nagymamám is dolgozott.

A birtokot kialakító ifjabb Beke Miklós családi életében is sok változás és váratlan fordulat következett be. „1824. március 21-én Csenyétén helvét hitvallást követő Nemes Beke Miklós úr fia, Miklós eljegyezvén magának házastársul szintén Csenyétén lakos helvét hitvallást követő Nemes **Varnay Imre** úr hajadon leányát **Terezziát**, akik is a tekintetes Abaúj vármegye első alispánjától nyert dispensatio (= felmentés) mellett összeesküdtek.”⁵⁹ Majd ezt követően Beke Miklósénak született egy gyermeke **Kovács Istvántól** 1836 őszén, ezért ettől a feleségétől való törvényes elválását követően vette feleségül 1841. április 13-án nemes **Cziáky János** leányát, **Máriát**.⁶⁰

Érdekes, hogy a házasságot követő évben történt egy újabb házasság, amely „1842. július 23-án Nemes Cziáky János és néhai Beke Miklósnek özvegye, Nemes Bogoly Erzsébet asszony között kötetett Abaúj megyei első alispán Nemes **Vitéz János** úrtól nyert dispensatio mellett.”⁶¹ Tehát Ifjabb Beke Miklós édesanyja hozzá ment fia feleségének édesapjához, Cziáky Jánoshoz.

Beke Miklósnak és Cziáky Máriának három fia született, **Beke Miklós** (1844. november 11. – ?), **Beke Bertalan** (1846. október 18. – ?) – a szabadságolt hadfi földbirtokos, a magyar királyi honvéd 39. abaúji zászlóalj harmadik századának hadnagya⁶² és **Beke Ignác** (1852. október 2. – 1913. december 15.)⁶³, akik később elvették feleségül **Bogoly Ignác** (1823. december 1. – 1869. augusztus 21.) három leányát, **Bogoly Katalint** (? – 1901. február 2.), **Bogoly Máriát** (1853. – 1934. május 26.) és **Bogoly Erzsébetet** (1856. október 9. – 1922. március 2.) három különböző évben (1867, 1873 és 1877).⁶⁴

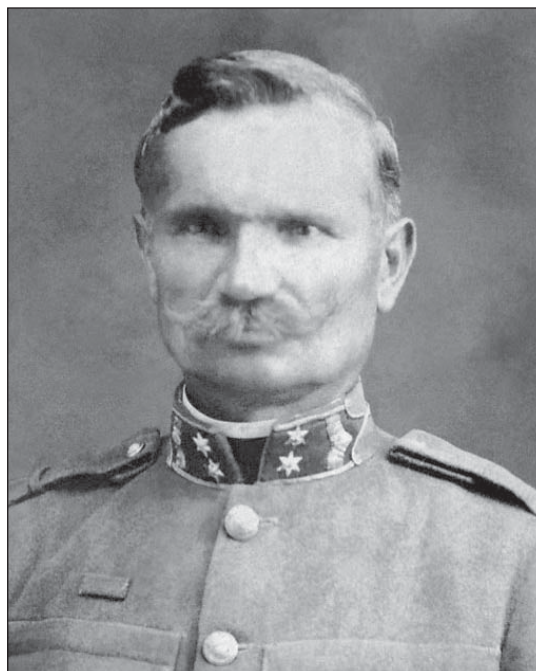
Beke Miklós 93 éves korában, 1892. március 19-én hunyt el végelgyengülésben. Csenyétén helyezték örök nyugalomra 1892. március 21-én.⁶⁵

Beke Ignác és Bogoly Erzsébet házasságából született **Beke Ilona** (1878. június 11. – 1934. november 22.), **Beke Gyula** (1885. november 8. – 1967. október 28.) és **Beke Margit** (1894. július 11. – 1951.), aki az én üknagymamám volt. Beke Gyula gyermekei, ifjabb **Beke Gyula** és **Beke Mária** – vagy ahogy a család hívja, **Baba néni** – történeteivel jelentős segítséget nyújtott a dolgozat elkészítéséhez. Beke Ilona 1898. szeptember 10-én ment hozzá **Ujj András**hoz (1874. november 2. – 1940. február 25.). Ezzel a házassággal a Beke család női ágán keresztül egy új nemesi család jelent meg.

Az Ujj családnak **II. Ferdinánd** adományozott nemesi címerlevelet 1622. július 8-án. Jelen dolgozatomban nem célja az Ujj család történetének ismertetése, ugyanakkor Beke Ilona házassága által szoros kapcsolat keletkezett a két család között. Ezért fia, **Ujj Andor** és unokája, **Ujj László** életútját a következő fejezetben szeretném ismertetni.

Beke Ilona

Szakács József

3. Férfisors a Beke családban a 20. század első felében

A következőkben a családi legendárium fennmaradt történetei és a hivatkozott források alapján bemutatom a Beke család 20. századi történetét a beházasodott férfiak életútjának ismertetésével egyetemben, hiszen a Beke családnév Beke Margit üknagymamám házasságával az egyenes ági rokonságból eltűnt.

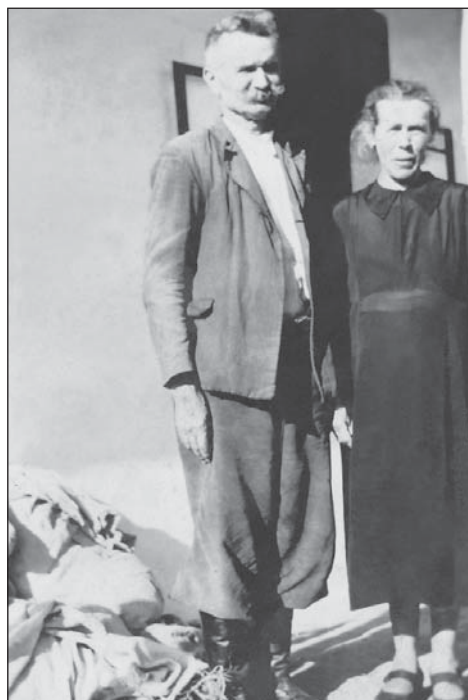
3.1. Szakács József csendőrtörzsőrmester

Szakács József 1888. április 2-án született Nógrád megye egyik kis településén, Kisterenyén. Szülei **Szakács Jakab** (1853. július 19-én született Felsőszlovinkán) és **Pincsák Anna** voltak. Mindketten görög katolikus vallásúak voltak, apját azonban római katolikusnak keresztelték meg.

Szakács József 1908 körül a *Magyar Királyi Csendőrség* tagja lett. A szolgálatot az *Encsi Járási Csendőrkapitányság*on teljesítette, amely a *Miskolci Magyar Királyi Csendőrkerület* fennhatósága alá tartozott. Az *Encsi Járási Csendőrkapitányság*on tizenkét fő teljesített állandó szolgálatot. Másfél év próbaszolgálatot követően véglegesített csendőr, majd hét év kötelező szolgálati idő után őrmester lett. Az ezt követő négy-öt év elteltével őrpáncsnoki tanfolyamra járt, amelynek elvégzését követően megkapta a törzsőrmesteri rangot, amelyhez igen jó szolgálati minősítés és pszichológiai alkalmassági vizsga is kellett.⁶⁶

1922. június 22-én kötött házasságot Beke Margittal (1894. július 11. – 1951.). Három gyermekük született, **Szakács Julianna** (1916. július 28. – 1984.), **Szakács Irma Erzsébet** (1921. október 24. – 1978. június 29., Dédnagymamám) és **Szakács János** (1925. február 27. – 1955.).

A csendőrök nősülését szigorú szabályokhoz kötötték, külön kérelmet kellett benyújtani házasságkötés előtt, amely kérelmet minimum hat év szolgálati idő, illetve huszonnyolc éves kor alatt nem lehetett beadni.⁶⁷ Ez az oka annak, hogy a csenyétéi születési anyakönyvi kivonatokban **Szakács Julianna** és **Szakács Irma Erzsébet** Beke vezetéknevével került anyakönyvezésre – hat, illetve egy évvel hamarabb születettek, mint hogy a szüleik, engedélyek birtokában összeházasodtak volna –, hiszen a házasságon kívül született gyermekek csak az utólagos házasságkötést követően viselhették apjuk családi nevét.

Szakács József és Beke Margit időskori képe

A családi legendárium két történetet őriz Szakács Józsefről. Az első történet egy újszülött gyermek megtalálásáról szól, a második történet pedig egy vásáron történt incidenst mesél el.

Az első történet: Szakács József Csenyétén lakott a Beke család birtokán. A szolgálat leteltével minden nap lóval ment haza. Egyik alkalommal, amikor késő éjjel hazafelé tartott, az egyik ház ablakából fény szűrődött ki, de ezzel akkor különösebben nem foglalkozott. Tovább haladva, a falu temetőjén keresztül vezetett az útja, ahol gyermeksírást hallott. Először azt hitte, hogy egy macska nyávogását hallja, de közelebb ment, hogy megnézzze, mi az. Amikor közelebb ért, meglátta, hogy egy pólyába csavart gyermek van az egyik sír tetején. Felvette a gyermeket, és visszasietett a kapitányságra, ahol még ott találta a felettesét. Elmondta, hogy mi történt, és a gyermeket átadta neki. A felettese erre azt válaszolta: „Szakács, ha megtaláltad a gyermeket, találd meg az anyját is!”

Ekkor eszébe jutott a ház, ahonnan fényt látott kiszűrődni. Éjnek idején bekopogott a házba, és látta, hogy a lakásban lepedőmosás történt. Felfedezett egyéb nyomokat is, amelyek gyermek születésére utaltak. Szakács József kérdőre vonta az ott lakókat, amire az édesanya nem tagadta a történeteket. Szakács József bekísérte a csendőrkapitányságra az édesanyját. A tárgyalásig a gyermek otthonba került, de a bíróság úgy határozott, hogy az édesanya nevelje fel a gyermekét.

A második történet az encsi vásáron játszódott. Encsen minden hónapban tartottak vásárt, ahol a csendőröknek kellett felügyelni, illetve ellenőrizték az árusok engedélyét.⁶⁸ Az egyik árus ellenőrzésénél problémák léptek fel, és szóváltásba keveredett a szolgálatot teljesítő Szakács József

zsef csendőrtörzsrőrmesterrel. A kialakult vita hevében az árus (miközben a mellkasára mutatott) így szól hozzá: „*Ide lőjj, kutya zsandár, ha van szőrös szíved!*” A fegyver elsült. Az ezt követő fegyverhasználatra vonatkozó vizsgálat megállapította annak megalapozottságát.

A történet történelmi háttéréhez hozzátartozik, hogy a csendőrök fegyverhasználatát szigorú szabályokhoz köttették. Ha nem kellett volna és használta, illetve ha kellett volna és nem használta a fegyverét, akkor is eljárás indult a csendőr ellen. Ha Szakács József nem használt volna fegyvert, akkor kötelezettségzegés miatt lefokozták, vagy esetleg elbocsátották volna a csendőrségtől⁶⁹, amely egy olyan csendőrnek, akinek élete a hivatása volt, elképzelhetetlen lett volna. Beke Mária szerint a szigorú, kíméletlen, ellentmondást nem tűrő csendőrök közé tartozott.

Nyugalmazását követően családjával élt Csenyétén, és gazdálkodott a családi birtokon. Szakács József ötvenkilenc éves korában, 1947. május 28-án hunyt el Csenyétén.

3.2. Ujj Andor

1899. augusztus 7-én született Csenyétén. Szülei **Ujj András** és **Beke Ilona** voltak. Az első világháborúban katonai frontszolgálatot teljesített, de súlyosan megbetegedett, és Bécsbe vitték kórházba, ahol 1918-ban szerelték le. 1923-ban vette feleségül **Gulyás Ilonát** (1900. november 11. – 1986. június 9.) és Felső-Mérára költöztek. Házasságukból két gyermek született, **László** (1924.07.10. – 2013. június 29.) és **Edit** (1928.12.14.). Ujj Andor 1926 és 1933 között bérfuvarosként dolgozott.

Két alkalommal volt katona a második világháború során.

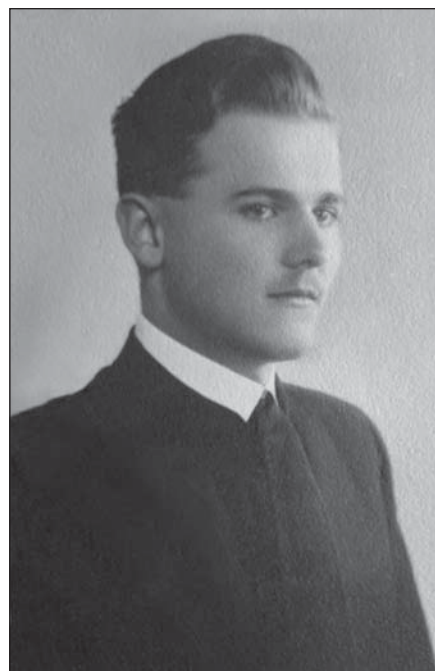
Először 1939. március 14 és június 25 között a kassai 28. határvidéki zászlóalj honvédeként részt vett Kárpát-

Aratás a Gócnán. Balról jobbra: Szakács János, Szakács Julianna, Szakács József, Szilágyi János és Szakács Irma Erzsébet

Ujj Andor mint malomigazgató, Hernádszurdokon

Ujj László

alja visszafoglalásában. A hadműveletekben való részvételért megkapta a *Felvidéki Emlékérmét*. Az érmének az előlapján Rákóczi képe és a „*Pro Patria et Libertate Rákóczi*” körirat van, a hátulján pedig „*A Magyar Felvidék Felszabadulásának Emlékére 1938*” felirat olvasható.

A második alkalommal a kassai 21. gyalogezred árkász zászlóaljában szolgált 1940. június 10. és október 10. között, mint gépkocsivezető, őrzetói rangban. Az Erdélyben teljesített szolgálataiért kapta meg az *Erdélyi Emlékérmét*. Az érme előlapján **Hunyadi Mátyás** arc képe látható, amely körül az „*Erdélyi részek felszabadulásának emlékére 1940*” felirat olvasható. A hátoldalán Erdély címere és a „*Mátyás Király születése 500. évfordulójára*” felirat látható. Ezen kívül megtalálható még rajta a „*Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó országglásának XX. évében*” felirat.

Később Felső-Méra légoltalmi és tűzoltó parancsnoka volt. A háború után 1947-ig itt volt képviselő. Ebben az időszakban volt több, a térséghez tartozó malom igazgatója. Ezt követően gépkocsivezetőként, majd a DIMÁVAG raktárosaként dolgozott 1954. augusztus 24-én bekövetkezett haláláig.

3.3. dr. Ujj László

Dr. Ujj László 1924. július 10-én született Felső-Mérán, ahol gyermekéveit is töltötte. Édesapja Ujj Andor, édesanyja Gulyás Ilona volt. Általános iskolai tanulmányait követően a miskolci *Lévay József Református Főgimnázium*ban – a mai *Földes Ferenc Gimnázium* jogelődjében – tanult tovább. Itt tett 1942. június 27-én sikeres érettségi vizsgát. Felsőfokú tanulmányait a *Miskolci Evangélikus Jogakadémián* 1942. szeptember 25-én kezdte meg. A második évfolyamot 1944. április 25-én fejezte be – a világháborús körülményekre tekintettel – a második alapvizsgálatot május 28-án tette le.

1944. június 2-án szemtanúja volt Miskolc bombázásának. A mostani Avasi kilátó helyéről nézte végig, ahogy száz B-24-es Liberator nehézbombázó a szél által a város központja felől eltolt füstkörben ledobták bombáikat a városra. Így szenvedett bombázást a *Miskolci Rendező Pályaudvar* is.

1944. június 15-én a miskolci jogászokat, így Ujj Lászlót is elvitték az Árpád-vonal építésére. A szovjet hadsereg előrenyomulása miatt 1944. augusztus 30-án visszavitték őket Csíkszentmihályig az utolsó katonavonattal, amely elhagyta a Gyimes-szorost. Hazafelé menet a nagykarolyi vasútállomás felé jöttek, amely nem sokkal a szerelvényük odaérkezése előtt szenvedett el bombázást. Olyan nagy erejű bombákat dobtak le, hogy az egyik vagon a detonációtól felrepült az állomás egyemeletes tetejére. Ujj László a munkaszolgálatból 1944. szeptember 5-én ért haza Felső-Mérára.

1944. november 3-án jött egy általános behívóparancs, amely szerint minden tizennyolcadik életévét betöltött férfinak jelentkeznie kell sorkatonai szolgálatra. Ujj László őrzetói rangot kapott.

Hosszas meneteléseket követően a mai Szlovákia területén található Svedlárón töltötték 1944 karácsonyát. Állítottak egy kis fenyőfát, mivel nem volt rá díszük, ezért töltenyhüvelyeket raktak rá, és így vált „karácsonyfává”. Az ünnep teljességét egy valahonnan előkerült gyertya adta. Karácsony ünnepén, hétfőn és kedden szünetet kaptak, amikor csak őrség, jelzőőrzés és járőrözés volt.

1945. március 15-e alkalmával a németek tartottak egy ünnepséget a magyarok tiszteletére. Két német Wehrmacht-század mellett ők is felsorakoztak díszegyenruhában. Szép beszédekkel mondtak, amelyben kihangsúlyozták, hogy most már csak a német és a magyar hadsereg küzd az ellenséggel szemben. 1945. április 6-án

Zsolnáról vonattal elindultak a cseh területek felé. 1945. április 9-én, hétfőn éjszaka a vonat lelassult egy erdő közepén, majd megállt. Bement hozzájuk az egyik szakaszvezető, lehúzta az ablakot, és azt mondta: „*Gyerekek, a partizánok bekerítettek bennünket!*”. Lőtt egy sortozatot a levegőbe, majd elszabadult a pokol. A favagont elkezdtek lőni a csehek. Ujj László elmondása alapján úgy hullott a faforgács a fejük fölött, mint télen a hó. A záporozó golyók bevilágították a kocsit. **Oláh őrmester** kiadta a parancsot: „*A kocsit elhagyni! Kiugrani! Tűzet viszonzni!*” Az első, aki leugrott a kocsiról **Kocsis Lajos** tizedes volt, azonnal meghalt a tűzharcban. Az utána következők a karjukba, combjukba kaptak golyót. Ujj László sértetlenül hagyta el a vagonot. A kialakult tűzharcban a partizánok meghátráltak és elmenekültek az erdő sűrűjébe. A vonat hajnalban megérkezett Tistyinbe, ahol a tizedest katonai pompa kíséretében temették el.

A második világháború az európai harctéren hivatalosan 1945. május 9-én ért véget. A még Csehországban tartózkodó német hadtestek fegyvereiket eldobálva vonultak vissza Németország felé. Ujj László 1945. május 15-én esett szovjet hadifogságba.

1945. július 26-27-én szállították őket a brünni vasútállomásra, ahol bevagonírozták őket. Több napi utazást követően érkeztek meg a romániai Foksányba, ahol a szovjetek működtettek egy olyan hadifogolytábor, amelyben elosztották, hogy melyik hadifogoly szállítmány, melyik hadifogolytáborba megy tovább a Szovjetunió területére. Megérkezésükkor borbélyok borotválták őket kopaszra, majd le kellett vetközniük. Ezt követően tíz métert kellett sétálniuk feltartott kézzel a szovjet katonák előtt, hogy hátha van köztük SS katona, mert azoknak a vércsoport a hómaljukba be volt tetoválva.

A táboron belül körülbelül 10 000 fogoly volt. Minden láger négy sarkán kétemeletes őrtorony volt géppuskás őrséggel, körülötte 4-5 méter magas drótkerítés, amelynek tetején többszörös szögesdrótfonat volt kifeszítve. A hadifogolytáborban elkapta a hastífuszt 1945. augusztus végén, ezért kapta meg a táborból az elbocsátó iratot: hazamehetett.

1945. szeptember 5-én érkezett haza, 37 kilóra lesóványodva. Hazaérkezését követően három-négy hónapot betegeskedett. Jogi tanulmányait a *Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán* fejezte be 1947-ben, majd Miskolcon dolgozott jogtanácsosként, nyugdíjazásáig. Ujj László 2013. június 29-én hunyt el.

3.4. Szakács János

Szakács János 1925. február 27-én született Csenyétén. Szülei Szakács József és Beke Margit voltak. A Csenyétei elemi iskolát kiemelkedő eredménnyel végezte el, így a tanító beajánlotta a *Sárospataki Református Kollégium*-ba, ahol szintén remek eredménnyel tanulta végig a gimnáziumi nyolc évet.

1944. június 2-án Miskolcon tartózkodott, ahol Beke Mária unokatestvérével együtt élte át Miskolc bombázását.

Szakács János gimnáziumi egyensapkában.
Fancsal, 1940 körül

Beke Mária így emlékszik vissza a történetekre:

„Az egykori Kun József utca, ma Kishunyad utcáról indultunk el Szakács János unokatestvéremmel kora délelőtt a Búza téri piacra. A Minorita templomnál találkoztunk **Faragó tanár úrral**, aki megállított minket, és megkérdezte, hogy tudjuk-e, délről repülőgépek jönnek az országba nagy sebességgel? Köszönöm szépen, nem tudtam – feleltem. Ragyogó szép napsütéses idő volt aznap. Mondtam az unokatestvéremnek, inkább forduljunk vissza, és menjünk szépen haza. Hazaértünk, kinyitottuk az ablakokat, hogy a légnyomás ki ne vigye, mert várható volt, hogy lesz légi riadó. Nemsokára megszólalt a sziréna, ami azt jelentette, hogy el kell menni az óvóhelyre, mert ellenséges repülőgépek jönnek. Körülbelül két házzal arrébb volt egy kétemeletes bérház, ott volt az óvóhely, a pincébe, mi oda mentünk. A parancsnok becsukta az óvóhely zárát, mi pedig leültünk a padokra. Égett a villany, vártuk, hogy mi lesz. A legszükségesebb iratokat vittük egy táskába magunkkal, hogy ha az embernek baja történik, legyen nála az irata. Nem sokáig ültünk ott mikor elkezdett pislogni a villany, és egyszer csak elaludt. Megremegett a pince, valahol bomba csapódott le. Mindenki félt. Elkezdtünk imádkozni... Mikor vége lett a légiriadónak kijöttünk, és láttuk, hogy a Kun József utca végén lévő trafik, kis épület és egy gyógyszerár megsemmisült, mivel egy bomba oda esett le. Később megtudtam, hogy a Búzatéri óvóhely és a Bizony Ákos utcában lévő óvóhely is bombatalálatot szenvedett, és akik ott voltak, mind meghaltak. Ha a Faragó tanár úr nem szól nekünk, engem is ott ért volna a légi riadó. A háború egy borzalmas dolog...”

Szakács János állomásvezetői egyenruhában

A korszakban meghatározó levante mozgalom nem került el Szakács Jánost sem, ezért egy 1944 szeptemberében kijött kormányrendelet következtében minden tiszántúli levetének, aki 1921-1925 között született – így neki is – jelentkeznie kellett sorkatonai szolgálatra.

Ezeknek a levetéknél az lett volna a feladatuk, hogy a Tiszán egy véderővonalat építsenek ki, a közeledő szovjet hadsereg ellen, de ez a véderővonal fokozatosan tolódott Nyugat felé. Egészen Németországig hátrált, ahol végül feloszlott, és tagjai keleti, a szerencsésebbek nyugati hadifogságba estek. Szakács János a kevésbé szerencsések közé tartozott, mivel keleti hadifogságba esett.

Szilágyi István az édesapjával

A hadifogságból lesoványodva, megtörve tért vissza 1946 nyarán, az utolsó hazatérők között. A család ekkorra már elvesztette minden reményét, hogy még egyszer láthatják szeretett rokonukat. A hazatérését Beke Mária unokatestvére megérezte, ugyanis elmondása szerint egy vagy két héttel Szakács János hazatérte előtt azt álmodta, hogy reggel fél hétkor csenget valaki az ajtajukon. Kiment megnézni, hogy ki az, és Szakács János állt ott. Az álom valóra vált, annyi eltéréssel, hogy nem Beke Mária, hanem Szakács János édesanyja, Beke Margit nyitott fiának ajtót és fogadta a legforróbb anyai szeretettel elveszettnek hitt fiát. Édesanyja ápolta, etetgette addig, amíg meg nem erősödött. Felépülése után a Tiszai pályaudvaron helyezkedett el, de nem sokáig dolgozhatott itt, mert az egyik munkatársa felkutatatta, hogy az édesapja csendőr volt. Ez akkoriban olyan súlyos bűnnek számított, hogy emiatt elbocsátották. Később feleségül vette **Jagasics Ilonát**, majd Alsónemesapátiba költöztek, ahol állomásvezetőként dolgozott. 1955-ben hunyt el Alsónemesapátiban.

3.5. Szilágyi János

Szilágyi János 1909. október 19-én született Kázmárkon. Édesapja **Szilágyi József**, édesanyja **Szálkai Borbála** (1870 – 1944. december 13.) volt. Bútorasztalos és ács szakmákat tanulta ki, majd 1930 körül besorozták katonának, és megkapta az alapvető katonai kiképzést, mint utász. Az utász hidak, utak építésére, akadályok létesítésére kiképzett, műszaki alakulatokban szolgáló gyalogos katona volt.

1941 májusában kötött házasságot Szakács Irma Erzsébettel (1921. október 24. – 1978. június 29.). A házasságkötést követően Fancsalban kapott állást, mint gazdasági alispán, ezért itt éltek, a fanciali nemes birtokán. Itt

Szilágyi János és fia 1943 nyarán

A fehér ruhás főhadnagytól jobbra a 2. dédnagyapám, Szilágyi János

született meg Nagymamám egyetlen testvére, **Szilágyi István** (1941. június 9. – 2004. március 3.).

A Beke család birtoka azonban Csenyétén maradt, és nem volt elég ember a megműveléséhez, ezért 1942-ben visszaköltöztek a dédnagyszüleimék Fancsalból Szakács Józsefhez, Beke Margithoz, Szakács Juliannához és Szakács Jánoshoz.

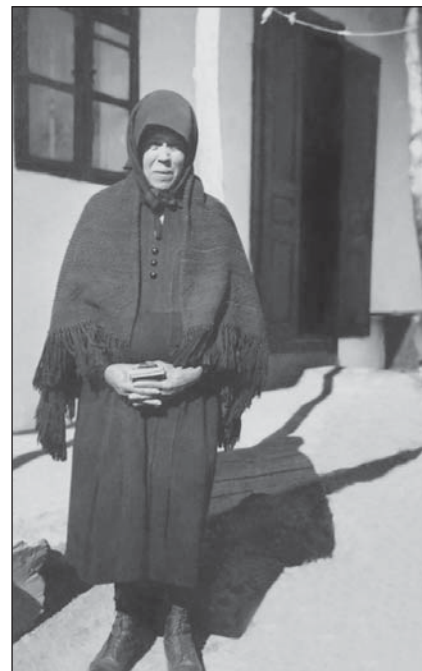
A háború elől elzárt zsákfalú egészen 1944 januárjáig megővta lakóit a világban történő szörnyűségektől. Dédnagymamám, Szakács Irma Erzsébet az imakönyvébe az alábbi írt ekkor: „*Kedves édesapánk elment 1944 év január 10-dikén.*”

Ez alapján arra lehet következtetni, hogy Szilágyi János 1944. január 10-én vonult be. A Magyar Honvédség által kiállított kutatóíven az szerepel, hogy SAS behívóval hívták be. A SAS behívó egy névre szóló katonai behívóparancs volt a második világháború idején a nem tényleges állományúak számára. A posta expressz küldeményként kezelte, címzettje köteles volt negyvennyolc órán belül bevonulni a kijelölt helyre. Nevét az első szavak: „Sürgős, azonnal, siess” kezdőbetűk összeolvasásából kapta.

A bevonulás dátuma alapján valószínű, hogy a Dédnagyapám az 1. magyar hadseregbe vonult be, mert a kormány 1944. január 6-án mozgósította az 1. magyar hadsereget. A **Náday István** vezérezredes parancsnoksága alatt álló, a 16. és a 24. gyaloghadosztályból, valamint az 1. és 2. hegyidandárból álló hadsereg az északkeleti magyar határvédelemre vonult fel. Az utászoknak általában fegyveres megerősítés nélkül kellett az ellenséges területeken dolgozniuk.⁷⁰ Ez lehet annak a magyarázata, hogy Dédnagyapám alig két hónappal a bevonulása után, 1944. március 14-én fogságba esett. A fogságba esés időpontjából lehet következtetni arra, hogy a Dédnagyapám az 1944. március 13-án mozgósított 2. páncélos hadosz-

tályban szolgált. Hadifogolyként a cseljabszki fogolytáborba került.

1944. október 3-án Csenyétén megszületett a Nagymamám, **Szilágyi Erzsébet**. Dédnagyapám ekkor már több mint féleve orosz hadifogságban volt, és a történelmi események következtében onnan sohasem tért vissza. Dédnagymamám szerette volna a férjét értesíteni a lánya születéséről. A frontra az értesítést a katonai távközlő hálózat útján lehetett a leghamarabb eljuttatni, azonban katonai őrs legközelebb Krasznokvajdán volt. Nagymamám nagymamája, azaz, szépanyám, Beke Margit vállalta, hogy az

Szépanyám, Beke Margit

anyakönyvi kivonatot és a születési levelet láttamoztatja az őrsön. Csenyétéről kiérve egy réten keresztül vezetett az útja, majd kiért egy dombtetőre, ahol keresztülszaladt előtte egy nyúl balról jobbra. Gondolta magában: „*Nem lesz szerencsém, az unokámat nem fogja látni az édesapja, mivel a nyúl balról jobbra szaladt keresztül előttem, és elvitte a szerencsém!*” Krasznokvajdán láttamoztatta az iratokat, majd hazament, de a nyúlról nem szólt senkinek. A család várta a választ és a Dédnagyapám, de sajnos egyik sem érkezett meg. A Nagymamám sohasem láthatta az édesapját. Beke Margit a nyúllal való találkozásának történetét halála előtt mondta csak el. Dédnagyamamám halála napjáig minden nap azt várta, hogy hazajöjjön a férje.

Az utolsó hírt egy Fancsalba hazaszökött hadifogoly hozta a Dédnagyapámról. A Dédnagyamamám tőle tudta meg, hogy a férje nagyon súlyos beteg. Vélhetően Cseljabinszkban hunyt el 1945. április 9-én. A volt hadifogoly azonban azt is elmondta, hogy a Dédnagyapám megtudta, hogy született egy lánya, így az értesítés mégis csak elkerült hozzá, és Beke Margit szerencsését nem vitte el a nyúl.

4. A múlt század közepének hétköznapi egy felvidéki település történetében, avagy: Szilágyi Erzsébet emlékei Csenyétéről

1944. október 3-án született Csenyétén. Édesapja Szilágyi János, édesanyja Szakács Irma Erzsébet volt. Az anyai nagyszülei (Beke Margit és Szakács József) ellenzték szülei házasságát, mert édesapja szegény volt, és féltették a megmaradt Beke birtokot a további elaprózódástól. Végül azonban „a szerelem győzött”, 1941 májusában házasságot kötöttek. Fancsalba költöztek, ahol 1941. június 9-én megszületett Nagymamám testvére. Szakács József 1942-ben hazahívta őket Csenyétére, hiszen ott volt a Beke birtok, amit művelni kellett.

Édesapja harcolt a második világháborúban, majd 1945. április 9-én életét vesztette a cseljabinszki hadifogolytáborban. Dédnagyamamának egyedül kellett felnevelnie két gyermekét.

Nagymamámnak egészen kicsi kora óta be kellett segítenie a háztáji munkákba; libát őrzött, egyelte a cukor-répát, dohányt fűzött. A kislánként a libákat azért kellett őriznie, mert a „stafírungra”⁷¹ a dunnát és párnát libatollal töltötték meg, tehát ez egy tipikus női háztáji feladat volt. A dohány felfűzése egy öt méter hosszúságú spárgára történt egy lándzsa alakú tüvel úgy, hogy az egyik levelet a színével, a másikat fordítva kellett felfűzni. Ezeket a munkákat természetesen mind az iskola után kellett elvégeznie.

Édesanyja Lyukóbányába járt dolgozni, hogy egy kevéske pénzük is legyen. Édesanyját azonban racizták⁷² a bányából, majd ezt követően a testvére ment a bányába dolgozni, így a földből megtermeltek mellett volt pénzük is.

Nagymamám az általános iskolát 1950-ben kezdte el. Az iskola után őt és testvérét a nagymamája, Beke Margit

minden nap friss ebéddel várta haza. Beke Margit sütnifőzni tanította a Nagymamám, többek között a kenyérsütésre is. Azt mondta neki, hogy addig kell dagasztani a kenyér tésztaját, amíg nem csepeg a plafon. Nagymamám ezt a bölcs mondást csak akkor értette meg, amikor már ő is dagasztott, és rájött, hogy nem a mennyezetre értette a vízcsepegést a nagymamája, hanem a homlokára.

A Beke birtokon nagyon sok munka volt, hiszen a Felvidéken nem volt feketeföld, csak kisebb terméshozamot biztosító agyagosabb föld, azonban ebben is megtermett minden, amire szükségük volt. Boltba csak pár dologért mentek; sóért, petróleumért és gyufáért.

Az 1940-es évek végére elterjedt a birtokos osztályt illető új elnevezés, a kulákság. Az ekkor hatvan hold nagyságúvá zsugorodott Beke birtok miatt a családot is kuláknak bélyegezték, ami együtt járt az iskolai megaláztatásokkal, a kötelező szövetkezeti tagsággal, a sorozatos hátrányos megkülönböztetésekkel és az állandó beadásokkal (tojás, tej, zsír). Dédnagyamamám nem akart belépni a termelőszövetkezetbe (a továbbiakban: TSZ), joggal féltette a Beke birtokot. Többször is voltak náluk agitátorok, hogy meggyőzzék őket a tagságról. Nem engedték be őket a házukba, és Nagymamám emlékszik olyanra, amikor mondták neki, hogy most el kell bújni és nem szabad megszólalnia. Végül azzal fenyegették meg a családot, hogy kirúgják a Nagymamám testvérét a bányából, és akkor nem lesz pénzük. Ezért beléptek a TSZ-be.

Az egyik beadási időszakban édesanyjának három tojással kevesebbet számoltak, ezért beidéztek a szikszói járásbírószóra, ahol a két gyermekére és a második világháborúban elhunyt férjére való tekintettel nem kapott szabadságvesztés büntetést.

Balról jobbra: Szakács Irma Erzsébet, Szakács János, Szilágyi Erzsébet, Beke Margit, Szakács Julianna

Dédnagymamám és fia, Szilágyi István 1949-ben

Nagymamám állt be dolgozni a TSZ-be, hiszen az államosított földek, a beszolgáltatott termelési eszközök (eke, vetőgép, borona, höndörgő⁷³) és jószágok mellé a munkaerőt is biztosítaniuk kellett. Ezért minden nap szekérral ment ki a határba, ahol aztán szántania, vetnie, aratnia, trágyáznia kellett.

1956. október 23-a híre az elzárt faluba csupán az egyetlen rendelkezésre álló gyors hírforráson, a bolt rádióján keresztül jutott el. Az egész falu összegyűlt a rádió körül, és hallgatta a híradót, hogy milyen események történtek Budapesten. Az 1956-os forradalomnak a falu hétköznapijaira csupán annyi hatása volt, hogy ekkor az emberek felvásárolták a bolt teljes árukészletét, készülve az esetleges rosszabb dolgokra.

1957-ben Nagymamám vitte el eladni szekérral – amit a Lenke nevű lovuk húzott – a hat kismalacukat az encsi vásárba. Alig hogy megérkezett, egy nagydarab ember ment oda hozzá, és megkérdezte, hogy mennyiért adja a malacokat? A Nagymamám gondolta magában, magas árat mond, mert még nem szeretne haza menni, hiszen csak most érkezett. Hétszáz forintot kért darabjáért, mire kifizette neki az ember pénzt, mondván: ennek a szép lánynak a malacait akarom megvenni! Amiért Nagymamám ilyen magas áron adta el a malacokat, az édesanyja megengedte neki, hogy vegyen ruhaanyagot és varrasson belőle egy új ruhát.

1958-ban, egész évi kemény fizikai munka után Nagymamámnak 140 munkaegységet számoltak el, ami akkor szinte semmit sem ért. 1958. szeptember 8-án a felsőgagyai búcsúban ismerkedett meg a Nagyapámmal, **Barkai Barnabással**, akivel 1961. november 19-én kötött házasságot.

Három évig dolgozott a csenyétei TSZ-ben, majd 1961 végén Sajóbabonyba költözött a férjéhez. Ezzel a csalá-

dom anyai ága elhagyta a falut és az ősi birtokait – amely akkor már az államé volt –, amelyen több száz éven keresztül gazdálkodott a család. Nagymamám édesanyjának, Szakács Irma Erzsébetnek 1978. június 29-én bekövetkezett halálával pedig végleg megszakadt a kapcsolat az egykori otthonnal.

Befejezés

Családtörténeti utazásunk a végéhez ért. Napjainktól számolva, az elmúlt oldalakon majd félvezeredes utat tettünk meg a Beke család történetében. Különös, hogy megannyi ember életéből és történeteiből csupán ennyi maradt meg ötszáz év távlatában, mégis e pár oldal mindennél többet jelent számomra.

Családom támogatásával az elmúlt időszakban jó pár elvesztettnek hitt rokonnal vettük fel ismét a kapcsolatot, fényképeket és történeteket cseréltünk, az öregebbek elmesélték, mit éltek át egy olyan korszakban élő szemtanúként, amit mi már csak a történelemlétkönyvekből ismerhetünk. Minden találkozás egy újabb lehetőség volt történetek gyűjtésére, ezért sosem felejtettem el mindig meghallgatni és rögzíteni ezeket, hiszen ezek olyan „kincsek”, amik más forrásból nem hozzáférhetőek. Az ember könnyebben jegyez meg dolgokat, ha személyes, vagy családi történeteket tud eseményekhez kötni – talán ezért is szerettem meg ennyire a történelmet.

Fontosnak tartom a múlt történeteinek rögzítését, emléktárgyainak megmentését és megőrzését a jövő számára, ezért is vállaltam ezt a kutatómunkát tíz éve. Szerettem volna adni egy olyan dolgot a családomnak, ami egyedi, és ami elődeinkről, rólunk szól. Így talán jobban megérthetjük, ma miért vagyunk ott ahol vagyunk, és mi

Balról jobbra: Beke Margit üknagymamám és két testvére, Beke Julianna és Beke Gyula.
A fotó 1910. szeptember 10-én készült Miskolcon

az a feladat, amit el kell végeznünk életünkben. Minden család más és más történet őriz. Ezt a kincseshányát igen kevesen aknázzák ki, pedig a családtörténet épp attól szép, hogy minden esetben eltérő. Vannak közös történelmi események, amelyek egyik családot sem hagyták érintetlenül, és kihatással vannak a ma emberére is (második világháború, 50-es évek stb.), azonban mindenki máshogy emlékszik rá, más szemszögből élte át ugyanazon eseményeket. A „Diversitas delectat” (= A változatosság gyönyörködtet) latin közmondás itt különösen erős tartalommal töltődik meg, hiszen ahány ember, annyi látásmód.

Történelmünkben eleink követtek el hibákat, azonban az ezekre való emlékezés nem a rossz felidézése, hanem olyan egyedi és megismételhetetlen lehetőség, amely segíti a következő nemzedékeket abban, hogy ezeket a hibákat ne engedjék megisméltődni. A múlt hibáiból kell tanulnunk a jelenben, azért, hogy ne kövessük el azokat a jövőben. Ebben segít(hetne) a történelem az emberiségen, szűkebben értelmezve, ebben segít nekünk, embereknek a hétköznapiakban. A tapasztalati úton megszerzett ismeretek átadása anyáról lányára, apáról fiúra éppen ezt a fajta óvást hivatott kifejezni, csak kisebb időegységekben gondolkozva. A genealógia azonban olyan távlatokba kalauzolhat el, amely kutatás eredménye mindenki számára más és más.

Az én családom félévezredes történelméből megmentett történetek és emlékek rögzítésre kerültek. Végezetül azzal a fotóval szeretném befejezni munkámat, amely talán a legjobban kifejezi az egyik legfontosabb dolgot, amit megtanultam a tíz éve alatt. Több generáció él együtt egy családban, felmenőről száll a tudás leszármazóra, nagymamáról leányára, majd unokájára. A mai rohanó világban egyre kevesebb időt szánunk embertársaink meghallgatására, rokonaink meglátogatására, amely végső soron a család tágabban értelmezett fogalmának megszűnésé-

hez vezet. Ha azonban egymáshoz figyelemmel fordulunk és tekintettel vagyunk, akkor ezek a kapcsolatok nem tűnnek el a történelmi feledés hatalmas óceánjában.

Nagymamám rengeteg tapasztalatot, ismeretet szerzett nagymamájától, amit igyekezett nekem továbbadni. Próbáljunk néha időt szakítani, és meghallgatni idős rokonaink történeteit, hiszen mindenkinek örömet jelent a törődés, jól esik számára ha meghallgatják. Történeteikből tanulhatunk és továbbadhatjuk a minket követő generációnak.

JEGYZETEK

- ¹ Várady 2006. 470.
- ² Molnár 1935. 143.
- ³ Molnár 1935. 143.
- ⁴ Molnár 1935. 143.
- ⁵ Várady 2006. 470.
- ⁶ Molnár 1935. 143.
- ⁷ Molnár 1935. 143.
- ⁸ Történelmi közlemények... II/1. szám (1911 május), 45–46.
- ⁹ Molnár 1935. 143.
- ¹⁰ Várady, 470. o.
- ¹¹ Várady, 470. o.
- ¹² Molnár 1935. 143.
- ¹³ Molnár 1935. 143.
- ¹⁴ http://www.ksh.hu/apps/shop/kiadvanyp_kiadvany_id=35528&lang=HU (2015. július 19.)
- ¹⁵ Forgón 1909. 104.
- ¹⁶ Forgón 1909. 104.
- ¹⁷ Kassai Állami Levéltár, Abaúj vármegyei közgyűlési iratok 1574–1578, 214. doboz
- ¹⁸ Csoma 1897. 93.
- ¹⁹ Forgón 1909. 104.
- ²⁰ Ebeczky 1876. 71.
- ²¹ Ebeczky 1876. 72.
- ²² Forgón 1909. 104.
- ²³ ifj. Reiszig és Sarlay 2012. 32.
- ²⁴ Forgón 1909. 104.
- ²⁵ Forgón 1909. 104.
- ²⁶ Csoma 1897. 94.
- ²⁷ adó- és vagyonösszeírás
- ²⁸ <http://193.224.149.8/adatbazisok/adatbazis/dikalis-osszeirasok/adatlap/624> (2015. május 10.)
- ²⁹ Csoma 1897. 94.
- ³⁰ Történelmi közlemények... I/1. szám (1910. május), 62.
- ³¹ Csoma 1897. 94.
- ³² Történelmi közlemények... II/1. szám (1911 május), 45–46.
- ³³ Molnár 1935. 143.
- ³⁴ Forgón 1909. 105.
- ³⁵ Kempelen 1911, II. kötet 30. (Bebek-Byzó)
- ³⁶ Történelmi közlemények... II/3. szám (1911 október), 171–172.; tartalmát idézi: Kempelen 1911. 30.
- ³⁷ Kassai Állami Levéltár, Csenyété és Fáj községek határpere
- ³⁸ Kassai Állami Levéltár, Csenyété és Fáj községek határpere
- ³⁹ Első tanú, Kenyér János, szemerei lakos, 41 éves igazmondó tanú felelete:

- ⁴⁰ Második tanú, Kardos János, litkei lakos, 54 éves, igazmondó tanú felelete:
- ⁴¹ Harmadik tanú, Kiss Márton Fáji György alávetettje, 70 éves igazmondó tanú felelete:
- ⁴² Negyedik tanú, Junta János, felsőmérái lakos, 53 éves igazmondó tanú felelete:
- ⁴³ Ötödik tanú, Azon László, 50 éves, igazmondó tanú felelete:
- ⁴⁴ Kassai Állami Levéltár, Csenyete és Fáj községek határpere
- ⁴⁵ Kassai Állami Levéltár, Taxatio Nobilium Processus Cserehatiensis Anno 1771–1772
- ⁴⁶ Kassai Állami Levéltár, AZS 406. doboz Beke nemesi iratok
- ⁴⁷ Kassai Állami Levéltár, Taxatio Nobilium Processus Cserehatiensis Anno 1771–1772
- ⁴⁸ Kassai Állami Levéltár, Consriptio Dominorum Magnatum et Nobilium Notus Abaujvariensis Processus Cserehatiensis per acta 1790
- ⁴⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltára, Alsószolca, IV. 412, 92. téka, Csenyete református születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatai (a továbbiakban: IV. 412, 92. téka, Csenyete)
- ⁵⁰ Magyar Nemzeti Levéltár, A1384 Csenyetei mikrofilmek 1788–1869
- ⁵¹ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁵² Forgon 1909. 105.
- ⁵³ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁵⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltára, Miskolc, VII. 1/C, Csenyete, a miskolci (királyi) törvényszék iratai, C állag úrbéri törvényszéki iratok (1727)–1856–1948, Csenyete tagosítási iratok 1772–1870 (a továbbiakban: Csenyete tagosítási iratok)
- ⁵⁵ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁵⁶ Csenyete tagosítási iratok
- ⁵⁷ Csenyete tagosítási iratok
- ⁵⁸ Csenyete tagosítási iratok
- ⁵⁹ Magyar Nemzeti Levéltár, A1384 Csenyetei mikrofilmek 1788–1869
- ⁶⁰ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁶¹ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁶² IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár, A1384 Csenyetei mikrofilmek 1788–1869
- ⁶⁴ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁶⁵ IV. 412, 92. téka, Csenyete
- ⁶⁶ Rubicon, XX. évfolyam 202. szám, 38.
- ⁶⁷ Rubicon, XX. évf. 202. szám, 39.
- ⁶⁸ Rubicon, XX. évf. 202. szám, 33.
- ⁶⁹ Lévai – Potó 2009. 55.
- ⁷⁰ Király – Veszprémy 2003. 278–283.
- ⁷¹ hozomány
- ⁷² elbocsátották
- ⁷³ A föld egyengetését szolgáló mezőgazdasági eszköz.

IRODALOM

Csoma József

1897: Abauj-Torna vármegye nemes családjai, Forster, Wesselényi és Társai könyvnyomdája, Kassa

Ebeczky Emil

1876: Gömör vármegye tisztii kara háromszáz évvel ezelőtt. Századok

Forgon Mihály, *mihályfalusi*

1909: Gömör-Kishont vármegye nemes családai. Gámán J. örököse könyvnyomdája, Kolozsvár

Kempelen Béla

1911: Magyar nemes családok. Grill Kiadó, Budapest

Király Béla – Veszprémy László (szerk.)

2003: A magyar hadtörténelem évszázadai. Atlanti Kutató és Kiadó Alapítvány, Budapest

Lévai Anita – Potó István

2009: A Magyar Királyi Csendőrség története, szerkesztette: Szöllősi Péter, Vagabund Kiadó

Molnár Endre (szerk.)

1935: Magyar városok és vármegyék monográfiája Abauj-Torna vármegye. Kiadja: A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest

ifj. Reiszeg Ede és Sarlay Samu

2012: Gömör-Kishont Vármegye Nemes Családai, Nemzeti Örökség Kiadó, Budapest

Várady József

2006: Tiszáninnen református templomai színesben, Litográfia Nyomda, Debrecen

A Magyar Történelmi Társulat 1876-ik évi aug. 21–28-iki vidéki kirándulása Gömör megyében. Századok, 1876.

Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából, szerkesztik: Czobor Alfréd és Kemény Lajos, Kassai Könyvnyomda és Lapkiadó Részvénytársaság, Kassa, 1911 május, 2. évfolyam, 1. szám, 45–46.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

1. Kassai Állami Levéltár

Abauj vármegyei közgyűlési iratok 1574–1578, 214. doboz

Csenyete és Fáj községek határpere

Taxatio Nobilium Processus Cserehatiensis Anno 1771–1772

AZS 406. doboz Beke nemesi iratok

Consriptio Dominorum Magnatum et Nobilium Notus Abaujvariensis Processus Cserehatiensis per acta 1790

2. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltára

VII. 1/C, Csenyete, a miskolci (királyi) törvényszék iratai, C állag, úrbéri törvényszéki iratok (1727)–1856–1948, Csenyete tagosítási iratok 1772–1870

Alsószolca, IV. 412, 92. téka, Csenyete református születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatai

3. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár

A1384 Csenyetei mikrofilmek 1788–1869

Internetes források

1. <http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/dikalis-osszeirasok/adatlap/624> Letöltés dátuma: 2015. május 10.

2. http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=35528&p_lang=HU Letöltés dátuma: 2015. július 19.

Csáky Károly

Vallásos népelet, népi vallásosság egy plébánia és filiái területén

A nép vallásos életének, a vallásosság megnyilvánulásainak különféle módjai, szinterei lehetnek. A mélyen hívő katolikus ember templomjáró, azaz rendszeresen részt vesz a vasár- és ünnepnapra szentmiséken. Templomára áldoz, azt rendben tartja, berendezésének biztosításához, felújításához anyagi lehetőségihez mérten hozzájárul. Így van ez Lukanényén s filiáiban is. Ezen kívül sokan tagjai a egyes társulatoknak, részt vesznek a körmeneteken, bekapcsolódnak a további szertartásokba stb.

Amint a plébánostól tudjuk, Nényén a *Jó Pásztor-templomban* a vasárnapi szentmiséken mintegy 220–250 hívő vesz részt. A *Mindenszentek-templomban* 350–400-an vannak egy-egy vasárnapi istentiszteleten. Összesen tehát több mint hatszázan járnak rendszeresen templomba. Karácsonykor körülbelül ugyanennyien gyóznak és áldoznak. Nénye így az Ipoly menti katolikus magyarság egyik legnagyobb bázisa Ipolybalog, Csáb és Ipolynyék után.

Ünnepélyes elsőáldozást minden évben tartanak, újabban a Jó Pásztor-templomban is. Bér málkózást két évenként rendeznek, régebben csak minden hét évben került sor eme szentség kiszolgáltatására. Hitoktatásban minden gyermek részesül.

Nyolc éve a plébánia mellett pasztorációs központ is működik. Nyáron ezt fiatal táborozók foglalják el, egyben tovább mélyítve vallásos ismereteiket is. Nem marad el a szentmise a tanévnyitókor s a tanévzárókor sem, tehát az iskolaévet a templomban kezdik, s ott is fejezik be a diákok, annak ellenére, hogy az itteni iskola nem egyházi.

A hívek a plébános kezdeményezésére minden évben elvégzik a *Szent Rita-nagykilencedet*, minden hónap 13-án sor kerül a fatimai engesztelésekre, de megrendezik a Szent Orbán-napi ünnepségeket is. Advent kezdetén megtartják az öregek szentmiséjét, nagypénteken pedig sötétedés után keresztutat tartanak végig a falun, egyik templomtól a másikig.

A lukanényei plébánia területén is nagy hagyománya van a társulatoknak. Ezek a legtöbb helyen egyházi, papi kezdeményezésre jöttek létre, elsősorban olyan céllal, hogy a hitéletet, a hitbuzgalmat erősítsék, az imádság gyakorlását szorgalmazzák, az egyházi életet kiteljesítsék. A XIII. századtól szokásos imasorozatokot főleg a domonkosok terjesztették. A magyarországi rózsafüzér társulatok alakításáról a XV–XVI. századtól vannak adataink.¹

A legenda szerint a rózsafüzért maga a Szűzanya adta **Szent Domonkos**nak, s először a szentolvasó imádkozása az egyéni ájtatosságok közé tartozott. Közösségi formája a XIV. század végén alakult ki. Alapszerkezete hosszú időn át azonos maradt: „150 Ave Maria, 15 Miatyánk és háromszor öt, azaz 15 ún. titok átélmelkedése az üdvösség történetéből”.

A szakrális néprajz kiváló kutatója, **Barna Gábor** írja, hogy a szentolvasó „Egyik megújulása 1826-tól datálható, amikor egy lyon-i francia asszony, **Jean-**

Maria Jaricot a *mysteriumok* számának megfelelően 15 fős imacsoportok megalakulását kezdeményezte. A csoportokban minden üdvörténeti titkot egyidőben mondtak, s ezáltal lett elő Jaricot asszony szerint ez a fajta rózsafüzér. E társulati forma püspöki és pápai támogatással az 1830-as évektől kezdve gyorsan terjedt Ausztriában, Németországban és Magyarországon. Egyik első hazai anyatársulatát 1843-ból Győrből ismerjük. Ettől az időtől kezdve a társulat rohamosan terjedt Magyarországon...”²

Az évszázadok folyamán az Ipoly menti településeken is többféle társulat működött. Erről tanúskodnak a helyenként még elérhető nyilvántartások, feljegyzések, vagy a canonica visitatiók adatai. Hogy Nényén mikor alakult az első ilyen társulat, pontosan nem tudjuk, de egy-egy későbbi feljegyzést, visitatio-anyagot erre vonatkozólag is találtunk. Ezeket mutatjuk be az alábbiakban.

A plébánián talált nyilvántartásból tudjuk, hogy Nényén a XIX. században is tevékenykedett a *Rózsafüzér Társulat*, melynek 1891. október 1-jétől **Drozd Pál** plébános volt az igazgatója. A tagokat XVIII rózsába sorolták. Mindegyiknek külön vezetője és 15–15 tagja volt. Új tagot csak a régi elhalálózása után vettek fel. Az alábbiakban közöljük a nyilvántartott legrégebbi tagok és vezetők névsorát. A kegyelet és a hitbuzgalmuk iránti tisztelet erre érdemesnek tarthatja őket.³

A Rózsafüzér Társulat szervezete és tagjai

I. rózsza

Vezető: Bapka Mária. Tagok: Bapka Mária, Tóth Rozi, Kátkó Veron, Pásztor Kati, Falusi Apol, Híves Rozi, Hustyava Rozi, Filip Anna, Boldog Veron, Barjan Anna, Tóth Katalin, Maczkó Rozi, Tóth Mária, Gyuris Anna.

II. rózsza

Vezető: Suszter Rozi. Tagok: Suszter Rozi, Híves Apol, Tóth Ilona, Nyéki Apol, Beviz Rozi, Negyela Anna, Kossik Erzsébet, Szabó Mária, Beviz Apol, Híves Mária, Híves Etel, Falusi Mária, Szladovnik Veron, Ferencsik Rozi, Beviz Éva.

III. rózsza

Vezető: Deák Erzsébet. Tagok: Deák Erzsébet, Balla Apol, Szladovnik Erzsébet, Ferencsik Borbál, Géczy Apol, Pesta Zsuzsanna, Rimóczi Zsuzsanna, Balla Rozi, Tóth Veron, Jergyik Veron, Kis Borbála, Barány Borbála, Bartos Veron.

IV. rózsza

Vezető: Rimóczi Veron. Tagok: Rimóczi Veron, Tokár Rozi, Pásztor Veron, Babócsa Erzsébet, Döbri Istvánné, Droz Pál, Bvoldog István, Nagy Róza, Zatykó Mária, Hiba Mária, Szabó Rozi, Balla Mária, Czvengel Rozi, Kakas Margit, Bapka Mária.

V. rózsa

Vezető: Balla Veron. Tagok: Balla Veron, Hives Erzsébet, Szladovnik Katalin, Czvengel Veron, Czvengel Veron (Hruska), Hives Mári (Jánoska), Hives Mári (Balázs), Tóth Apol (Bertus), Szalai Mári, Kukolik Veron, Benko Margit, Batta Mári, Batta Rozi, Hajnár Rozi, Batta Ilona.

VI. rózsa

Vezető: Boldog Erzsébet. Tagok: Tóth Rozi (Bevíné), Kakas Erzsébet, Hives Ilona, Tóth Apola (Ondrás), Tóth Rozi (Bertus), Tóth Erzsébet, Tóth Pesta Rozi, Ferencsik Mária, Boldog Mária, Ketykó Mária, Tóth Zsuzsanna, Tóth Mária, Ohajda Anna, Boldog Erzsébet, Kosik Apola.

VII. rózsa

Vezető: Ocskó Rozália. Tagok: Ocskó Rozália, Ocskó Verona, Menes Anna, Juhász Erzsébet, Hives Verona, Szladovnik Rozi, Zatykó Verona, Tót Erzsébet, Szabó Rozália, Nyéki Mária, Huszár Rozália, Tót Apola, Ohajda Mária, Hives Mária, Lőcse Mária, Szabó András.

VIII. rózsa

Vezető: Tót Pesta Mária. Tagok: Tót Pesta Mária, Miskei Verona, Hives Zsuzsanna, Hives Mária, Boldog Verona, Miskei Rozália, Czvengel Erzsébet, Zatykó Mária, Gyurcsek Rozália, Bartos Ernőné, Zachorec Zuza, Nemcsok Mária, Petrovics Apola, Tót Verona, Nemcsok Rozália.

IX. rózsa

Vezető: Jász Ferencné. Tagok: Jász Ferencné, Szladovnik Ilona, Ferencsik Verona, Varga Erzsébet, Barján Rozália, Miskei Erzsébet, Varga Rozália, Szabó Anna, Básti Teréz, Petrovics Mária, Ocsóvszki Etel, Nyéki Mária, Miskei Rozália, Vlkolenszki Zuza, Pócs Apola.

X. rózsa

Vezető: Filip Erzsébet, Michnya Mária, Hives Erzsébet, Nemcsok Istvánné, Ohajda Erzsébet, Kosik Anna, Batta Mária, Hives Veron, Boldog Istvánné, Kosik Mári, Bartos Istvánné, Miskei Mária, Hives Rozália, Petrovics Rozália, Zachorec Rozália, Katkó Istvánné.

XI. rózsa

Vezető: Boldog Józsefné. Tagok: Boldog Józsefné, Bevíz Mária, Boldog Erzsébet, Tamasik Jánosné, Nemcsok Mária, Antolik Rozália, Hives Rozália, Szliaczki Anna, Tót Pesta Apola, Ocskó Mária, Juhász Mária, Fekete Mária, Hives Verona, Mackó Mária, Szliaczki Katalin.

XII. rózsa

Vezető: Petrovics Apola. Tagok: Petrovics Apola, Ohajda Rozália, Ocskó Rozália, Fonodi Mária, Lukács Mária, Ohajda Verona, Bendik Ilona, Tót Mária, Kosik Mária, Czfrik Mária, Miskei Borbála, Tót Mária, Katkó Margit, Dudás Mária, Fullajtár Dorotty.

XIII. rózsa

Vezető: Molnár Anna. Tagok: Molnár Anna, Molnár..., Danyi Mária, Pintér Mária, Mészáros Verona, Gyapjas Mária, Simon Mária, Gyapjas Teréz, Gyapjas Verona, Berec Rozália, Hurtonyi Erzsébet, Molnár Ilona, Kutyka Erzsébet, Tocsik Teréz,

XIV. rózsa

Vezető: Tót Antalné. Tagok: Tót Antalné, Lenyiczki Pálné, Buris Pálné, György Mária, Lőcse Anna, Pesta Verona, Pásztor Erzsébet, Pintér Erzsébet, Varga Júlia, Dudás Erzsébet, Urbán Angela, Pintér Józsefné, Fonodi Ilona, Fonodi Etel, Hives Jánosné.

XV. rózsa

Vezető: Hives Jánosné (Sodró). Tagok: Hives Jánosné, Buris Mária, Michnya Erzsébet, Szladovnik Erzsébet, Mikula Anna, Mikula Katalin, Mikula Borbála, Mikula Ferenc, Lőrinc Verona, Lőrinc Verona, Ohajda Mária, Ohajda Apola, Jamber Istvánné, Petrovics Mária, Jánoska Rozália.

XVI. rózsa (ruža, 1931)

Vezető: Sluka Anna Jánová. Tagok: Sluka Anna, Konôpka Anna, Konôpka Anna ml., Konôpka Jozef, Krnáč Katarina, Sliacky Jánosné, Sliacky Magdaléna, Sliacky Mária, Krnáč Kata ml., Sliacky Margita, Fúlajtár Darotha, Sluka Anna ml., Fúlajtár Mária, Sliacky Anna.

XVII. rózsa

Vezető: Nemcsok Istvánné. Tagok: Hives Mária, Nemcsok Mária, Jánoska Mária, Kálazy Lajos, Kálazy Izabella, Hives Mária, Szladovnik Erzsébet, Szabó Mária, Bevíz Etel, Bapka Mária, Rezníček Mária, Miskei Mária, Tóth Mária, Bevíz Ilona.

A Rózsafűzér Társulat régi zástlôja • Csáky Károly felvétele

A Jézus Szíve-szobor a csábi mellékoltáron
Csáky Károly felvétele

A Jézus Szíve-lobogó az apátújfalusi templomban
Csáky Károly felvétele

XVIII. rózsza

Vezető: Pastirik. Tagok: Fekete Pálné, Ocsko Mária, Bevíz Istvánné, Nemcsok Istvánné, Jánoska Györgyné, Celleng Andrásné, Jakus Rozália, Pintér Zsófia, Pintér Erzsébet, Hegedűs Istvánné, Gyurász Apolónia, Lőrincz Verona, Krnáčová Kata matka, Krnáčová Kata dcéra, Mária Blaschková.

A tagok közt, természetesen, vannak társulatosak a filiákról (Leszenye, Apátújfalu, Bátorfalu, Ipolyharaszi) is. A társulat a mai napig működik, aminek a bemutatásához még visszatérünk. A felsorolásokból egyébként az adott időszak névadási szokásait is láthatjuk, bár elsősorban csak a női neveket vehetjük alapul, mivel az egyes rózsák tagjai is zömmel lányok és asszonyok voltak, a férfiakból alig akad egy-egy. A keresztneveken kívül helyenként a település lakóinak megkülönböztető neveivel, azaz a ragadványnevekkel is találkozhatunk.

Megtaláltuk a plébánián a *Hitterjesztés Műve Egyesület (Pontificium Opus a Propagatione Fidei)* tagjainak névsorát is. Ezt az egyesületet 1822-ben Lyonban alapították **Jaricot Paula** által a missziók imádsággal és adományokkal való támogatására. Tagjai naponta imádkoztak a misszióért, s hetenként bizonyos összeget adtak a missziós célra.⁴ Nényéről a következő tagokat jegyezték: Tót Apola, Híves Mária, Tóth Mária, Jánoska Mária, Garai Mária, Szabó Mária, Molnár Mária, Maczko Etus, Tóth Etel, Klacsánszki Jánosné, Nyéki Mária, Juhász Etel. Bátorfaluból az egyesület tagjai voltak: Básti Mária, Jamblich Rozália, Rados Erzsébet, Vladár Ilona, Kalmár Ilona, Drdan Rozi, Králik Mária, Bolyos Anka.

Az 1912-es visitatio az *Élő Rózsafüzér Társulat* és a *Katolikus Népszövetség* tevékenységéről is hírt ad.

Van tagnyilvántartás a *Jézus Szíve Társulatról* is. Az 1920-as évek elejétől jegyzett társulatnak 136 tagja volt Nényén. Jézus Szívének ünnepét Magyarországon 1765-ben engedélyezték, s a tihanyi templomban 1766-ban felállították az első Jézus Szíve-oltárt Magyarországon. Ugyanekkor **Zichy Ferenc** győri püspök is mise- és szolozsmaszöveget kért Rómából, mivel egyházmegyéjében is meg akarta honosítani az új ünnepet.⁵ Jézus Szíve tisztelete a lukanényei plébánia területén is elterjedt. A társulaton kívül erre utal, hogy az 1912-es visitatio már jegyzi a nényei Jézus Szíve-szobrot, a két háború közt épített apátújfalusi új templomot pedig Jézus Szíve tiszteletére szentelték, s állítottak Jézus Szíve-oltárt Nénye templomában is. Ugyanitt a két világháború közt harangot is szenteltek Jézus Szentséges Szíve tiszteletére.

Kongregációk önkéntes alapon létrejött szervezetek, jámbor egyesületek

A plébániai iratokban, jegyzékekben arról olvashatunk, hogy Nényén és a filiákon az 1920-as években többen átléptek az egyes társulatokból az *Anyák Kongregációjába*. Az 1940-es visitatio, illetve az 1941-es Schematizmus a *Mária Kongregáció* működéséről ad hírt. Ez a jezsuiták által kezdeményezett vallásos, apostolkodó társulat volt. Legfőbb célja, hogy tagjait, főként az ifjúságot „a *Mária-tisztelet hangsúlyozott gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodás magasabb fokára nevelje*”.⁶ Nényén fennmaradt néhány társulati és kongregációs zászló is. Ugyancsak az 1941-es Schematizmus jegyzi a nényei *Szent Anna Kongregációt*, a *Skapuláris Társulatot*. Az utóbbinak ma is vannak tagjai, s majd később teszünk még róla mi is említést.

A Rózsafüzér Társulat jelenleg

Ma a plébániaközségben s a filián, Bátorfaluban öt, egyenként húsztagú csoport működik.

I. csoport: Hudec Éva (vezető), Hajnár Borbála, Fónod Katalin, Drdanko Olinka, Vlkolensky Erika, Urbankovič Ilona, Sladovnik Mónika, Básti Rózsa, Básti Mária, Pócs Mária, Lőrinc Margit, Drdanko Mária, Klacso Gabriella, Lendvai Rozália, Bolóš Danka, Jamber Mária, Petráš Éva, Urbankovič Beáta, Sladovnik Mária, Básti Rozália.

II. csoport: Svoreň Mária (vezető), Karczag Rozália, Násali Veronika, Krivánsky Júlia, Molnár Mária, Hajtman Zsuzsanna, Hajnár Renáta, Tuček Mária, Vlkolensky Mária, Hajnár Éva, Sladovnik Mónika (ifj.), Vlkolensky Veronika, Vanko Mária, Vanko Katalin, Hajnár Andrea, Básti Anikó, Lichárová Danka, Lichárová Štefánia.

III. csoport: Grešina Katalin (vezető), Jamber Rozália, Vrbovkai Veronika, Lőrinc Mónika, Pócs Andrea, Gyuroľ Eta, Vlkolensky Anna, Turčan Mónika, Jamber Mária (Fonodi), Buriš Mária, Kardoš Rózsa, Horváth Margit, Toma Rózsa, Vlkolensky Éva, Krivánsky Mária, Horváth Ilona, Vrbovkai Anna, Klamár Erzsébet.

IV. csoport: Lukáč Alica (Vezető), Lukáč Erzsébet, Hriň Mária, Vlkolensky Lucka, Hajnár Mária, Eupták Má-

ria, Vrbovkai Rozália, Pócs Mária, Molnár Beáta, Krivánsky Rozália, Lőrincz Mária, Horváth Éva, Kováč Mária, Huťan Magdolna, Máth Mária, Máth Klaudia, Krivánsky Mária (Básti), Hegedűs Mária, Koncz Mária, Balga Mária.

V. csoport: Hlačok Ilona (Vezető), Jamber Mária (Tomašek), Bolóš Katalin, Pásztor Margit, Horváth Erzsébet, Krivánsky Erzsébet, Krivánsky Mária (Katko), Cvengel Katalin, Jamber Mária (Bevíz), Toma Bernadett, Horváth Katalin, Bulin Erika (Horváth), Bolóš Éva, Macko Valéria, Huťan Mária, Baška Rózsa, Lichvár Katalin, Lichvár Mónika, Jamber Erzsébet.

A társulat régi tagjainak nevét a fentiekben ismertettük már. Megvannak a templomi zászlók is, melyekről később szólnunk még. Egykor a *Rózsafüzér Társulatban* negyedszáz „rózsa” is volt, de akkor minden rózsza csak 15 taggal rendelkezett. Ezt a háromféle rózsafüzér 5-5 titkának a száma adta ki. Ma már négyféle rózsafüzért imádkoznak négyszer öt titokkal, ezért a húszas csoportok, illetve a 20 tagú rózsák. Amint **Híves József** (1939) adatközlőm elmondta, az ő gyerekkorában 6-7 csoport működött, s a rózsafüzértitkok cseréjekor a tagok „*litánia után éneköve mentek az oltár köré, és bevállották a cédulát*”. **Lenický Pálné Sladovnik Ilona** (1929) közölte, hogy fiatalabb korában a társulatnak Nényén 15 rózsája volt, s ez 225 tagot tett ki. Minden hónap első vasárnapján, a litánia végén

Az újfalusi templom szentélye a Jézus Szíve-szoborral • Csáky Károly felvétele

LÁSSÁTOK, FELEIM!

cserélték a titkokat. Énekelve mentek az oltár körül, s közben történt a csere. Egy hónapig volt a cédula egy tagnál, s az alatt mindennap mindenki elmondta az egy tizedet. De volt olyan is, aki mindhárom titok mind az öt tizedét elmondta naponként.

Vannak a nényeiek közt örökös rózsafüzértagok is. Ezek felváltva, a nap mind a 24 órájában imádkoznak, de csak a kijelölt napokon. Az időpontot közösen jelölik ki, s az illető abban az órában elimádkozza mind a négy rózsafüzért. Nényében ezt társaságot **Gyapjas Veronika** és **Cvengel Mária** alapították. A tagságot csak örökölni lehet, azaz az élő tagnak halála előtt át kell adnia azt valakinek. A társulat elhunyt tagjának temetésekor itt is ráteszik a koporsóra a „*nagy olvasó*”-t, viszik a „*társulatos lobogó*”-t, a tagok pedig égő gyertyát tartanak kezükben.

Működik az egyházközségben a *Falimai Apostoklás Társulat* is. 2008-ban ennek Nényén már 57, Bátorfaluban 11 tagja volt. Név szerint a következők: (Lukanénye) Katkó Ilona, Tóth Mária, Balga Rozália, Lőrincz Mária, Híves Magdolna, Boldog Rozália, Híves Pál, Híves Anna, Híves Magdolna, Kuzma Mária, Kálazy Mária, Ján Závadský, Bevíz Erzsébet, Radošová Anna, Ocsko Erzsébet, Híves Mária, Zatyko Rozália, Ohajda Erzsébet, Lenicky Ilona, Híves Mária, Híves Erzsébet, Juhász Mária, Ocsko Zsófia, Tóth Mária, Tóth Pesta Margit, Tóth Pesta Mária, Balázs Erzsébet, Mária Hrnčárová, Čipkáz Mária, Frenko Éva, Juhász Zsófia, Híves Mária, Fonodi Mária, Tomasik Mária, Katkó Erzsébet, Tomasik Erzsébet, Görög Rozália, Vrsko Helena, Híves Rozália, Alžbeta Nodrovická, Nozdrovicky Erzsébet, Nemcsok Zsuzsanna, Nemcsok Verona, Fonodi Apollónia, Nemčok Erzsébet, Nozdrovická Mária, Pásztor Mária, Malatinecová Mária, Híves Erika, Nozdrovicky Ilona,

Fekete Anna, Híves Anna, Tomašik Mária, Krnács Mária, Dobos Péter, Dobor Rozália, Dobors Sándor; (Bátorfalu) Jamber Rozália, Krivánsky Rozália, Lukács Erzsébet, Hrein Mária, Verbovkaiová Anna, Krivánska Júlia, Jamber Mária, Hlacsok Ilona, Svoreňa Mária, Boľoš Krisztina, Hjanár Mária.

A vallásos hitélet templomon kívüli megjelenítései a különféle körmenetek is.

Ilyenkor a hívek kivonulnak a templomból, a pap körbeviszi az Oltáriszentséget, a hívek pedig a Feltámadt Krisztus vagy a Szűzanya szobrát. A menet kivonulhat a keresztekhez, a búzatáblához, a szőlőkhöz stb. Az ilyen processzióknak számtalan más kelléke is van még, például a körmeneti kereszt, a templomi zászlók, a supellát (balda chin), az égő gyertyák, a virághintó kosarak stb.

Amint már a fentiekben is említettük, egy 1761-es visitatio a körmenetek közül feljegyezte az úrnapi, a boldogasszonyi és a húsvéti.

Úrnapi négy ún. gulipkát (kunyhot, sátor) állítanak. Régebben „*akik az egyházhoz közelebb vótak, azoknak levét a házukná*”. Általában a nagyobb gazdák háza előtt állt az úrnapi sátor. Egyik mindig a templomnál, aztán később a másik a juhász házábanál, harmadik az *Estyi keresztyinél*, negyedik pedig, ahol most van a patika. Napjainkban a sátrakat közösen díszítik a rokonok, a családok. A gulipkák oltárára a Jézus- és a Mária Szíve-szobrokat tették, teszik ma is. Manapság a Fájdalmas anya szobrát is oda helyezik. Ahol a Jézus Szíve-szobor áll, azt a gulipkát fehér és piros virággal, ahol pedig a Mária Szíve-szobor van, fehér virággal díszítik. Régen az összes lány fehérbe öltözött ilyenkor, a virágot hintő elsőáldozó lányok pedig az elsőáldozási ruhájukat vették fel.

Körmenet az 1940-es években (A szerző archívumából)

A feltámadási körmenet „*a komonista világba' le vót szűkítve, csak a templom körö mehettek*”. Ma kimegy a menet a faluba. Elöl halad a templomatya a Feltámadt Krisztus szobrával. A pap a supellát alatt viszi az Oltáriszentséget. Az emberek kezében égő gyertyák vannak.

Búzaszentelőkor elől viszik a körmeneti keresztet s a kisebb lobogókat. Ahhoz a táblához mennek, ahol a legszebb a búza. Miután a pap azt megszenteli, a hívek egy-egy szálat tesznek belőle az imakönyvükbe.

Keresztjáró napokkor, mikor a kökény virágzott, a bő termésért is imádkoztak. A processziót a pap vezette, egyik nap az egyik kereszthez, másnap a másikhoz, majd a harmadikhoz mentek.

A nagybőjti keresztjárást feketevasárnap kezdték három órakor. Nagyhéten minden nap jártak, nagycsütörtökön minden kereszthez elmentek. A pap ilyenkor nem járt a hívekkel.

Szokásban volt a Szentcsaládjárás is. Hajdan a templomban megáldották a Szent Családot ábrázoló szobrokat, képeket, s onnan vitték szét a családokhoz. Ma 5-7 családnál mondják csak a kilencedet, egy helyen minden nap.

Újabbán megtartják a Szent Orbán-napi ünnepséget is. Nemrégiben a picesoron szobrot állították a szőlő és a bor védőszentjének, s e szobornál tartják ma az ünnepi szentmisét is, utána pedig a borosgazdák megvendégelik a híveket.

A karácsonyi időszak előtt, adventben szokás volt a múlt század közepéig a betlehemezés, az ostyahordás, a pásztorok aprószentekvessző-hordása és az ablakok alá járás, azaz a kántálás.

A templomi szertartásoknál, a körmeneteknél, búcsújárásoknál és az egyéb vallásos alkalmaknál, az egyházi élet irányításánál nagy szerepük volt az előimádkozóknak, az előénekeseknek, a harangozóknak, a kántoroknak, a templomatyáknak és sekrestyéseknek. Közülük már többet is említettünk eddig. Az utóbbi évtizedek ilyen beosztású nényeiük közül megemlíthetjük még a következőket: Pintér József, Híves József, Híves Vince, Híves Veronika, Nemcsok István, Baska Mihály, Tóth Pesta István, Koháry Elvira, Baska Erzsébet, Antalné Ohajda Rozália, Gyapjas Veronika, Tomasi Jánosné Nemcsok Mária, Orem Józsefné Nozdroviczky Mária, Juhász Pálné Baska Mária. A filiákról Hajmár Béma, Horváth István, Gemer József, Varga János, Zöllei József, Básti István, Zölleiné Tóth Rozália, Tóth István, Cseri István és Siket Károly nevét jegyzi még a Historia Domus.

Hagyományuk van Nényén is a búcsújárásoknak, zárándokutaknak is. Leggyakrabban Kékkőbe és Mátraverebély-Szentkútra jártak, de eljutottak egynehányan távolabbi helyekre is, például Máriapócsra, Selmebányára, Sasvárra és Máriavölgybe.

Régebben egy-egy búcsút, illetve ott-tartózkodás több napig tartott, s gyakran az egész utat gyalog tették meg. A szentkúti zárándokutat kombinálták: gyalog és vonattal is mentek. Szentföldre és Rómába csak újabbán jutott el egy-egy zárándok innen.

A vallásos élet megnyilvánulásának bizonyítékai a községben látható szakrális kisemlékek is. A faluban, a szakrális tereken, a főút mentén, a házak kertjében s a település határában tizenhét kereszt, feszület áll. Tizenkét porta udvarán, kiskertjében látható kisebb-nagyobb barlang, kápolna vagy képoszlop. Van a faluban két szobor és két emlékmű is. De akad egy-egy családnál kisebb házi kápolnáska és házi oltár is.

Egykor több olyan archaikus imádságot, szöveget is ismertek az itteniek, melyek az imakönyvekben nem szerepeltek. Mára ezek legtöbbje elfelejtődött. Az alábbi Juhász Pálnénál jegyeztem le, aki ezt nagyanjától, **Tóth Pálné Híves Zsuzsannától** (1885) tanulta. Minden reggel és minden este elimádkozza ma is. Így hangzik:

*„Az angyalok énekelnek,
Kelj föl Mária, mert Szent Fiad
A zsidók keresztre feszítik.
Minden csöpp vére szélcsoppen,
Az angyalok összeszedik,
Isten elébe viszik.
Aki ezt az imát elmongya,
Része lesz a paradicsomban.”*

A következő imádságot gyűjtőutam során hallottam nényei adatközlőimtől:

*„Kereszt alatt a Szentanyám,
Hallgasd te is forró imám.
Keseredett szívvel szólok,
Szent Fiadhoz foházkodok.
Légy szószólóm kérésemnek,
Ne hagyd el, ó életemben.
Mikor eljön végső órám,
Állj mellém, ó Szűzanyám. Amen!”*

JEGYZETEK

¹ Csáky 2005. 162–163; Gergely 1998. 298.

² Barna 1998. 15.

³ A neveket a jegyzékben talált formának megfelelően írjuk.

⁴ Diós 1998. 880.

⁵ Diós 1998. 817.

⁶ Diós 2003. 661.

IRODALOM

Barna Gábor

1998: Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulatának jegyzőkönyvei 1851–1940. Szeged

Csáky Károly

2005: „Ó, szép piros hajnal”. Pozsony

Diós László (főszerk.)

1998, 2003: Magyar Katolikus Lexikon. IV., VIII. kötet. Budapest

Gergely Katalin

1998: „Szentolvasó Társulat Mária Kertje”. In.: Barna Gábor (szerk.) Szentemberek. Szeged–Budapest, 297–333.

Bodor István

Megnyitóbeszéd az Egyesült Protestáns Gimnázium épületének átadása alkalmából*

Az előzményekről

Bodor István iskolatörténeti monográfiájában így foglalja össze az építkezés előzményét:

„Az iskola előjárósága és tanári kara Rimaszombatban is arra ébredt, hogy tanszerei, taneszközei elégtelenek, könyvtára a legszűkebb körű követelményeket sem elégíti ki, tanépületén veszélyes nyomokat hagyott az idő, emellett tantermei sem a tanulók számának, sem az osztálylétszámnak nem felelnek meg.

[...]

1874. március 14-én a tanári kar indítványára elhatározta az igazgatóválasztmány, hogy »Szíves kérelmet« bocsát ki, s ennek eredményében bízva, a rozzant épület korszerű átalakítását megkezdi, s ha lehet, a nyári szünet alatt be is végzi. Túl merésznek, sőt vakmerőnek látszott ez a határozat sokak előtt, mert hiszen alig állt rendelkezésre 3.000 forint építkezési célokra. Azonban a következők azoknak adott igazat, akik bíztak a hálás szívek áldozatkészségében.

*Így a szükséges összeg nemcsak összegyűlt, hanem 101 nap alatt a régi épület földszinti helységére két emeletet húztak, amelyben a növendékek edes otthont találtak, a könyvtár és múzeum elhelyezésére tágas termek állottak rendelkezésre, sőt a tápintézet is – amely eddig bérházban volt elhelyezve – bevonulhatott, s itt a földszinten kapott helyet. Így a megújult tanépületet 1874. szeptember 27-én **Kun Bertalan** püspök úr szívhez szóló imával avatta fel a műsák templomává, míg az igazgatóválasztmány részéről **Roffi Borbély László** elnök, a tanári kar részéről e sorok írója, mint igazgató, mondottak alkalmi beszédet.”*

Nagyérdemű közönség!

Midőn a legnagyobb magyar, gr. **Széchenyi István** látnoki lélekkel a jövőbe tekintett, hazánk kék egéről két csillag sugárzott felé, melynek rezgő fénye eloszlatá a kételety, mely a nép jövője felől támadt keblében, oda varázsolta a reményt és bizalmat, szent ihletettséggel tölté el szívét, s ajkait eme nagy jelentőségű szavak kimondására készítette: „Magyarország nem volt, de lesz”.

Új Simeonként ő áll népünk történetében az ó és új haza határkövénel, honnan büszke önérzettel tekintett a múltba, s nyugodt öntudattal nézett a jövőbe is. Ott látta nemzetét nagynak és hűnek a küzdelmek örökös zajában, melyek miatt a nemzeti fejlődés szilárd alapot elfoglalni nem bírt, s így nem szerezhette érvényt ön magának a jövőre, s nem mutathatá meg a helyes irányt az utókornak, hogy az előrehaladt külfölddel versenyezessen. – Itt látnoki lelke előtt szelíden derengett egy szebb jövő hajnala, melyben más nemű küzdelem, az előbbivel ellenkező téren vár a nemzetre. Más lesz itt a küzdők csoportja, más nemű lesz a fegyver, de más leend a küzdelem oka, célja s következménye is. Mert tudta, hogy e nép, – mely „megbűnhődte a múltat s jövődőt” egyiránt, melyet meg nem törhetett kelet és nyugot együttes ellenhatása, s mit nem semmisíthetett meg átkos pártviszály s a melynek kebléből a haza iránti szeretetet sem fenyegetés, sem átok, sem áldás ki nem irthatta, – megacézolozva a küzdelmek és szenvedések között egykor boldog és nagy leend; – csak a száguldó paripák ne rombolják szét, mit emberi szorgalom hozott létre, s éles fegyverek ne oltsák az életet, mi magasabb hivatásra van alkotva.

Tudta, hogy a nép, mely rokonaitól elszakadva, a művelt Európának századokon keresztül védbástyája vala, s a mely csak nem ezredévig tartá fönn magát oly szom-

szédok között, kiknek fülébe bájoló zeneként hangzott volna föl a felette meghúzott halálharang, nem enyészhet el oly hamar, s nem tűnhet el délibábként, nyomtalanul. S ha helyét megállta emberül a csaták vészes fergetegében, betöltendi hivatását az olajág enyhet adó árnya alatt is; – csak figyelmeztetni kell a célra, mely felé közös érdek vonja, s meg kell ismertetni az eszközökkel, melyek magasztos küldetésében előre segítendik. Tudta, hogy azon nagy világforradalom, mely a XVI-ik század elején, a gondolat szabadság kimondása által a tespedt középkort dermedtségéből felrázta s a melynek elvei a politikai helyzet ingatagsága s egy jobb jövő reményében erős gyökeret vertek a nemzet keblében, békés úton vár áldásos megoldásra, s hogy meg fog szűnni a visszavonás, mely az államfőt a néptől s ezt amattól elválasztotta.

S e századokon át tartó visszavonás, s az e miatt kiontott tengervér megtanította a világot arra, hogy fegyveres erő nem lehet az állami életnek alapja többé, s hogy erőszakkal a gondolat szabadságot el lehet ugyan egy pillanatra hallgattatni, de megölni nem, mert ebben normális körülmények között mindig a szép, nagy, jó s magasztos nyilatkozik – ezek pedig örök életre vannak hivatva.

Ezeket tudva fejezhette ki ő bizalmát a nemzet iránt oly határozottan. Mert látnoki lelke előtt felcsillant állami életünk két sarkcsillaga, melyet a béke vett körül, s a mely csillag az ipar és tudomány iker-csillaga volt. Mert amannak sugára anyagi, ez pedig szellemi tőkét érlel a véráztatta földből a nép számára – e két tőkének eredménye nemzeti jólét, mi edes anyja a szabadságnak, ez pedig úgy az erkölcsi, mint az állami életnek éltető szelleme.

Amma nagy jós szavak megértéséből általános felébredés következett. S a mint kinyitottuk szemünket, s elűztük arról az álmod, mi részint a kényelem puha párnáján, részint

* Felvidéki Közlöny, I. évfolyam, 33. szám (1874. október 11.)

pedig az autonomia köpenye alatt meglepett, visszaborzadtunk az úrtól, mely bennünket a művelt külföld népeitől elválaszt. Századok hibáit kell orvosolni, századok hiányait kipótolni! Kereskedésünk a terhes vámrendszer súlya alatt görnyedt, közlekedési szereink czélszerűtlének voltak, a kézipar a kezdetlegesség állapotában, a létező tanodák legtöbbször nem annyira közjő, hanem saját hitelveik diadalra juttatásában fáradoztak. E mellett örökös fegyverben, hogy az ellenség, mely észak, kelet, dél és nyugot felől lesett reánk, készületlenül ne találhasson. Ezeket figyelembe véve, éppen nem lehet csodálkoznunk, ha az ipartéren és a tudományban a művelt külföldtől elmaradtunk, s hogy a közte és köztünk támadt üreg széles és mély.

De a nagy jós ama szavai nem hangzottak el kiáltószó gyanánt a pusztában. Mert megértette azokat a nemzet, megértette a kormány, sajátjává tette az államfő, s e közös érdekekben egyesültek azok, kik eddig arra törekedtek, miképp lehessen egymás iránt ellenségesen magyarázni a különböző fokú, de egy célra törő hivatásköröket s a különböző vallásos nézeteket. Most, hála a gondviselésnek, ellenségekből legfeljebb is ellenfelek lettünk, hogy így minden oldalról meghányva vetve, békés úton létre jöjjön az, mi a népet boldoggá s Magyarországot nagyra és hatalmassá teszi.

Így változván át a viszony, a tettek mezején kinekinek tágas tér nyílik. A kormány nemes versenyre hív egyeseket és testületeket. Az ipar terén jutalmakat ad azoknak, kik hivatással fáradoznak, eltöröl az alakilag téves czéhrendszert, hogy a természet által adott képességet, a szorgalom által szerzett ügyességet ne korlátozza alak és idő. A közlekedés fölvirágoztatására milliókat áldoz, hogy

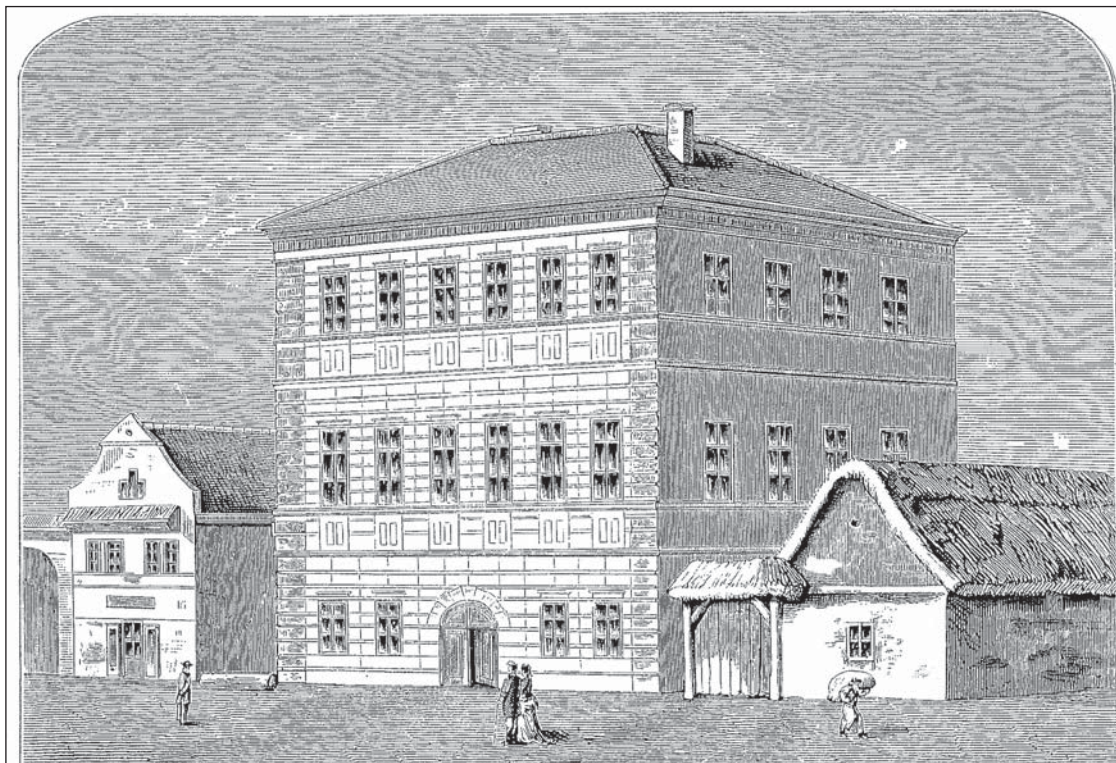
ez által a forgalom gyorsíttassék, s az idő – a legbecsesebb pénz – hasztalanul ne pazaroltassék. S hogy az így kiadott pénz nem mindenütt helyesen s a közjó érdekében használtatik fel, nem az kárhóztatandó, ki adja, hanem azok, kik hazánk átalakulási korát saját érdekekben kiaknázni törekednek. S hogy megszerezve az állam magasztos hivatásához az addig sajnosan nélkülözött szakférfiakat, a birodalom különböző pontjain a legjelesebb tanerőkkel ellátott tudomány-egyetemeket állítja föl. S hogy az ifjúság a felsőbb tanulmányok hallgatására s megértésére kellőleg kiképeztessek, hogy a népnevelés fölvirágoztassék, jól rendezett közép tanodákat s tanítóképezdét állít föl, hogy így nagyra legyen a nép a tudományok mezején, mint volt a letűnt századok harczaiban. Mert a valódi állami létnek alapja minél szélesebb mérvű kifejlése az iparnak, s felvirágoztatása a tudománynak.

Az állam ezen intézkedése által kettős célt ér el.

Egy részről erős támaszra tesz szert a jól kiképzett szakférfiakban, másrészt nemes versenyre hívja fel azokat, kik a hagyományok jármát megszokva, csendesesen szenderegtek s egykedvűleg fogadták a kor intézéseit.

Nekünk jutott a szerencse figyelemmel kísérhetni e versenyt. Mert az ez irányban kifejtett kormány intézkedések által fölrisztott vallás felekezetek iskoláik érdekében teljes erővel lépnek síkra, s úgy egyik mint másik fél leghatalmasabb érvekkel és fegyverekkel küzd. S adja Isten! hogy a győzelem babérkoszorúját mindkettő egyenlően érdemelje ki!

A mi egyesült prot[estáns] gimnáziumunk múltját illeti, keletkezéséről nem szolgálhatunk biztos adatokkal. De a mennyiben a reformált egyházak mellett a XVI-ik században mindenütt iskolák keletkeztek, hinnünk lehet, hogy

Az Egyesült Protestáns Gimnázium a jánosi (ma: Bartók Béla) utcában

úgy az ágostai hitvallásúak osgyáni, mint a helv[ét]. hitvallásúak rimaszombati iskolája, melyekből gymnásiumunk alakult, a XVI. század utolsó tizedeiben keletkezett.

A kishonti ág[ostoni] hitvallású egyházmegyének Osgyánban 1853-ig fennállott gymnásiuma nógrádi növény, Gömör-Kishont szélére ültetve. Két évszázad előtt Füleken virágzott, az ottani egyház keblében, hol nyomasztó körülmények folytán tovább nem létezhetvé, a tudomány kedvelő **Bakos Gábor** Osgyánban 1645-ben oltalma alá fogadta s a szükséges tanépülettel ellátta. Egyike volt ez azon számos tanodáknak, melyek hazánkban leginkább főrangú nemes családok védelme alatt, a protestantismussal keletkezvén, s ennek kebelében virágozván, sorsában is osztoztak. De földrajzilag kiterjedt széles köre, a növendékek ellátásának kedvező viszonyai, s a hazai nyelv megtanulhatásának előnye fenntartották a küzdelmek között is.

A rimaszombati helv. hitvallású gymnásium szintén a XVI. század vége felé keletkezett. A helybeli h[elvét] h[itvallású] egyház kebelén, annak emlőt szíva, a város oltalma alatt élt és fejlődött századokon keresztül. Úgyhogy falai között már a XVII-ik század folytán bölcsészeti sőt hittani tudományok is adtak elő. De következett a megpróbáltatás gyászos százada, melyben egyház és iskola számtalan üldöztetésnek volt kitéve; míg végre 1783-ik év júli[us] 5-én a felség városunkon átutazván, a hívők kérelmezése folytán ugyanezen év aug[usztus] 10-én kelt legmagasabb engedményével a sokat üldözött protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot megengedte.

Az iskola épület alapja 1801-ben, augusztus 21-ik napján tétetett le, s felépíttetéséhez az áldozatkész **Szijgyártó István** 5 000 fl[or]in[t]ot adott, azon 20 000 frton felül, melyet templom és torony építésére ajánlott fel. A rövid idő alatt felépült iskolában a tanítás – a költészeti osztályig terjesztvén ki – 4 tanár vezetése alatt megkezdett. S így szervezve folytatta működéseit 1853-ig, hivatásul tűzvén ki a nemzeti nyelv terjesztését, a tudomány megkedveltetését és felvirágoztatását. Óre volt a város, édes anyja az egyház, életetője a hívek áldozatkészsége.

Azonban az említett 1853-ik évben a felsőbb helyről kiadott gymnásiumi tanszervezet, melynek elfogadása a prot. gymnásiumoknak is parancsoltatott, oly tanerőt követelt, a melyet a prot. gymnásiumok közül csak kevés volt képes kiállítani. Ily körülmények közt egyes ügybarátok közt megfogalmazott az eszme, hogy a helv. hitvallásúak rimaszombati s az ágostai vallásúak osgyáni és sajiógömöri gymnásiumai, a két felekezet kormányzati jogának egyenlő mérvű biztosítása mellett Rimaszombathban egyesíttessenek. Az eszme – bár a sajiógömöri gymnásium alapítványával visszalépett, – **Dráskóczi Sámuel, Terhes Sámuel, Fáy Gusztáv, Borbély László, Dapsy Vilmos, Hámos József, Haviár Dániel** s több mások ügyszeretete s áldozat készsége folytán testté lőn.

Hogy mily lelkesedéssel fogadta ezt Rimaszombat város, s fogadták egyesek is, bizonyítja az, hogy az egyesülés létrejöttével 17 000 forinton felül írtak alá a gymnásiumunk javára, mely összeghez a város 10 000, Dapsy Vilmos 1 000,

Jánosdiák András 500 frttal, s mások több-kevesebb összegekkel járultak, Dráskóczy Sámuel pedig, bár óhajtása, hogy a sajiógömöri gymnásium is egyesüljön, nem valósult, az egyesület iránt rokonszenvet kifejezendő, 400 frtot adott egyesült prot. gymnásiumunknak.

Fogadják a lelkes adakozók, pártfogók és ügybarátok a múltért a jelen köszönetét, a jövő nevében is.

Az ekként és ily körülmények között egyesült gymnásium, melyhez az alsóbb osztályok mellett reálosztályok is csatoltattak, 1853. szept. 11-ik napján 6 osztállyal, 7 tanár vezetése alatt kezdte meg működését. S hogy magas missióját a lefolyt két évtized alatt is híven betöltötte, bizonyíthatják azok, kik kebelében a tudomány alapelveit a sajátjokká tették. De legjobban bizonyítja az, hogy növendékeink létszámára az újabb időben csaknem a szomszédban keletkezett, részint felekezeti, részint állami iskolák kártékony hatással nem voltak.

Mert kebelébe fogadva vallás és nemzetiségi különbség nélkül a tanulni vágyó ifjúságot, évtizedek óta hirdeti azon elvet, hogy lehet ugyan vallásos nézetünk különböző, lehet a nyelv, mit az édes anyjai tejjel magunkba szívunk, más, de testvérek vagyunk, mert egy haza ringatta bölcsönket, egy haza jóléteért küzdeni legszentebb s legmagasabb feladatunk. Mely elvnek hirdetése volt eddig gymnásiumunknak, s lesz ez után is legszentebb kötelessége.

A kormányznak fentebb jelzett törekvéseit s a korintó szózatát egy megye sem fogta fel czélszerűbben, mint Gömör-Kishont megye, egy város sem tette inkább sajátjává a fővároson kívül mint Rimaszombat, s egy iskolát sem talált készületlenebbül, mint egyesült prot. gymnásiumunkat. Tanépületünk roskadozó félen, muzeumunk, könyvtárunk veszélyeztetve, növendékeink czélszerűtlen tantermekben elhelyezve. De a két testvér felekezet áldozatkész közönsége s e nemes város derék polgárai s képviselői, a rimaszombati takarékpénztár lelkes választmánya s részvényesei valláskülönbség nélkül sorakozva, megmentették azt, mi szent örökségképpen reánk maradt, nem engedték elporlani a tudomány szerény hajlokát, sőt, áldozat filléreikkel díszes templomot emeltek a tudománynak, hogy így, ami kedves volt a múltban, erős a jelenben, nagygyá legyen egykor a jövőben is.

Most áll a díszes templom a múzsák befogadására. Áll, s állani fog, hirdetőjeként az egyetértésnek, mely hazánk különböző ajkú és vallású népét összeköti. Mert ha iskoláról elmondhatjuk, hogy nemzeti, akkor ez nem egyiké vagy másiké többé, hanem a mienk, a magyar népé, melynek tagjai a semmiből újra alkották, s a kinek áldozat készsége megmentette az enyészettől. Fogadják úgy az egyesek mint testületek a tudomány nevében legforróbb köszönetünket, s ha az áldozatkészség és az ügyszeret alig 4 hónap alatt ennyire volt képes, nem lehet jövőnk felől kétségbe esni többé (mert megtaláltuk a helyes irányt a valódi nagyság felé), s mi is elmondhatjuk hazánk nagy látnokával, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz. Fogadják a nemes pártfogók és ügybarátok hálás köszönetünket a tudomány és a haza nevében.

Koncsol László 80 éves

A gyors röptű idő nyomába szegődve, megilletődve tekintek vissza a nyolcvanadik életévét ünneplő Koncsol László barátom valódi értékeket dúsan termő, ugyanakkor történelmi krízisekkel tarkított, gazdag életútjára. Nem gondolom, hogy e tiszteletreméltó közösségben rajtam kívül lenne még valaki, aki elmondhatná, hogy kölcsönös ismeretségük Lászlóval 70 esztendőnél is többet számlál.

Szülőfalumtól – Abarától keleti irányba, Ungvár felé haladva, mindössze 9 kilométernyi távolságra található László barátunk szülőfaluja, Deregyő. Valahányszor rá gondolok, vagy nevét hallom, ezernyi arc, tárgyi emlék, dátum, név és esemény jelenik meg előttem. Látom a magasba szökő tornyot, a templom előtt álló, a neves Lónyaiak által építtetett lelkészlakot és közben eszembe jutnak László vallomásai otthonáról és falujáról.

Íme, az utolsó:

*„Össothonom drága paplak
égre nyíló hat kis ablak,
újra s újra megsirallak.
Almaimban visszakaplak.”*
(Bagatellek)

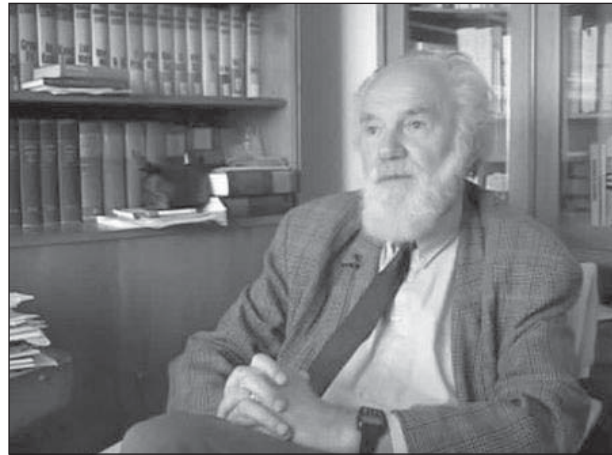
És megjelenik előttem gyermekkorának újabb, meghatározó esemény-sorozata, melynek kezdete a mesterialien megépített, magas szilvafákkal körülvett csűr az abarai parókia portájának végén, melynek az egyik rekeszében kialakított polyva-barlang mélyén rejtették el szüleim egy rövid időre Koncsol János lelkész társukat és fiát, Lászlót. A fenyegető deportáció elől menekültek nyugati irányba, magyarországi rokonaikhoz, Gyulaházára.

Másfél évvel korábban, 1944 őszén ugyanott rejtőzött három üldözött zsidó férfi, Köszténbaum Emil újságíró és két társa. Ők több napon át voltak lakói a „barlangnak”, ahová a szükséges élelmet egy belülről biztosítható deszkalap leemelése révén juttattuk be. Ők, mielőtt megérkezett az üzenet, kelet felé indultak, remélve, hogy szerencsésen átjutnak a frontvonalon. Sajnos, csak Emil bácsi (gyerekeként így emlegettük őt) élte túl, két fiatalabb társát lelőtték.

Kedves László Barátom!

Évek teltek el, míg ismét találkoztam Veled, az immár pataki diákkal. Elmondtad, hogy ungi és bodrogi diáktársaival hogyan szökdöstetek át a trianoni határon, miként jutottatok át a Beneš által Trianonban hajózható folyónak hazudott, de nagy meleg idején kiszáradó Ronyva patakon, Újhely közelében.

Majd 1951-től már naponként láthattuk egymást és beszélgethettünk, hisz mindketten komáromi gimnazisták lettünk. A szülők abból a meggyőződésből indultak ki, és eldöntötték – különben nagyon helyesen – hogy a nagy távolság ellenére, a megnyílt, akkor egyetlen

magyar nyelvű honi gimnáziumba küldenek, mondván, hogy magyar gyerekeknek magyar iskolában a helyük. Az egész Felvidék magyarul lakta területéről oda sereglett diákokról írta egy helyen az osztálytárs és jó barát Tőzsér Árpád, hogy: *„mi akkor borzas világmegváltók, forradalmárok voltunk”*. Igen, mi akkor ébredő közösségünk megmaradásáért, hagyományörzők és továbbadók módjára „önkéntes munkát” is vállaltunk és végeztünk. Gimnáziumunk néptáncosaiként énekkarunkkal, versmondóinkkal együtt bejártuk falvainkat és városainkat Pozsonytól Kassáig. Csupán azért nem Nagykaposig, mert a sikeres érettségi vizsgákat követően széteszoltunk, ki-ki, érdeklődése, hivatásérzete szerint, különböző főiskolákra, egyetemekre, munkahelyekre, gyakorlatilag az egész országban.

Táncmestereink Tomaszek Mária tanárnő és Takács Bandi voltak, a „talpalávalót” te biztosítottad, a fekete zongorával. A sportversenyeken sok sikert arattunk, hírnevet szerezve iskolánknak.

Tanulmányainkat egymástól távol eső városokban folytattuk, Te Pozsonyban, én Prágában, de mindig tudtunk egymásról. Én voltam szerencsésebb helyzetben, mert Rólad és közös barátainkról (Tőzsér Árpád, Nagy Jancsi, Zs. Nagy Lajos, Kemény Attila, Bastrnák Feri, Jabrik Gyula, Tóth Manci, Mag Ottó, Soós Zsófi, Csizmár Miki, Liptay Loti, sorolhatnám tovább is) különböző műfajú írások, költemények, művészi alkotások, tanulmányok jelezték, hogy éltek, s a nektek adatott talentumok szerint alkottok. Az igazi, tartós barátságok különben nem a gyakorta, vagy kevésbé gyakran látogatott szórakozó helyeken születnek, formálódnak, hanem a szellem barikádjain, nemes küzdelmek, alkotások folyamata közben. Az ilyen barátságon nem fog ki az idő. Hogy milyen szinten munkálkodtatok, arról köteletek sokasága, elismerő kritikák, rangot jelentő díjak, másrészt ideológiai megszorítások, munkahelyi elbocsátások, szigorúan ellenőrzött tilalmak tanúskodnak, egyértelműen és meggyőzően. Mindezek együtt bizonyítják, hogy író-alkotó emberként kezdettől fogva jó úton jártál. Önálló, eredeti műveidnek száma, ha jól emlékszem, 20. A *Csallóközi*

Az Egyesült Protestáns Gimnázium alapításának másfélszázéves évfordulóján, 2003 októberében.
A képen az Ünnevelt a Szlovákiai Református Keresztény Egyház főgondnokaként Molnárné Pelle Beátának,
a Tompa Mihály Református Gimnázium igazgatónőjének és Ft. Erdélyi Géza püspöknek a társaságában • Gecse Attila felvétele

*Kiskönyvtárban a Kalligram által megjelentetett egyháztörténeti, társadalmi és szociológiai ismereteket, szellemi értékeket tartalmazó 40 kötetnyi feldolgozott közérdekű anyag óriási kincs. Meglehet, hogy az egyháztörténészek, írók és kutatók hálából egyszer még misét fognak mondani a református főgondnok lelki üdvéért. Munkádat, megnyilatkozásaidat mindenkor igényesség, gazdagító szándék, értékgyarapítás, a megismert igazság felmutatása, a lélek mélységeinek feltárása, a szükséges küzdelmek bölcs vállalása és megvívása, és a „Csontok”-ig ható hűség jellemezte és jellemzi ma is, az első kötettől (*Ivek és pályák*) az utolsóig (*Bagatellek*).*

Emberi nagyságod, hűséged mutatkozott meg a 18 esztendőn át tartó nehéz küzdelemben, testet lelket kimerítő viaskodásban a halálos kórral Katicád életéért. Közben példásan gondoskodtál gyermekeidről és unokáidat kitartóan terelgetted az ősi pápai gimnázium felé. A sok-sok feladat és súlyos körülmények ellenére különböző megbízásokat, tisztségeket vállaltál magyar közösségünkért. Erődből még arra is futotta, hogy a közakaratra engedve, vállald Református Egyházunk legmagasabb nem lelkesíti tisztségét, a főgondnokságot. Együtt jártuk a Kárpát-medencét, szolgálva híveinket és népünket. Az ezredforduló legnagyobb magyar teológusa, id. Hegedűs Loránt püspök egy konferencián azt nyilatkozta, hogy ismeri nehéz helyzetünket, nem irigyl tőlem semmit és senkit, kivéve a Főgondnokomat.

Tudjuk, hogy egyetlen kitüntetést sem kértél, mégis sokat kaptál, megérdemelten. A sok közül ezúttal csak a számodra legkedvesebbekből nevezek meg néhányat: Magyar Örökség Díj, Pro Probitate Díj, Bethlen Gábor Díj, Tőkés László Díj, József Attila Díj, Pro Pannónia Reformata Díj, A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje.

Végezetül, szeretném megjegyezni, hogy sok évtizedes barátságunk ideje alatt sohasem folyt közöttünk ideológiai jellegű vita a Teremtő létéről vagy nemlétéről. Nem is folyhatott, mert azt öntelt, megalomániás időpazarlásnak tartjuk. A Teremtő létét emberi eszközökkel vagy értelemmel sem bebizonyítani, sem letagadni nem lehetséges. Megtapasztalni, erejét átélni viszont igen, lehetséges, az emberi élet értelmének szempontjából pedig egyenesen szükséges.

Koncsol László neve már ott szerepel mind a magyar irodalomtörténeti tankönyvekben, mind a *Magyar Református Egyház* történetében.

Tisztelt Ünnevelt! Kedves László barátom!

Isten éltesen és áldjon szeretteiddel együtt, hogy futásodat elvégezhesd és további dedunokáknak örvendezhess.

Barátod, Erdélyi Géza

Hizsnyan Géza is a hatvanasok között

Az ember idővel rájön, hogy nemcsak az einsteini tér és idő relatív, hanem az egyszerű számok is. Ilyen szám például a hatvanas. Különösképpen akkor, ha valakit apró gyerekkora óta ismerünk, élete pályáját végigkísérjük, rendszeresen találkozunk vele. Az évek pergését jelző hatvanas szám ilyen esetben fizikai képtelenségnek is számíthat. Hizsnyan Géza esetében különösen az, mivel hál' Istennek ereje teljében van, felelősségteljes orvosi hivatása mellett ugyanúgy szervezi és irányítja a kulturális életet, mint legalább 30 évvel ezelőtt.

Jubilánsunknak a kultúra iránti különleges érzeke és vonzalma már korán megmutatkozott. Ne is csodálkozunk ezen. Szerencsés csillag alatt született. Apai génjeiben benne volt az emlékekben gazdag iparos múltú Hizsnyan család rimaszombati polgári közösségi szellemisége, anyai ágon pedig az anyatejvel szívta magába a Katona-család intellektualitását.

Akkor jött világra, 1956. június 22-én Rimaszombatan, amikor Magyarországon az embereknek kezdett elegük lenni a kommunista hatalom önkényéből és arroganciájából. Az egyet nem értés és a dac ott rezgett a levegőben, talán Rimaszombatra is elért. Tény, hogy Géza máig nem tud azonosulni semmiféle szélsőséggel, legyen az vörös vagy barna előjelű. Persze ezt a megfelelő családi háttér is befolyásolta. Emlékszem, hogy serdülő gyerekeként hogyan ittuk magunkba édesapáink minden szavát szalonnasütés közben a Szőlőben, ahol senki más nem hallhatta őket és szabadon mesélhettek a rimaszombati

polgári élet aranykoráról, a cserkészélet kalandos éveiről, majd a második világháborút követő elvakult nacionalizmus őrjöngéséről, a vagyonek kobzásokról vagy a tiszolci kényszerű munkatábor keserveiről. Beszélhettek aztán nekünk az iskolában a felszabadulásról, meg a szocializmus jövőjéről, számunkra apáink igazsága volt a szent és az maradt a mai napig.

Dr. Hizsnyan Géza ilyen háttérrel kezdett hozzá a rimaszombati magyar kultúra istápolásához.

A hatvanas években megalakult *Tompa Mihály Klub* vezetésébe már gimnáziumi éveiben bekapcsolódott, szabadidőt nem kímélve, szervezte az előadásokat. Érettségi után a prágai *Károly Egyetem* orvosi karára felvételizett, sikeresen. Egyetemi évei alatt oroszuln részt vállalt a hírneves *Ady Endre Diákkör* programjainak szervezésében, majd elvállalta a kör elnöki tisztségét. Visszatérve Rimaszombatra, belgyógyász orvosként is folytatta áldozatos munkáját a kultúra terén, több évig a Tompa Mihály Klub elnöke is volt.

A rendszerváltás évei minden tenniakaró magyarban új reményeket gerjesztettek. Hizsnyan Géza ott volt a szülői *Független Magyar Kezdeményezés* első rimaszombati ülésein és estebe nyúló vitákon próbálta jobbá tenni azt, amit 40 év alatt egy félresikerült eszme elrontott.

Annak reményében cselekedett, hogy sikerül újraéleszteni a Rimaszombatra egykor oly jellemző polgári eszmeiség mindennapokban jelenlévő, szerteágazóan gazdag és emberformáló kultúráját. Ennek jegyében szervezte meg

Hizsnyan Géza családja körében

A *Gemersko c.* könyv bemutatója Rimaszombatban, a Községi Házban (2004)
A Hízsnyan Géza jobbján Tököly Gábor és B. Kovács István, balján Fábrián István, Slavo Halama és Skokan György • Gecse Attila felvétele

a *Korunk Színháza* nevű fesztivált, amely Rimaszombatba is elhozta az akkori idők legnevesebb színjátszó társulatait. Géza azonban túlépett a város, sőt Gömör határain, megalapította a *Pódium Színházi Társaságot*, amely az akkori csehszlovákiai magyar amatőr színjátszókat fogadta magába, a Társaságnak pedig alelnöke lett. A felvidéki amatőr színházi élet szervezése, színelőadások látogatása és az ezzel járó „köszínházak” műsorainak rendszeres nyomon követése hamarosan kiemelkedő szakemberré csiszolta Gézát e témában. Több színházigazgató tanácsadója lett, majd színikritikáival, színházelméleti írásaival jelentősen hozzájárult számos szlovákiai magyar és szlovák színházak színvonalának javításához. Írásait kötetbe gyűjtötte és 2010-ben *Színházi világoim* címen tette közzé a Kalligram kiadó.

Nevéhez kötődik Rimaszombatban a Tatra szálló falán található Bartók-emléktábla felavatása, a Bartók-emlékest megszervezése, a Petőfi-szoboravató ünnepség programjának összeállítása, Tamás Ervin borász kiállítás a múzeumban vagy az egykori zsinagóga helyén található holokauszt emlékmű felállítása.

Kultúraszervezői munkásságáért Rimaszombat városa 1998-ban Városdíjat adományozott neki.

Gézával máig gyakran találkozhatunk színházi seregszemlék zsűrijében, színházi szakemberek társaságában, vagy egyszerűen csak a színházak padsorában. Az utóbbi években érdeklődése egyre jobban irányul a klasszikus- és kortárs zene felé és koncertek szervezésével igyekszik gazdagítani városunk zenei életét.

Hízsnyan Géza, amilyen kemény kritikus és kérlelhetetlen vitapartner tud lenni – és természetesen nemcsak színházi dolgokban –, a mindennapi életben legalább olyan intenzitással jelenik meg mély humanizmusa és tiszta emberisége. Közismert, hogy neki köszönhetően

a nyústyai kórház sok évig úgyszólván zarándokhelye volt a tisztességben megöregedett rimaszombati polgároknak, akik kisebb-nagyobb kóros bajaikkal hozzá fordultak. Géza pedig befogadott mindenkit, mindenkin egyformán segített, fiatalon, öregen, szlovákon, magyaron. Ez a becsületesség némely derék nyústyai polgárnak gondot is okozott.

Egy panaszkodó páciensztől hallottam ugyanis, hogy mivel a főorvos úr sem pénzt, sem más ajándékot nem fogad el, nem tudja hogyan meghálálni neki jóságát. Géza pedig az embereken valóban segített és máig segít. Ennek oka jubilánsunk rendkívüli szakmai precizitásában és sokéves tapasztalatában rejlik. Ez az alapossága megmutatkozik jóformán minden téren.

Amihez Géza hozzányúl, azt a legapróbb zsigereire bontja szét. A jó bort sem nyeli le addig, amíg ízelembimbói alaposan át nem járják minden cseppjét, amíg meg nem tudja a bor eredetét, összetételét, évjárátát és mindent, amit ilyen nemes italról tudni kell.

A *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesületnek* és a *Gömörország szerkesztőbizottságának* kezdetétől fogva aktív tagja, értékes hozzászólásaival, írásaival nem kis mértékben járul hozzá egyesületünk színvonalának emeléséhez, objektívitásának megőrzéséhez.

Ati (ahogyan Gézát mi, családi körben hívjuk), legyél tehát üdvözölve a hatvanasok klubjában, Isten adjon Neked erőt és egészséget további nemes és hasznos munkához, jó emberek gyógyításához, kultúrára szomjazók szomjának enyhítéséhez, ízes borok kóstolásához barátaiddal és persze őszinte örömet családod körében, szerető feleséged Zsuzsika és két tehetséges utódod, Júlia és Bálint ölelésében.

Gaál Lali
és a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület tagjai

Ilonka néniire emlékezünk

A rimaszombati köztemetőben 2016. augusztus 25-én vettünk végső búcsút **Tamás Aladárné Szűcs Ilonától**, Ilonka nénitől, „a nemzet tanító nénijétől”. A Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettesnek, Czibalmosné Molnár Éva pozsonyi magyar nagykövetnek, Szesztay Ádám kassai magyar főkonzulnak, Lomniczi Zoltánnak, az *Emberi Méltóság Tanácsa* elnökének, a *Magyar Koalíció Pártja* képviselőinek, Šimko József rimaszombati polgármesternek, az elhunyt állampolgárságuktól megfosztott sorstársainak, egykori tanítványainak és több száz tisztelőjének részvételével megtartott búcsúszertartáson Kovács-Tímár Ildikó hirdetett ígét. Semjén Zsolt Orbán Viktor szavait tolmácsolta, a *Szlovákiai Református Keresztyén Egyház* nevében Nt. Nagy Ákos Róbert gömöri esperes, a város képviseletében Šimko József polgármester, a nagybalogi nevében Koós István és Molnár Jolán búcsúzott. Koszorút küldött Tőkés László, európa-parlamenti képviselő is.

Egy képszeállítással tisztelgünk az Ilonka néni emléke előtt..

Tiltakozó menet Kassán 2012. szeptember 1-én. A mintegy félezernyi résztvevő a Szent Erzsébet Dómtól vonult a Fő utcán át az Alkotmánybíróság épülete elé. A tüntetők transzparensén az „Akarata ellenére senki sem fosztható meg a SZK állampolgárságától” felirat szerepelt, szlovákul és magyarul. Ilonka néni mellett Lomniczi Zoltán, az Emberi Méltóság Tanácsa elnöke (Fehérné Tamás Judit szíveségéből)

A Magyar Beccsületrend átadása a Parlamentben 2012. október 23-án (Fehérné Tamás Judit szíveségéből)

Orbán Viktor és Semjén Zsolt koszorúja (Fehérné Tamás Judit szívességéből)

Balról jobbra: Szesztay Ádám, Czibalmosné Molnár Éva, Semjén Zsolt, Lomniczi Zoltán • Homoly Erzsébet felvétele

A gyászmenet. Elöl: Kovács-Tímár Ildikó, rimaszombati lelkész és Nagy Ákos Róbert, a Gömői Református Egyházmegye esperese (Fehérné Tamás Judit szívességéből)

A koporsót a Kerecsen Motoros Egyesület tagjai kísérték a város határáig (Fehérné Tamás Judit szívességéből)

MAGYARORSZÁG KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKE

Tisztelt Gyászoló Család!

Hűnek lenni a hazához annyit jelent, mint hűnek lenni önmagunkhoz és a magunkkal hozott örökséghez. Felnőtt emberként tudatosan vállalni a sorsközösséget, amit születésünkkel kaptunk.

Dr. Tamás Aladárné Ilonka néni a hűségnek is a leghősiesebb útját választotta, amely nem jár fényes dicsőséggel és zajos elismeréssel, de minden feladat után csak újabbat ró ránk.

Családja, rokonsága, közvetlen ismerősei azt is tudták róla, hogy nemcsak a magyar állampolgárság révén felvállalt összetartozás-tudatban és az érte elszenvedett megpróbáltatásokban volt hűséges, hanem hosszú élete minden szorgalmas, áldozattal teli pillanatában, pedagógusi hivatásában és családjában is.

Halála azoknak fáj a legjobban, akiknek életében a legtöbbet adott. Bízom benne, hogy példamutató embersége éppoly erőt ad a gyászolóknak, amilyen természetességgel megélt hazafisága mérték volt az elmúlt esztendőben minden magyar számára.

Őszinte részvétellel

2016. augusztus 25.

Áder János

Áder János köztársasági elnök részvétlevele (Fehérné Tamás Judit szívességéből)

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNÖKE

Dr. Fehérné Tamás Judit
részére

Rimaszombat

Tisztelt Judit Asszony!

Mély megrendüléssel értesültem arról, hogy szeretett édesanyja, a felvidéki és Kárpát-medencei magyar közösség megbecsült tagja, dr. Tamás Aladárné, Ilonka néni augusztus 22-én örökre távozott közülünk. A magyar Országgyűlés nevében szeretném kifejezni együttérzésemet: osztozunk a család gyászában, és fájdalommal vesszük tudomásul, hogy újabb kiemelkedő személyiségét veszítette el a magyar nemzet.

Ilonka néni évtizedeken átívelő, generációkat összekötő munkássága és élete 104 évének hagyatéka mindannyiunk számára példaértékű. Az utódok feladata, hogy tovább éltsük azt a szellemiséget, amelyet Ő képviselt, az új generációk oktatás-nevelése terén végzett kitartó és áldozatos munkáját, magyarsága melletti határozott kiállását. Hiszem, hogy Ilonka néni – és a jogfosztottságban vele osztozó társai – büszke fellépése utat mutathat a felvidéki közösség magyar állampolgárságért folytatott küzdelmében.

Hálával gondolhatnak rá egykori tanítványai, a rimaszombatiak, a felvidéki magyar közösség és az egész magyar nemzet. Emlékét örökké megőrizzük.

A Jóisten adjon erőt a családnak a gyász nehéz pillanataiban.

Budapest, 2016. augusztus „25. „

Tisztelettel:

Kövér László házelnök részvétlevele (Fehérné Tamás Judit szívességéből)

MINISZTERELNÖK

Tisztelt Gyászoló Család!

A nemzet jövője a múltban és a kultúrában gyökerezik, ezért mindazok, akik a műveltség alapjaira és hagyományaink megismerésére tanítják a gyermekeket, a jövő építőköveit rakják le. Tamás Aladárné, sokunk Ilonka nénije ilyen kivételes magyar építő volt.

Ő nemcsak az ábécét tanította, hanem magyarságra, összetartozásra, a szülőföldre és a hithez való hűségre is nevelte diákjait. Tudta és hirdette: csupán a közös gyökerek tarthatják meg a kisebbségbe szorultakat, ezért állt ki bátran a jogaikért is. Aligha felejthetjük, amikor a budapesti Kossuth téren száz éves korában is irigylésre méltó szellemi frissességgel adott útmutatást Gyöngyösi István máig érvényes soraival: *„Nem nemes elme az, mely mindig változik, akármilyen szélre nádként ingadozik. Ott tisztul az arany, hol az tűz lángozik, a rózsza is tövis között virágozik.”*

Mély megrendüléssel értesültem arról, hogy Balog-völgy Magyar Becsület Renddel kitüntetett tanító nénije, Tamás Aladárné Szűcs Ilona már nincs közöttünk. Engedjék meg, hogy ezúton fejezzem ki őszinte együttérzésemet, az elkövetkező nehéz időszakhoz pedig sok erőt és jó egészséget kívánjak!

Budapest, 2016. augusztus 23.

Őszinte részvétellel:

Orbán Viktor

Szesztay Ádám, Magyarország kassai főkonzulja

„Kedves Judit!

Megrendüléssel, de köszönettel olvasom értesítésedet szeretett Édesanyád, a mi kedves Ilonka nénink örök nyugodalomra téréséről.

Isten nagy áldása volt számomra, hogy az utolsó időkben itt lehettem főkonzul, és Neked köszönhetően sokszor találkozhattam Ilonka nénivel, sőt, amíg egészsége engedte, sokszor megtisztelte főkonzuli pályafutásom fontosabb eseményeit. Ezt saját magamon kívül főkonzulátusunk nevében is nagyon köszönöm, Neked, Őneki és legfőbbképpen magának a teremtő Istennek.

Most különösen mélyen élem át, hogy a nemzet mennyire nagy hálaival tartozik Neked, kedves Judit, amiért édesanyádról gondoskodva, napjaink egyik kiemelkedő magyarjának, a megmaradás jelképes személyiségének nyújtottál támaszt és szeretőt, boldog otthont. Szeretném ezt Neked ezúton is megköszönni.

Isten kísérelje sok vigasztalással és gazdagítsa áldásaival életutadnak azt a további szakaszát is, amelyet édesanyád földi jelenléte nélkül kell végigjárnod. Most, amikor Ő nem lesz fizikailag köztünk, különösen fontos, hogy sokat gondolkodjunk egymásra, segítsünk egymásnak, ezért kérek, számíts rá, hogy mindig Veled vagyok lélekben, és amikor lehetőség nyílik rá, mindig örömmel vagyok segítségedre.

Nagyon sok szeretettel gondolok Rád és vagyok Veled gyászodban.”

Bartók Csaba, televíziós szerkesztő (Szepsi)

„Akiket szeretnek, mindig köztünk maradnak.

Gyászodban osztozik a Bartók család.

Nyári szabadságunk miatt a temetésen nem tudunk résztvenni csak lélekben, de a 90. zsolttart sok száz kilométerről is együtt énekeljük...”

Batta György, újságíró (Komárom)

„Kedves Judit, én csak most nyilvánítom ki a részvételemet, mert az emlékező soraimat egyszerre küldtem el neked, a Felvidék.ma-nak és talán még valakinek, s ahhoz így nem írhattam külön. Úgy gondolom azonban, hogy abban a kis szövegben sikerült elmondanom anyukádról a lényegét. Érdekes, hogy ilyen villámgyorsan, a halálhír vétele után szinte azonnal írtam 1970-ben verset Fábry Zoltánról, és most, 46 év után édesanyádról. Számodra a példás viselkedésedért, hűségedért, a vele való együtt-küzdésért jár mindnyájunk részéről köszönet. Remélem, ezt a tisztán látók meg is tették már, vagy még megteszik. Napjainkban már szinte nincsenek is ilyen, a sors ihlette egyéniségeink; számomra Esterházy János, Fábry Zoltán, és édesanyád a legkiválóbbak a felvidékiek közül. Ki-ki a maga útját járta, de az az út egyúttal az örök összmagyar út volt.

Kívánok neked megnyugvást a gyászban, örömet a szereteteidben és köszönöm, hogy segítetted Ilonka néni mindnyájunkra sugárzó egyéniségét és példamutatását a világ elé tárni.”

Alexander Brody

„Tegnap értesített Pósa Judit édesanyja haláláról. Mivel nekem is megvolt az az igen nagy szerencsém, hogy drága édesanyját megismerhettem egy látogatásom alkalmából, így személyesen is tapasztalhattam a belőle áradó varázslatos életörömet, szerénységet, alázatot és nyugalmat, amely minden nagy ember sajátja. Mint egy olyan idős ember, akinek megadott, hogy szombatoként az egyetemen Neumann Jánoséknál Albert Einsteinnel is ebédelhetett, csak azt akartam, hogy tudja, édesanyját ugyanaz a viselkedés jellemezte. Hosszú életem során nem sok emberrel találkoztam, akiről ez elmondható.

Csak ennyit szerettem volna mondani, és azt, hogy, természetesen, nagyon sajnálom az eseményt, ami százéves korban is ugyanúgy súlyosan sújtja az itt maradottakat. Jómagamat is.”

Gyóry Magda, iskolaigazgató (Cakó)

„Édesanyja két embernek volt, tanítója ezreknek, irányadója millióknak! ... Meghajtom fejemet emberi nagysága, magyarsága, hite előtt. Lelki kincseit nemcsak megkapta, de megőrizte, megmutatta nekünk.”

Haják-Szabó Mária, a *Magyar Rádió* tudósítója (Pozsony)

„...egy csoda volt, tiszta, szép, bámulatosan okos, de mégis a méltósága volt számomra a legmegkapóbb. Nagyon fog hiányozni.”

A hányattatásokban sorstárs **Kassai Gyula**, református lelkész, barsi esperes (Léva)

„A feladat mától emlékezni és emlékeztetni. Emlékezni Ilonka nénire, a nemzet tanító néniére és emlékeztetni a nemzetünket, hogy van még mit tennünk. Még nem értünk közös küzdelmünk végére. Mostantól még szorosabban és kitartóbban kell vele (lélekben) és érte küzdeni a jogainkért és a méltóságunkért!”

Engedd, hogy osztozzunk fájdalmadban és sok erőt, áldást és vigasztalást kérjünk a Gondviselőtől számodra és szeretteidnek. *„Az Úrnak minden útja kegyelem (szeretet) és hűség azoknak, akik szövetségét és bizonyosságait (törvényeit) megtartják.”* Zsolt 25,10

László Dóra, a *Heti Válasz* szerkesztője – aki az első riportot készítette Ilonka nénivel, 2011.december 11-én (Budapest)

„Mély megrendüléssel olvastam a hírt! A találkozás Ilonka nénivel újságírói pályafutásom egyik legmaradandóbb élménye. Lenyűgözött lelki ereje, derűje. Fontos példává vált számomra, mindig emlékezni fogok Rá! Azt olvastam a gyászjelentésben: otthonában végleg elaludt... Talán éppen ezt jelent a jó halál kegyelme.

Köszönöm, hogy lehetővé tette, segítette ezt a találkozást, és az interjú létrejöttét.

Lauer Edit (USA)

„Olyan szép volt olvasni, hogy a lehető legméltóbb módon történt Ilonka néni búcsúztatása. Kevés olyan ember van közöttünk aki tragédiákat és nehézségeket átélve önzetlenül megtartotta a hazaszeretét, és évtizedeken keresztül ezért annyit tett mint Édesanyád. Minden tiszteletet és elismerést megérdemel, és példakép kell, hogy legyen a jövő magyar nemzedékeinek akinek olyan odaadással tanította a saját értékrendszerét.

Emlékét szívemben őrizni fogom!”

Molnár Judit, a *Hírek.sk* főszerkesztője (Pozsony)

„...olyan teljes életet élt, mint amilyen csak keveseknek adatik meg. Úgy távozott el, hogy az emberek becsülték, szerették és tisztelték. Nagyon sokat tanulhattunk Tőle.”

Moszkovits János, A *Határok nélkül* c. rádióműsor főszerkesztője (Budapest)

„Évszázadnyi küzdelmes élete iránti hálaadással gondolok Édesanyádra. Példamutató kiállása benned, a családban s az egész magyar nemzetben tovább él. Nyugodjék békében!”

Nagy László, a *Magyar Királyi Szent László Lovagrend* rendi kormányzója (Budapest)

„Hálával gondolunk arra a bátor és példamutató tetteire, amikor a szlovák nacionalisták várható megtorló lépései ellenére ország-világ előtt kiállt a magyar nemzethez való tartozása mellett és felvette a magyar állampolgárságot is! Ilonka Néni, a kiváló és nemzethű tanítónő beírta a nevét a magyarok emlékezetébe.”

Pécsi L. Dániel, jelképtervező (Budapest)

„Személyiségével és a nemzete szolgálata terén végzett cselekedeteivel örökre beírta nevét a halhatatlan magyarok Aranykönyvébe! A Magyarok istene vegye pártfogásába a Mennyei hazában is!”

Prokopp Mária, egyetemi tanár (Esztergom)

„HŐS édesanyátok a 20-21. század magyarjainak Panteonjába örökre beírta a nevét! Ő már a Paradiso boldog lakója, megszabadulva minden üldöztetéstől, testi-lelki kínoktól. Az Ő sziklaszilárd jelleme, bátor hazafisága, megalkuvást nem ismerő derűs egyénisége, boldog kiegyensúlyozottsága, a szellemiekből táplálkozó élete éljen tovább tanítványaiiban, és gyújtsa lángra minden magyar szívét!”

Solmosi Márta nyug. könyvtárvezető (Ipolytás)

„Az ipolytási barátok és ismerősök nevében őszinte részvételem fejezem ki, drága édesanyád, a kedves és mindig aranyos tanítónéni elvesztése miatt. Emlékét megőrizzük szeretettel és őszinte tisztelettel! Hiányozni fog a kedves mosolya a nyugalmat és barátságot sugárzó személyisége. Minden alkalommal, amikor megjelent közöttünk, ünnepibbé tette a rendezvényeinket! Gondolunk Rá, őszinte barátsággal! Kívánunk Neked és a kedves gyászoló családnak erőt, hogy

a megélt sok szép emlék adjon megnyugvást e mély gyászban!”

Szidiropulosz Archimédész (a *Trianon Társaság* elnökeként is) és párja, **Kolczonay Katalin** (Budapest)

„Éppen 13 órakor, csütörtökön hozta a postás a gyászjelentést, Léleekben, gondolatban mi is ott állhattunk a rimaszombati temetőben Édesanyád búcsúztatóján. És melletted. [...]

A Duna Wordön a portréfilmet újra vetítették. Nem csak én könnyeztem meg! Többen fölhívtak, hogy látták. [...]

Vigyázz magadra! Ilonka néni köszönjük a Jóistennek, és azt is, hogy erőt adott Neked, hogy Édesanyád földi útját ilyen szeretettel, gondoskodással végigkísérhetted.

Emléke valóban lámpás lesz!”

Tóth Zoltán, *Kerecsen Motoros Egyesület* (Nagybalog)

„Mint golyót a fában, hagyta szívünkben azt a sok emléket és példamutatást, ami most, távozása okán, oly komor szomorúsággal tölti el a lelkünket. Bizony, Ilonka néni 102 évesen is eljött a Balogvölgyi Rock Fesztiválra, de mintha tegnap történt volna az is, amikor konfirmáltunk Berzétén és megjelent a templomajtóban. Szelíden, csak ennyit mondott: »Eljöttem, mert szeretem ezeket a Kerecsen fiúkat. Olyan jó magyarok vagytok, a betyár mindeneteket!« Aztán megrázta az öklét egy mosoly kíséretében és megölelt.

Számomra egy példakép volt, illetve, rosszul fogalmazok, amíg élek, örökre az marad! Mert Ilonka néni nem halt meg, a tettei tovább élnek a lelkünkben és nehéz időkben példát meríthetünk az életéből. Oly sok megaláztatás után is a magyar becsülethez és az elveihez hű maradt, de a legfontosabb üzenete a jövőnek, hogy ember tudott maradni, egy ember-telen világban!

Legyen az élete példa minden magyarnak, mert ami Ilonka néni után maradt nem más, mint: hazaszeretet, gerinceség, bátorság, emberség, jóság, szelídség...

Drága Ilonka néni! Most talán nem láthatja ezeket a sorokat, viszont azt tudom hogy érzi, amit most üzenetként leírok magának:

Nagyon fog hiányozni nekünk, nagyon fog hiányozni a Felvidéknek, nagyon fog hiányozni Magyarországnak!!!

A Magyarok Istene nyugtassa az igazságért mindvégig harcoló lelkét, és ha megkérhetem még utoljára vigyázzon ránk onnan fentről és adjon erőt, hogy megmaradjunk az Ön példájában itt a szülőföldünkön, hazánkhoz hűséges felvidéki magyarnak!

Köszönjük, hogy életünk része volt, mert létezése nem volt más, mint tanítás!”

Urbán Aladár, a *Palóc Társaság* elnöke (Ipolytás)

„Fogadd őszinte részvétünket: a magam, a családom és a Társaság nevében drága édesanyád, a mi szeretett Ilonka Néniink elhunytá alkalmából! Osztozunk gyászodban. Ölelünk és sok erőt kívánunk!

Palócmagyarai szeretettel: Aladár”

(*Fehérné Tamás Judit szívességéből*)

Megújult barlangok a Gömör-Tornai-karszton

A Gömör-Tornai-karsztra egyre több látogató kíváncsi. A karszt varázslatos világa, a karmezők, töbrök, zsombolyok és barlangok, de maguk a fennsíkok pompás látványa is mágnesként vonzza a természetszerető és pihenni vágyó turistákat. Míg a magyarországi (aggteleki) részen számos tanösvény és bemutatóhely várja a látogatót, a szlovákiai területen ilyen csupán a Domic-barlang környékén és a Szádelői-völgyben található. A szlovákiai tanösvények elégtelen kiépítésének fő oka az uniós projektek itteni megvalósításának nehézsége, nem ritka esetben a pénzek más helyre való kerülése. Ezen próbált segíteni a *Szlovákiai Barlangok Igazgatósága* 2011-ben, amikor a *Bükki Nemzeti Park* igazgatóságával közösen elkészítettek egy uniós pályázatot a határ két oldalán fekvő természeti értékek bemutatására. Szlovákiai oldalról ez néhány, történelmi vagy természetrajzi szempontból rendkívül jelentős helyszín kiépítését tartalmazta, mint a *Felfalusi-barlangot*, a harkácsi *Kő-lyukat*, a beretkei *Peskő-barlangot*, a *Rosszgyárat* és a *Szilicei-fennsík* néhány barlangját. A magyarországi részen a projekt egy informatikai rendszer létrehozását és különböző természetvédelmi fejlesztéseket foglalt magába (tanösvények és parkolóhelyek kiépítését, tájékoztató táblák kihelyezését a kerecsendi erdőben és a salgótarjáni *Baglyas-kő Természetvédelmi Látogatóközpontban*). A hasznos elgondolásba a nehézséget az okozta, hogy a *Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program* 2007-2013 projektjei utófinanszírozási módszeren alapulnak, a szlovákiai állami természetvédelemnek pedig nem állt rendelkezésére a munkák elvégzésére szükséges pénzüsszeg. Míg Magyar-

országon ezt a problémát az illetékes szaktárcák könnyűszerrel megoldották, Szlovákiában az elgondolást sem az akkori mezőgazdasági és régiófejlesztési, sem a környezetvédelmi minisztérium nem volt hajlandó támogatni, annak ellenére, hogy a projekt elmaradott dél-szlovákiai régiókat érintett volna (ez ezért is lett volna indokolt, mert mindkét szaktárca a Most-Híd párt magyar minisztereinek irányítása alatt állt). Ezért a magyarországi részen a projekt teljes egészében megvalósult, Szlovákiában azonban a tervezett 500 ezer eurót meghaladó beruházásból csupán alig 30 ezres fejlesztés valósulhatott meg. Ez az összeg kevésnek bizonyult a tervezett bemutatóhelyek kiépítésére, de köszönhetően a helyi vállalkozók lelkes segítségének, néhányukat sikerült véghezvinni. Önzetlen segítséget nyújtott például a „*Szilicei-fennsík*” szövetkezet, **Mezei Dénes** vezetésével, aki a *Kis-zsomboly*, a *Gyökerréti-tó* és néhány barlang tájékoztató tábláját építette ki, valamint a beretkei önkormányzat, **Giczei Anna** polgármesternő irányításával, aki a **Peskő-barlangot** változtatta vonzó turistacélponttá. Természetesen dicséret illeti **Ádám Elemért** és a *Gemerstav* vállalat munkatársait is, amely nagy hozzáértéssel végezte el a munkákat.

A projekt talán legérdekesebb része a *Kis-zsomboly* volt. A Szilicei-fennsík északi részén található zsomboly nyílása a leglátogatottabbak közé tartozik, mivel egy erdei út mellett, a kék turistajelzéstől nem messze tátong. A félelmetesen sötét bejárat alatt 142 m mély függőleges akna nyúlik a mélybe. Közvetlen környezete nem kis veszéllyel jár emberek és állatok számára egyaránt, ezért már régebben drótkötéllal kerítették körül a nyílást. Ez persze nem

A barlanghoz vezető lépcsősor Giczei Anna polgármester asszonnyal • Gaál Lajos felvétele

A kiépített Kis-zsomboly a Szilicei-fennsíkon Gaál Lajos felvétele

sokkal növelte a biztonságot, mivel a kíváncsi látogatók ügyis átlépték a hevenyészett „kerítést”, a rozsdás drót pedig helyenként már mélyen bevágta magát az erdő fáinak törzsébe, ami a nemzeti park területén nem a legszebb látvány volt. A zomboly nyílását a projekt keretében ezért fakerítéssel kerítették körül, amelyet betonágyhoz erősített facölöpök tartanak. A nyíláshoz pedig egy dróthálóval ellátott móló-szerű állást szereltek, hogy a látogatók biztonságosan tekinthessenek le a szédítő mélységű zombolyba. A nyílás mellett helyezték el a tájékoztató táblát. Ez egy esőbeállónak is beillő, tetővel ellátott, forgatható háromszögletű dob, amely magyarul, szlovákul és angolul tájékoztatja a látogatót a zomboly létrejöttéről és kutatásának történetéről. Megtudhatjuk róla, hogy a fenekére először a rozsnyói kaszárnya katonái merészkedtek le 1926-ban, első tudományos vizsgálója és térképezője azonban a *Gömör-Tornai-karszt* ismert kutatója, **Szenes János** volt 1958-ban. Később, 1982-ben, egy másik jeles barlangkutató, a tornai **Stibrányi Gusztáv** fedezett fel egy tágasabb termet a zomboly középső részén. A tábla szövege mementóként ismerteti azt a sajnálatos esetet is, hogy az 1960-as évek szocialista mezőgazdasági szövetkezeti tudatlanságból ide szórták a felmaradt és megsemmisítendő mérgező rovarirtó szereket. Mivel a zomboly közvetlen összefüggésben áll a hegy lábánál fakadó forrásokkal, a mérgező anyagokat még az 1980-as évek elején hatalmas költségek árán távolították el. A több hónapig tartó tisztítást magyarországi barlangászok végezték, akik a zomboly aljág szellőzőcsöveket szereltek be.

A következő, szépen kiépített bemutatóhely a *Gyökerréti-tó*. Szintén a karszt gyakran látogatott helyei közé tartozik, mivel mellette vezet a fennsíkot teljes egészében átszelő piros jelzésű turistaút. Az egykori tavacska ma már alig látható, mivel nagy része feltöltődött és benőtte a nád, de története és keletkezési módja ma is tanulságos. Az előbbihez hasonló forgótábláról leolvashatjuk, hogy jellegzetes karsztperelemi tórol van szó, amelynek töbrét el-tömté a *Fábiánszék-hegy*ről lemosott málladék. A tó víz-

A Gyökerréti-tó a felújított gémeskúttal • Gaál Lajos felvétele

készlete ezért kizárólag a lehulló csapadék mennyiségétől függ (ami az utóbbi években aránylag kevés). A tó feltöltődését jelentősen felgyorsította az 1970-es években gyakorta felszántott szomszédos területről bemosott hordalék is. Az erős műtrágyázás pedig csökkentette a tó természetes állatvilágának sokrétűségét. A tó mellett levő, a magyar táj jelképének számító gémeskutat a projekt keretén belül szintén felújították, közelében pedig falócákat helyeztek el.

A Gyökerréti-tó tükörképének tekinthető a Szilice mellett kialakult *Papverme-tó*. A múlt évtől itt is forgatható tájékoztató tábla ismerteti a hely természeti értékét. A halászok által gyakorta látogatott tavacska további kiépítésére sajnos már nem jutott anyagi fedezet. További forgatható táblákat helyeztek ki a jól ismert *Szilicei-jégbarlang*hoz és az innen nem messze levő, bronzkori kultikus leleteiről elhíresült *Bába-lyuk*hoz is.

A Gömör-Tornai-karszt közvetlen szomszédságában, Beretke határában húzódik meg a *Peskő-barlang*. Mivel Beretke a kassai főúttól félreesik (innen a mellékút sem vezet tovább), a barlang hozzáférhető tétele kulcsfontosságú a község turistaforgalmának fellendítéséhez. A földalatti járat ugyan rövid, csupán 17 m hosszú, de érdemes a látogatásra, mivel történelmi, régészeti és földtani szempontból a széles környék legjelentősebb barlangja. Már alakját tekintve is vonzó: a hasonló nevű mészkősziklán a földalatti járat gótikus alagútként vezet keresztül. A barlang alsó végében 1984-ben rimaszombati barlangkutatók 4 m mély kutatászondát ástak, amely lehetővé tette a környék fejlődésének megismerését az utolsó 180 ezer évben. A barlang mellett felállított forgatható tájékoztató tábla ezzel ismerteti meg a látogatót. Éltek itten fagyos tundrákon ug-ráló rágcsálók, hatalmas agancsú óriásszarvasok, később pedig ide húzódtak be a kő- és bronzkori vadászok. A barlang nevének eredete a honfoglalásig vezethető vissza (a nemrég elhunyt **Dénes György**, budapesti történész és barlangkutató vizsgálatai alapján a „pest” szó üreget, kemencét jelentett). Beretke község ügyes mestereinek köszönhetően a Murány-folyó felett emelkedő szikláról fakorlással ellátott kőlépcsőt építettek a barlanghoz, ahol a megpihenni vágyóknak fapadokat helyeztek el. A barlang környezetét is szépen rendbe tették, az egykori nyaktörő kőbálványok és leomlott szikladarabok helyén ma kényelmes, terméskővel kirakott utacska található. A szabadon látogatható barlang ezzel szerves részévé vált a 2009-ben létesített beretkei Murány-áttörés tanösvényének. Csak sajnálni tudjuk, hogy e csodás vidék másik gyöngyszemét, a 18. században még vasolvasztóként működő *Rossgyár* maradványait már nem sikerült megóvni és a nagyközön-ség elé tárni. Reméljük azonban, hogy a jövőben talán jobban megértik az illetékesek, hogy természeti és kulturális örökségünk kellő megbecsülése nélkül nemcsak régióink, de egész népünk szegényebb lesz.

(Gaál Lajos)

Emlékezés az államalapítás ünnepére a határon túli palócok körében

A magyar államalapítás évfordulójáról régióinkban több helyen is megemlékeztek.

Füleken magyar szentmisével kezdődött az ünnep a Nagyboldogasszony templomban. Ezt követően a templom előtt közös gyertyagyújtásra került sor, mialatt **Agócs Sándor** játszott tárogatón. Az imádkozás után **Szakó Boglárka** szavalatát hallgathatták meg, majd közösen elénekelték a *Boldogasszony anyánk* kezdetű liturgikus éneket, egykoron himnuszunkat. Végül, az új kenyér megáldását és szétosztását követően tűzijátékkal zárult az ünnepi megemlékezés, amelynek szervezője a *Via Nova* ifjúsági csoport nőgrádi szervezete volt.

*

Egyházasbáston a Szent István templomban tartott szentmisét és a körmenetet követően a kézműves vásáron ismerkedtek a medesalji konyha jellegzetességeivel, köztük a mónárlaskával, a gömöri gulyással vagy a medvesaljai palacsintával, lehetőség volt kézműves-foglalkozásokon való részvételre, s hazai énekcsoportok is felléptek.

*

Ajnácskón szintén szentmisével kezdődött az ünnepi rendezvény, amely szoboravatásban csúcsozott ki.

„*Ritka esemény egy köztéri szobor avatása. Minden szobor, így Szent István királyunk szobra is azt üzeni számunkra, hogy akinek nincsen múltja, nincsen jövője sem. Múltunk nagyszerű emberi, legyenek akár királyok, költők, tudósok mindig is példaképként szolgálhatnak számunkra és a jövő generáció számára is*” – fejtette ki **Mikó Alexandra**, a Csemadok alapszervezetének az elnöke.

Sipos György péterfalai lelkész előbb az ünnepi kenyeret áldotta meg, majd Szent István érdemeit méltatva kiemelte, hogy az államalapító olyan sziklára építette fel

Szent István ajnácskői szobra • B. Kovács István felvétele

országát, amely az elkövetkező évszázadokban ellenállt tatárnak, töröknek és más hódítóknak, s tette ezt a példa erejével, de számított Isten kegyelmével is.

„*Szent István felismerte, hogy a félnomád, állandó harcban létező életforma nem folytatható tovább, s racionálisan gondolkozva, az államigazgatás alapjait lerakva alapozta meg a magyar állam jövőjét*” – hangzottatta **Hunyák József** polgármester.

„*Sajnos, a 20. század viharaiiban, főleg a kommunizmus időszakában elhalványult a Kárpát-medencében élők tudatában e kimagasló történelmi személyiség tisztelete. Pedig minden nép és nemzet, amely ebben a térségben él, sokat köszönhet neki, mert nemcsak a magyar, hanem az európai történelem kiemelt alakja, szentje is. Összekötötte a magyar sajátosságokat a nyugati keresztény kultúrával, s több mint ezer éve létrehozta a kor követelményeinek megfelelő középkori királyságot, amely biztosította a magyarság és a vele együtt itt élő népeknek a megmaradását és fejlődését. Országot alapított, írott törvényeket adott, megszilárdította az ország határait, modernizált, saját pénzt hozott forgalomba, egyházat szervezett, minek köszönhetően viselhette az apostoli királyi címet is. Csak az a nép és nemzet életképes hosszútávon, amely ismeri és megbecsüli múltját, tanul elődei cselekedeteiből, tiszteli őseit, nemzete nagyjait. Ezt a célt szolgálja ez a szoborállításunk is. A szobor közvetíti felénk Szent István királyunk hitét, elszántságát és bölcsességét*” – mondta avató beszédében **Chovan Attila**.

A **Lukács János** által faragott szobrot a helyiek mellett támogatta a *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.* és a tavaszi rimaszombati *Omega* koncert bevételének egy részét is a szobor felállítására fordították.

Az alkotást **Szamos Zsuzsanna**, a Csemadok alapszervezetének egykori elnöke és **Hunyák József** polgármester leplezték le.

Az avatóünnepségen közreműködött **Ádám Sándor**, aki Szent István intelmeit idézte fel, a füleki *Pro Kultúra Férfikar*, az almágyi **Foglár Gábor**, versekkel a helyi iskolások, **Kunya Gyula** és **Chovan Lilla**. Az ünnep szeretetvendégséggel zárult. Ezen az új kenyeret is megszegették.

*

Tornalján augusztus 19-én ökumenikus istentisztelettel vette kezdetét a megemlékezés, majd a koszorúzási ünnepségeket baráti találkozó követte, melyen **Zsapka Attila** és **Sipos Dávid** emelte az összejövetel színvonalát. Idén 20. éve, hogy felállították az **Igó Aladár** hanvai népi faragóművész által alkotott milicentenáriumi emlékművet. Az alkotó jelenlétében felidéztek a közadakozásból épült emlékjelvény körülményeit. „*A Szent István-i üzenet ma is az, hogy akik itt élünk a Kárpát-medencében, szeretettel és barátsággal fogadjuk el egymást*” – mondta a Felvidék.ma-nak **Balajti Lajos**, a Csemadok Tornaljai Területi Választmányának az elnöke.

Az ünnepi szónok Tornalján **Bába Iván**, a Külügyminisztérium korábbi közigazgatási államtitkára volt.

Felsőrásban a falu első említésének 750. évfordulójával összekapcsolva ünnepeltek. A rendezvényen a hazaiakon kívül délvidéki, erdélyi és kárpátaljai testvértelepülések képviselői is jelen voltak. Az istentiszteleten **Nagy Ákos Róbert** gömöri esperes hirdetett ígét, majd **B. Kovács István** tartott ünnepi beszédet.

Mondandója alapvetően a magyarságról és a turulmadárról, mint jelképről szólott.

A történésként és íróként egyaránt kiváló, bár kevésbé emlegetett **Ferdinandy Mihályt** idézte.

„Minden ember szembekerül életében – akár tudatosan, akár nem – két nagy kérdéssel. Rendeznie kell valami módon helyzetét és szerepét a világgal szemben, amely környezi, és az istenséggel szemben, amelyet maga fölött elösmér. Azt hisszük, egy nemzetet éppen úgy egyéniségnek foghatunk fel, mint az egyes embert. A nemzetnek is megvan a születése, ifjúkora, férfikora s végre hajlása a sír felé és elenyészte. Ezért bizonyos értelemben ugyanazok a törvények, amelyek az egyéniség életét meghatározzák, a nemzet életére is érvényesek. Egy nemzetnek is meg kell találnia a maga helyét a Nap alatt és ki kell alakítania azt a sajátos nyelvet, amelyen Istenével beszélni tud. Természetes, hogy ez a két nagy kérdés a magyarságnak is legégetőbb problémái közé tartozott élete egész folyamán. Megkíséreljük tehát ennek a nemzetegyéniségnek életét e két nagy kérdés szempontjából végigkísérni. Meggyőződésünk, hogy az a magatartás, amelyet a magyarság e két nagy kérdéssel szemben felvesz, mélyen jellemző magára a magyarságra. A világban való elhelyezkedést a magyarság egy birodalmi képletben próbálta megoldani,

az istenség megközelítését pedig igen sajátos módon, kihagyó ritmussal és nem egészen biztosan a célban és a kivétel eszközeiben. Am az egyik téren a magyarság nagy birodalomalkotókhöz, a másik téren pedig nagy Istennel-tusakodókhöz és hitvallókhöz jutott el. Nincs tehát okunk szégyenkezni és egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak – ahogyan **Zrínyi Miklós** mondta.”

Röviden érintette a település múltját, s így folytatta:

„Felszállott a páva / vármegye házára«. Ki ne ismerne ezt a szép népdalunkat, amely **Ady Endrét** is megihlette.

Rásban nincs vármegyháza, s azonmód hiányzik a »kényes, büszke pávák« is. Van viszont turul, amely azonban egyébként sem száll fel, mert ő le (!) szokott szállni. Ő ugyanis jelképes madár. Népünk jelképes madara, aki valójában nem is madár, hanem pogány eleink hite szerint madár alakot öltött istenség.

Emlékét **Anonymus** is megörökítette.

»Álmos, az első vezér.

Az Úr megtestesülésének nyolcszázötvenkilencedik esztendejében Ügyek, amint fentebb mondtuk, nagyon sok idő múltán Mágóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szcitiának, aki feleségül vette Dentü-mogyerben Ónedbelia vezérnek Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak – ami latinul

Felsőrásban leszállott a turulmadár • Homoly Erzsébet felvétele

annyi, mint szent -, mivel az ő ivadékból szent királyok és vezérek voltak születendők. De erről ne többet!»

A legutóbbi időkig úgy tudtuk, hogy az Emese álma csupán az említett krónikákban olvasható, a magyar szóbeli hagyományból ismeretlen. Számunkra, gömöriek számára örömteli annak tudata, hogy ez nincs így. Gömöri népünk őrizte meg, s személy szerint a néhai **Busa Viktor** volt az, aki átadta az elveszettnek hitt magyar hősepika legszebb emlékét, s annak részeként a *turul-mondát* idéző szövegrészt.”

Ez után ismét Ferdinandy Mihályt idézte:

„Így kiált fel a pusztai ember: »Sas, én teremtőm, nagyapám uram!« Széltében elterjedt az a hit, hogy aki a sást megöli, az magtalanul pusztul el. A sas a férfias megtermékenyítő szellem megtestesítője. A pusztákon tehát a férfierő összefügg a sas képzetével. De ez a sas-jelkép jelentésének még csak egyik része. A túlvilágra kerülő hősök sassá válnak, s nem meghalnak, hanem elrepülnek, vagy »súlyommá változnak«. A sámán is, az ősi táltos, midőn extázisba, révületbe esik, madárrá alakul át, sőt madárbőrt ölt fel és a török sámánok lelke szárnyasok képében repül el.

Már a teremtésmondánál láttuk, hogy a saskomplexum középpontjában az ősi varázsló, az ősi sámán áll, a Szellem, amely madár képében közeledik és termékenyít. Ez az ősi szellem szent, szent önmagában és szent minden újabb megtestesülésében.

A főt említett példák ennek az ősi madármítosz-nak csak a pusztai oldalát világítják meg. Ne higgyük azonban azt, hogy más kultúrákban éppígy nincsen meg a termékenyítő, a varázserő-hordozó és a szellemet megtestesítő madárnak szerepe. Az isteni szellemet földi testbe átlövellő madármítosz a keresztény kinyilatkoztatásnak is középpontjában áll. Madár képében jött el a Szentlélek s árnyékolta be Máriát, hogy megszület-hessék földi testben Isten fia.

Természetes az, hogy a magyarságnak, mint ősi népnek, szintén megvolt a maga ősrégi madármítosza, amely lényegében nem egyéb, mint a szent szellem tisztelete. A magyar sasmítosz első értelme tehát az, hogy egy csodálatos és varázsos erejű férfijában a IX. századi magyarság felösmerni vélte azt az ősi küldöttet, akit egyenesen az Istenség jelölt ki számára nagy és emberfeletti feladatok végrehajtására. Ezért a magyarság, de elsősorban a fejedelmi család ebben az Istentől küldött sasfiában tisztelte őst és alapítóját. Az Álmostól való származás ezért adott tehát az egész Árpád-családnak szentségi jelleget, ezért az egész magyarságnak különös hivatást.”

Beszédét az alábbi mondattal zárta:

„Ezeknek a gondolatoknak a jegyében avatjuk ma azt az emlékoszlopot, amelyre leszállt a *turul*, hogy az új évezredben megtermékenyítse meddő, megfáradt, el-tompult lelkünket! Legyünk készek a befogadásra!”

A *turul* szobor Kárpátalján, **Gróf Attila** salánki műhelyében készült. Súlya 100 kilogramm, szárnytávolsága 2,5 méter. **Balogh Attila**, Salánk lelkésze elkísérte a szob-

rot Kárpátaljáról a Felvidékre. Mint fogalmazott, „*mivel Salánkon készült ez a *turul* madár sok-sok munka árán, és látszik is, hogy tehetséges emberek készítették, ez számomra jelképezi azt az Isteni gondviselést aki úgy jelenti ki magát ugye a 91. zsolttárban, hogy tollalival fedezve, takarva bennünket és szárnyai alatt oltalmat találunk. Erre a Kárpát-medencei közösségre ez érvényes és hiszem azt, hogy érvényes is marad.*”

A szobor leleplezése után Bába Iván szólt az ünnepelő gyülekezethez. (Beszéde az Agóra rovatban olvasható.)

*

Krasznahorkaváralján idén második alkalommal emlékeztek meg államalapító királyunkról.

A megemlékezés itt is a helyi római katolikus templomban kezdődött. „*Szent István királyunkról elmondható, hogy közbenjárónk volt Istennél. Egy nagy lélek volt. Az embernek fontos, hogy lelke a végtelenbe tekintsen, Istenre figyeljen. Ő nem csak egy országot épített, hanem az emberi lelket is.*” – fogalmazott az igét hirdető **Vadkerti István** plébános.

A honfoglalási emlékműnél **Ulman István** fafaragó, az emlékmű egyik alkotója volt az ünnepi szónok.

„*Húsz év egy nemzet, a magyar nemzet életében por-szemnyi, de egy ember életében tetemes idő. Sok víz lefolyt ez alatt a pacsai patakon. Mélyítette a medrét, és azoknak az arcán is mélyültek a ráncok, akik annak idején itt álltak, akik elkészítették, és azokén is, akik őrizték. Mit akartunk mi 1996-ban? Nem sokat! Csak annyit, hogy őseinknek tisztelegjünk, azoknak, akik vérrrel és veritékkel tették termékennyé a Kárpát-medencét és oltalmat adtak más népeknek is, sajnos, akik az évszázadok során, megtevesztésből, magunk ellen fordultak.*”

A Csemadokot **Fábián Edit** vezette, én akkor elnöke voltam a választmányynak, s **Gordon László** az Együttélés elnöke volt. Együtt igyekeztünk megszervezni ennek az emlékműnek a felállítását. Krasznahorkát szemeltük ki, mert úgy gondoltuk, ez a község érdemes arra, hisz itt a büszke vár, a **Máriássyak**, **Bebekek**, **Andrássyak** székhelye, akik nagyon is sokat tettek az ezeréves Magyarországért. Elkezdtek a faragást, itt, az Orbán udvarban, s akkortalálkoztam **Baffy Lajossal**, **Nagy Gyurival**, **Pál Balázs – Zsokival**, s talán a sors is úgy adta, mert mi azóta együtt faragunk. Faragjuk a magyar emlékeket. Mert emlékezni kell! Ahogy Péter barátom elmondta, megtorlásoknak voltunk kitéve. Ő képviselt bennünket a kassai bíróságon. A pert megnyertük. Megnyertük olyan ember ellen, aki akkor úgy gondolta magáról, ő a mindenható a Földön. Mečiarnak hívták. Ma már senki. Pártja sincsen. Maga mellé csődítette a véresszájú nacionalistákat, egyikük, aki már elitta az agyát, rendőrkezen van, a nevet nem mondom, mert nem érdemes. S aztán jöttek azok a magyar emberek, hivatalnokok, akik kezet próbáltak velünk rázni, kezet akartak velünk fogni, de úgy, hogy mi térdepeljünk – ők meg álltak. Hát erre nem voltunk hajlandók. Az ember úgy fogjon kezet a másikkal, hogy egymás szemébe néznek. Megalázva senki se legyen!

Ulman István beszédet mond (A Felvidék ma nyomán)

Nagyszerű volt látni a község, Krasznahorka összefogását. A könyvtárba, **Prékopp Marikához** jöttek az emberek, írtakoztak, őrizni az emlékművet. A vadászok kihúztak egy mozgatható bódét, péterkályhával, kitűztünk rá egy magyar zászlót. Ez volt a fegyver. Mert azt mondtuk, még nagykest se hozzanak a szalonnevéshez. Habár Hosszúrétről **Nagy Péter** egyszer megjegyezte, hogy tizennégy centis szalonnát nem lehet halbicskával elválni. Így aztán még nagykes is került az asztalra – de nem fegyverként.

Meg kell köszönni a helytállást, imával, vagy rájuk gondolva, azoknak, akik nincsenek már itt. **Orbán Józsi bácsinak**, akinek a portáján farragtunk, **Baffy Józsi bácsinak**, jó barátomnak, aki sokat segített, **Völgyák Józsi bácsinak**, aki az ablakból kémlelte a dolgokat és sokan másoknak. Ez a múlt. Kitartottunk. A »mindenható nagyok« elvesztek. Áll a kopjafa, az emlékmű, s itt vannak az emberek, akikben nem csalatkoztunk.”

Áttekintette szabadságharcos történelmünket, majd így folytatta:

„És mi van ma? 2016-ban a Felvidéken? Sok jó és sok rossz. Nekünk magyaroknak egymásért tennünk kell! Mindenkinek. Annak a fának, amit **Szent István** elültetett, gyökerei vannak, sokféle. Nemcsak levélgyökerei, támaszgyökerei, hanem hajszálgyökerei is. Sok milliárdnyi magyar a hajszálgyökér. Mert a hajszálgyökér tartja életben a fát, az viszi az életadó táplálékot a fába, s abból lesz a gyümölcs. Minden magyarnak, ahogy itt állunk, és aki itt él a Kárpát-medencében, küldetése van. Nem az a magyar, aki mellét veri, az a magyar, aki tesz érte.”

Megosztotta a megjelentekkel egy élményét is.

„Nem vagyok híve a kitűzőknek, a festett pólóknak, amire az van írva, »magyar vagyok, nem turista«, vagy

»nincs már nékem testvérem, csak a magyar« – holott, ha megkérdezem őt, azt mondja, van testvére, csak nem beszél vele... Mégis itt van nálam egy kitűző. Három hete kaptam. [...] Nem volt nálam a szemüvegem, de szemre vettem, hogy egy nagy tölgyfa van rajta, közepén egy magyar szív, lefelé lógó szalagok, s valami írás. Megköszöntem. [...] Aztán amikor elmentek, bementem a szemüvegért, de még előtte megpróbáltam olvasni is, amennyire tudtam. Azt olvastam, hogy: szerezzük vissza! Egy nagy tölgyfa, teteje Nagy-Magyarország. Egy kicsit erősnek vettem ezt a feliratot, de ahogy később megvizsgáltam, arra az volt írva: szerezzük vissza!

Óriási különbség, óriási gondolat.

De hogy szerezzük vissza Husztot, Rahót, Ökörmezőt, a Gyergyókat, a csángókat, hogy szerezzük vissza Brassót, ahol már alig élnek magyarok? Hogy szerezzük vissza az Őrvidéket? Pedig vissza lehet. Csak van ehhez erónk? Van úgy ehhez erónk, hogy a krasznahorkai nem szereti egymást? Vagy a hosszúréti, vagy a jólészi? Először nekünk kell egymást visszaszerelni, magyaroknak, gömörieknek, s majd úgy fogjuk visszaszerelni a Kárpát-alját, Délvidéket, a székeleyeket, Pozsonyt vagy Nyitrát. Én kívánom, hogy minden magyar próbáljon ezért tenni.”

Beszédét így zárta:

„Azzal szeretném befejezni a beszédemet, ami a gömői kézművesek hitvallása, s ezt a szállóigét Tamási Áron székeley írótól vettem kölcsön, ami így hangzik: „A madárnak szárnya van és szabadsága. Nekünk szülőföldünk és sok-sok tennivalónk.” Én kívánom, hogy minden magyar embernek és nem magyarnak legyen szülőföldje, legyen hazája, éljen és repüljön rajta, mint a madár, legyen sok-sok tennivalója, munkája, s azzal teremtsen értékeket.”

(szerk.)

Könyvről könyvre – Lapról lapra

Adamová, Mária – Puntigán József: Losonc az idő változásaiban. (Losonci Városi Hivatal, 2015., 171 oldal)

A szlovák és magyar nyelven egyaránt kiadott könyvhöz Alexandra Pivková polgármesterasszony írt előszót.

A Bevezetőben a szerzők egyebek közt így mutatják be művüket:

„A képeskönyv, melyet a kezében tart, Losonc városát mutatja be abban a főmájában, ahogyan azt a képeslapok kiadói és a korabeli fényképészek megörökítették. Általa szeretnénk érzékelteni a város gazdag történelmét, azt, hogy a múltban egy élő, virágzó és építészeti egységes arculatú város volt...

A város lakosainak mindennapi élete mellett a könyv megörökíti azokat a jelentős eseményeket is, melyek Losoncot előbbre vitték fejlődésében és rálátást kínál a gazdasági és kulturális felemelkedésére. Fényképek sokaságával kísérli meg láttatni a város múltbéli arculatát és érzékelteni a jelenlegi szépségét...

Tudatosan az utolsó száz év időszakát bemutató képi anyagra összpontosítottunk, melyet 9 részre osztottunk fel. Az egyes városrészeket, a lebontásuk előtti és utáni állapotukat megjelenítő képek és a hozzájuk kapcsolódó szöveges leírások mutatják be...

A képi anyag kísérőszövegei alapinformációkat tartalmaznak, nem törekednek teljes körű történelmi leírásra...

A bonyolult történelmi időszakok valós bemutatása érdekében a lehető legtöbb képeslapot és fényképet igyekeztünk felhasználni és azokat kritikusan értékelni. Tudatában vagyunk annak, hogy nem minden kérdésre tudunk kielégítő választ adni, hogy a forrásokat sem tudtuk teljes terjedelmükben kimeríteni, és annak is, hogy a megállapításainkban tévedhettünk...

Nemcsak a történelem kedvelői számára készítettünk el egy vonzó olvasmányt, de azoknak is, akiket megigéztett Losonc. Reméljük, hogy ez a városról szóló tényszerű vallomás ösztönözni fogja az itt élő és az innen elszármazott lakosokat arra, hogy új értékek megteremtésével járulnak hozzá a város, mint gazdasági és kulturális központ régi dicsőségének visszaszerzéséhez...

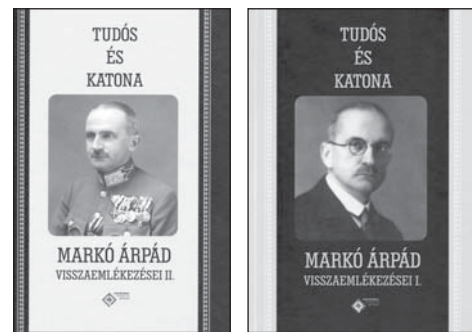
A könyv valójában ettől is többet tartalmaz, hisz bemutatja a város jelképeit, szó esik benne Nógrád megye történetéről, illetve áttekinti Losonc történetét is.

A történelmi áttekintésekből és a képanyaghoz csatolt szövegrészekből jól kibontakozik a nógrádi város gazdag művelődéstörténelmi múltja. A szerzők hangvételét összességében a tárgyyszerűsége való törekvés jellemzi. Az azonban nem biztos, hogy némely „bonyolult történelmi időszak”-ra (amilyenek az impériumváltások is) vonatko-

zó szemléletmóddal mindenki maradéktalanul egyet tud érteni. Míg a városnak a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását magától értetődőnek tekintik, az 1938-as visszacsatolást már „sorsdöntő államjogi és politikai változás”-ként értékelik.

Az igen tartalmas, szép kiállítású, teljes színnyomású kötetet lapozva megismerkedhetünk Losonc múltjával és jelenével. Kellemetlen viszont szembesülni a bosszantóan sok nyelvi hibával, amelyeket gondosabb szerkesztés esetén bizonyosan el lehetett volna kerülni.

(szerk.)

Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései. I-II. (Sajtó alá rendezte Kincses Katalin Mária /I. kötet/ és Mészáros Kálmán /II. kötet/. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2014., 401, ill. 488 oldal.)

A két vaskos kötet a rozsnyói Markó család jeles tagjának, a hadtörténész, levéltáros, akadémikus Árpádnak (1888–1966) a visszaemlékezéseit tartalmazza. (Róla folyóiratunk 2014. évi 2. számában olvashatunk.)

A II. kötet hátoldalán ezt olvasható:

„Élethivatásomul 1903-ban a katonai pályát választottam, s ezt az elhatározásomat soha sem bántam meg. Békében, háborúban jól, eredményesen, kellemesen szolgáltam. És annak, hogy végigéltem egy háborút, főleg örülök, mert itt ismertem meg a férfiület komolyságát és értékét. De ha ma kellene döntenem jövőendő sorsomról, nem ezt választanám. Az én időbeli katonai szolgálat még az egyszerűbb fegyverek – kézi és lőfegyverek – korában zajlott le. Hadviselési szabályzatainkban még megvoltak a régi, középkorban kezdődő lovagias szokások és hagyományok végső maradványai, sőt a háború néha sportszerű és romantikus vonatkozásokat is mutatott. Lovagias hadviselésről ma, amikor egy atom-, hidrogén-, és Isten tudja még, mifajta bomba képes egy nagy területet s abban 100 és 100 000 ártatlan, nem katona-harcost, hanem öregeket, asszonyokat, gyerekeket borzalmas halállal kiirtani, a háború már többé nem lehet kizárólag a hivatásos hadseregek párviadala, de esztelen tömeggyilkolás, szépen kifejlett kultúrák pusztulása. Végeredményben pedig az emberiség erkölcsi leromlása.”

Buza Zsolt

A templom gyönyörű kövei*

„Amikor némelyek azt mondták a templomról, hogy az gyönyörű kövekkel és fogadalmi ajándékokkal van díszítve, ő így szólt: „Jönnek olyan napok, amikor ezekből, amiket itt láttok, nem marad kő kövön, amit le ne rombolnának.”

(Lukács evangéliuma 21, 5-6)

Tisztelt Emlékező közösség, kedves testvérek az Úr Jézus Krisztusban!

Nagy Heródes pazarló életmódjával páratlan szépségűvé formálta a jeruzsálemi templomot. Sokkal nagyobb volt az valamennyi előzőnél. Homlokzata ötven méter széles és ugyan olyan magas. Fantasztikus nagyságú, tiszta fehér kövekből épült. **Josephus Flavius**, a római származású zsidó történetíró adatai szerint méretük 17 x 6 x 9 méter volt. Az épület teteje arannyal volt borítva. A templomhegyen állt, és messzire ellátszott. Méltán csodálták és dicsérték szépségét azok is, akik Jézus körül voltak, és hallgatták Őt a templomban.¹

Gyöngyösi István is egy ilyen ékköve a 17. századi Gömör vármegyének. Az volt Gömör Gyöngyösi Istvánnak, ami Murány **Széchy Anna Máriának**, amit így énekelt meg *Márssal társalkodó Murányi Vénuszában*, amit **Zrínyi Miklós** halálának évében, 1664-ben, Kassán adtak ki: „Erős Murány várát? kit ez világ csudál, / Mely meggyőzhetetlen meredekségen áll, / Hova az madár is szárnyafáradva száll, / S ez világon hozzá hasonló kevés vál.”²

Olyan mély kapcsolat volt a murányi Vénusz és istápolója között, hogy **Vas Gereben** a következő anekdotát jegyezte fel:

Széchy Mária az öregedő Gyöngyösi verseit leszólta: „*Dejszen Gyöngyösi uram, kend sem Gyöngyösi már; hanem Göröngyösi.*” Mire a vérig sértett, önérzetes költő állítólag ezzel vágott vissza: „*Hát bizony kegyelmes asszonyom sem Murányi Vénusz többé, hanem murányi vénhús.*”³

A **Wesselényi**-felkelés után a protestánsnak született Gyöngyösi rekatolizált, és mentette az irháját a bosszúálló klérustól.⁴ Hú maradt úrnőjéhez, 1671-ben Pozsonyba kísérte. Akkor sem tántorodott el mellőle, miután az Bécsben volt fogságban. Úgy védte, mint a múltbeli nádornét, pedig már mindenétől megfosztott egyszerű asszony volt, aki 1671. december 1-jén szabadult, **Csáky László** jótállása mellett, aki Kőszegen 1200 forintnyi évdíjat biztosított a számára.⁵

Három alkalommal csengtek vissza Jézus szavai Gyöngyösi életében: „*Jönnek olyan napok, amikor ezekből, amiket itt láttok, nem marad kő kövön, amit le ne rombolnának.*”

Gyöngyösi kétszer látta lángokban Gömörország felső részét.

Először akkor, amikor **Caraffával** szemben kellett kivívnia az alispáni székben ülő Gyöngyösinek a teljes győzelmet. „*Gyöngy eszével*” sikerült megegyeznie Caraffával, aki

tovább vonult kelet felé, hogy az ő alma matere városában tett kegyetlenkedésével mutassa meg a hatalmát 1687-ben: az eperjesi vértörvényszék által a protestantizmusnak szósz szerint „*fejlet kellett hajtania*” a katolicizmus előtt.

Másodszor akkor, amikor **Thököly Imre** fejedelem seregei vágattak végig Gömörországon. Gróf **Andrássy Miklósnak** a szolgálatában minden javainak a gondozója és megtartója volt. Ura elmenekült, mert Habsburg-párti és római katolikus volt, de Ő maradt, hogy ékes jelzőivel az akkori kopár Gömör hegyeit felvidítsa. Maradt, hogy festői nyelvezetével a használt tárgyaknak visszaadja újdonságát, az igéző nyelvnek a bűbáját és a verselésnek a zenéjét. Írt, fogalmazott, papírra vetette mindazt, amit ebben az ínséges időben kellett, és meglátta a Legnagyobbat, aki a romok felett is szólt Általa, és megtanította **Kemény Jánost**, de Őt magát is, az immáron balogvári kapitányt, hinni, remélni és bízni. Porábúl megelégedett Főnixként, mint **Comenius** bölcs tanítványa, vallotta: „*Isten a Seregek Ura s erőssége, Kivel ő jár, annak van kész nyeresége, Kitől eláll pengig, hibál reménsége, És bizott dolgában lész keserves VEGE.*”⁶

Utoljára akkor igézte meg Gömörországot lángoló természetével, amikor 1700 októberében újból megválasztották alispánnak. 70 év gondja nyomta a vállát és hiába akart leköszönni alispáni hivataláról, a közbizalom nem engedte. A közgyűlésen, mint feljegyezték, szabadkozott, hogy ha ha hivatalbeli dolgában némi hiba történne, azt ne neki tulajdonítsák, hanem öreg korának.⁷

Zrínyi Ilona számtalanszor dicsérte jogi tudását, **Arany János** pedig így nyilatkozott róla: „*Valahányszor a magyar költészet és nyelv oda jut, hogy idegen befolyástól lesz szükséges menekülnie: mindannyiszor nyereséggel fordulhat vissza a néphez s irodalomban Gyöngyösihez.*”⁸

Gyöngyösi István Rozsnyón hunyt el, amiről tanúskodik az 1908. november 23-án **Fábián Ferenc**, pápai prelátus, apát-kanonok, rozsnyói plébános által **Gyöngyösi Lászlónak** kiállított halotti anyakönyvi kivonat: „*A halálozás éve, hava és napja: 1704. július 24. Dominus Stephanus Gyöngyössy, Vicecomes. Életkora: 75 annorum.*”⁹

Kő kövön nem marad. Tudta ezt Gyöngyösi is, amikor végigtekintett Gömörországon, de ebben az időben rendezett, rendbe rakott, díszített elemként állta meg a helyét. Olyan kő volt, akinek ezt a világot, e piciny Gömört fel kellett tartania. Az ő vállán nyugodott Gömörország. Ügyvédnek ügyvéd volt, jogásznak jogász, protestánsnak protestáns, katolikusnak katolikus, mert tudta, hogy a csiszolatlan gyémántot – e drága földet és népét szolgálni kell.

* Elhangzott Csetneken, Gyöngyösi István sírjánál, 2016. augusztus 7-én. Szerkesztett változat.

Mi marad számunkra Gyöngyösi István hagyatékából? Az, ami a zsidóknak a pompás jeruzsálemi templomból! A gömöri siratófal előtt állunk ma vagy ez a csetneki koszorúzás egy szelete annak az életnek, amit a Himnuszban így fogalmazott meg **Kölcsey Ferenc**:

*„Vár állott: most kóhalom;
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virul
A holtak véreből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!”¹⁰*

Mi lesz Gömör számára Gyöngyösi István sírja? Kóhalom, ahol a szabadság nem virul, hanem tovább tépelődik a magyar abban az értelmi és érzelmi rabságban, amibe nap mint nap él?

Drága gömöriek, és mindnyájan, akik ma hittel és lélekkel jöttünk ki a csetneki temetőbe!

Térjünk vissza Gyöngyösi Istvánhoz, akinek valójában nem volt hazája, hiszen tekintetes uraik, a törökök és a Habsburgok felosztották egymás között a Kárpát-medencét; nem volt vallása, hiszen az úri kegy és a primások hada azt diktálta, hogy a vallásháborúk időszakában mindenki azzá válik, ami éppen számára hasznos, de volt hite, mert íróként, költőként megvallotta, kicsoda az ő Krisztusa, aki szegletkővé lett minden háznak, így a gömöri lelkek hajlékának is:

*„Ó, Jézus, én reménységem,
Meváltóm és üdvösségem,
Ó, mindenható Isten,
Ki éreltem így veretni,
Csúfoltatni s megtöretni
Nem nehezítettél itten!*

*Az te nagy szeretetedért,
Keserves szenvedésedért
Adok néked hálátot,
És bémutatom azokkal
Szívembéli fájdalomokkal
Az értem vett kénokot.*

*Ím, szent lábaidhoz esem,
Kifolyt véredben keresem
Bűntől tisztulásomat,
Ruházzon meztelenséged,
Zabolázza vereséged
Délceg indulatomat!*

*Nagy kénokot vallott tested,
S azok alatt sok elesed
Az én gyarló testemet
Tartsa meg az esetektől,
S az testi ingerlésektől
Oltalmazza lelkemet!”¹¹*

Van hited, testvérem? Akkor felépülhet benned a Jézusnak szentelt oltár és a te imádságod is feljuthat egészen a magasba, mindazokért, akik Krisztusban élnek és egy nyelvet, Gyöngyösi István ékes nyelvét beszélnek ma is, itt, Gömörben. Gyöngyösi Istvánt az Ung partjáról a Sajó partjára helyezte az Úr, hogy itt szolgáljon, itt legyen kővé, rendbe rakott kővé, egymás mellé rakott kővé, még akkor is, ha itt kő kövön nem marad.

Minden elpusztul. Lásd a szebb és dicsőségesebb napokat is megélt Murány várát! Valami azonban nem vesztet el: Istennek az a kegyelme, ami Gyöngyösi Istvánt és bennünket is máig megtart. Örökkévaló ez a kegyelem, mert Jézus maga mondta, amikor a farizeusok azt kérték tőle, hogy utasítsa rendre a tanítványait: *„Mondom nektek, ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak kiállani.”* (Lk 19,40)

A kőbe vésett történelem ma is arra tanít bennünket, hogy ne csak emlékezzünk, hanem a hétköznapiakon és az ünnepnapokon is kitartsunk, mert drága Urunk ezt várja tőlünk, és erre tanít mindannyiunkat soha el nem múló, örök érvényű Igéjében: *„Állhatatosságokkal nyeritek meg majd a lelketeket.”* (Lk 21, 19) Ámen.

JEGYZETEK

¹ Pröhle 1991. 308–309.

² <http://mek.oszk.hu/06000/06075html/#d0e118>

³ Pásztor 1908.

⁴ Gyöngyösi István Rozsnyón halt meg. Rozsnyói Híradó, XXXI. évfolyam, 51. szám (1908. december 20. 1.)

⁵ Pásztor 1908. 1–2.

⁶ <http://mek.oszk.hu/06000/06076/06076htm#d0e103>

⁷ Oravecz 1904.

⁸ Oravecz 1904.

⁹ Gyöngyösi István Rozsnyón halt meg. Rozsnyói Híradó, XXXI. évfolyam, 51. szám (1908. december 20. 1.)

¹⁰ Himnusz a magyar nép zivataros századaiból. Énekeskönyv, 586.

¹¹ <http://mek.oszk.hu/06100/06102/html/>

IRODALOM

Énekeskönyv a magyar reformátusok használatára. A Magyarországi Református Egyház kiadása, Budapest 2008.

Gyöngyösi István

Márssal társalkodó Murányi Vénus. <http://mek.oszk.hu/06000/06075html/#d0e118> Letöltve: 2016. augusztus 4.

Porábúl megelégedett Főnix. <http://mek.oszk.hu/06000/06076/06076htm#d0e103> Letöltve: 2016. augusztus 4.

Rózsakoszorú. <http://mek.oszk.hu/06100/06102/html/> Letöltve: 2016. augusztus 4.

Oravecz Ödön

1904: Gyöngyösi István. Rozsnyói Híradó, XXVII/14. szám (április 3.)

Pásztor Mihály

1908: Gyöngyösi István. Rozsnyói Híradó, XXXI/41. szám (október 11.)

Pröhle Károly

1991: Lukács evangéliuma: fordítás és magyarázat, Evangélikus Egyetemi Sajtóosztály, Budapest

Bába Iván

Egy az Isten, egy a nemzet*

Egy az Isten, aki teremtett mindeneket és uralkodik örökön örökké. Egy a Nemzet, amely ezer éve itt él ezen a földön, ezeken a szálláshelyeken, e falvakban és városokban. A nemzet, amely a társadalomlélektan állítása szerint a legnagyobb létező reális, vagyis igazi közösség. Ez mit is jelent? Ha végiggondoljuk, mely közösségekben él az ember, akkor a család, a munkahely, a barátok, a lakóhely jut az eszünkbe. Meddig lehet ezt tágítani? A szociológia és a társadalomlélektan azt mondja, hogy a nemzetig. Annál tágabb létező, tehát nem fikatív és nem ideologikus közösség nem létezik. Az európai identitás alakulóban van, de sok ellenerő hat létrejöttére. Az emberiség – mint tudjuk – sokszor emlegetett, de alig-alig megfogható realitás. Valamennyien emberek vagyunk, de embervoltunkat az emberiségnél kisebb közösségekben, a családban, a gyülekezetben, a baráti körben, a lakóhelyen éljük meg.

A nemzeti önazonosság ismérvei a nemzeteknél korántsem egyformák, a hangsúlyok igencsak különböznek. A magyarság számára a nemzeti identitás – e létező nagyközösséghez tartozás – legfontosabb ismertető jegye a nyelv. Nincsenek igazi nyelvrokonaink, nincs olyan nemzet, amely a magyarhoz hasonló nyelvet beszélne. Csak történelmi nyelvrokonaink vannak, akikről ezt a tényt tudjuk, de nyelvüket nem értjük. Míg a szláv nyelveket beszélők részben értik egymást, részben nyelvi átfedésben élnek (például értelmezés kérdése, hogy egy bizonyos területen a nyelvjárás keleti szlovák, délkeleti lengyel vagy nyugati ukrán), számunkra, magyarok számára a magyar mint anyanyelv a nemzeti identitás legfőbb eleme.

Ezért fogalmazta meg **Illyés Gyula** évtizedekkel ezelőtt az „*ötágú síp*” elméletét, mely szerint a Magyarországon valamint az anyaországgal határos területeken és a nagyvilágban szétszórtságban élő magyar közösségek egyetlen hangszere, a magyar nyelven szólnak – különböző szólamban.

A nemzeti közösség önazonosságának másik fontos tartópillére annak történelme, illetve történelemtudata. Honnan jöttünk, hol vagyunk és mit cselekedtünk az elmúlt ezer évben. Mint minden nemzetnek, nekünk is voltak sikereink és kudaraink, megéltünk nagy korszakokat és mély, sötét diktatúrákat, megszállást, elnyomatást és felszabadulást. A kollektív nemzeti emlékezetet nálunk elsősorban az irodalom alakította és alakítja. Legnagyobb íróink és költőink életművének meghatározó témája a nemzet sorsa, történelme. Ez sem mindennapi jelenség. Nem minden nemzet himnuszát írta egyik legnagyobb költője, nem minden himnusz zenéjét szerzte legnagyobb zeneszerzőjük. Az írástudók, a művészek felelősége a magyar identitástudat alakításában meghatározó jelentőségű volt az évszázadok során. És ma is az! Hallgassuk meg Illyés Gyula *A lélek épületei* c. rövid remekét erről.

*Időbe gyökeresedett tornyok
szögeznek helyükre a boldog
nemzeteket.*

*De ahol Petőfi egetverő
szíve lehullt, befűrődött a földbe,
népet cövekel örökre
ott is egy építő erő.*

*Ahol a kiseded
Arany lépdelni kezdett.*

*S hol földbe marva
Rákóczi marka.*

Szél vág s homok.

*Ti, láthatatlan, szent alapzatok,
sorsunkon ti könnyűsetek:
súlyosodjatok!*

A nemzeti önazonosság fontos tartópillére az állam. A magyar államiság ezer éve megtartó és védelmező erő. Az volt fénykorában és az volt akkor is, amikor idegen hatalmak részben vagy teljesen megszállták. A magyar állam legfőbb feladata a magyar nemzet megmaradásának és erősödésének biztosítása. S mivel a magyarság esetében az állam és a nemzet nem esik egybe, a magyar nemzet jelentős része az állam határain kívül él, a magyar állam – az Alaptörvényben rögzített kötelességeként – felelőséget visel minden magyarért, az országhatárokon kívül is. A magyar állam erősödése tehát nemzeti érdek. Amikor államiságunk ezer évére emlékezünk az ország határain belül vagy azokon kívül, akkor ezt a tényt is tudatosítjuk.

Emlékhelyeket állítunk. Az emlékhelyek az emberiség történelmében mindig nagy szerepet játszottak. Kapcsolatot teremtettek isteneikkel – pl. a totemoszlopok –, kifejezték hitüket – pl. a keresztek –, emlékeztették őket eseményekre, vagy emlékezésre méltó személyekre. A nemzet történelme nemcsak anyagi eseménytörténet, hanem szellemi emlékeztörténet is. Amit megőrzünk és rögzítünk, az megmarad, amit vagy akit elfeledünk, elmulasztunk megjelölni, az elvész. Ezért fontosak, nagyon fontosak az emléktáblák, az emlékművek, a keresztek és kopjafák. Jelek a tájban! Jelek az időben! Jelek a közösség történetében. Jelzik, hogy itt voltunk, itt vagyunk. S ne feledjük, utánunk is jönnek majd magyarok, akik remélhetőleg megőrzik a jeleket és elhelyeznek majd újabbakat, tudva azt, hogy a közösség léte – legyen bármekkora – a múlt, jelen és jövő összefonódásából táplálkozik. A múlt ismerete és megőrzése nélkül nincs jövő.

Sütő András erdélyi író szavait idézve zárom e gondolat-sort. Erdei emberek tudják, akkor kerülnek végveszélybe, ha már visszafelé sem találják az utat.

Őrizzük tehát a jeleket, melyek tájékozódásunkat segítik – visszafelé s előre egyaránt.

* Elhangzott Tornalján, 2016. augusztus 19-én és Felsőrácsban, augusztus 20-án.